

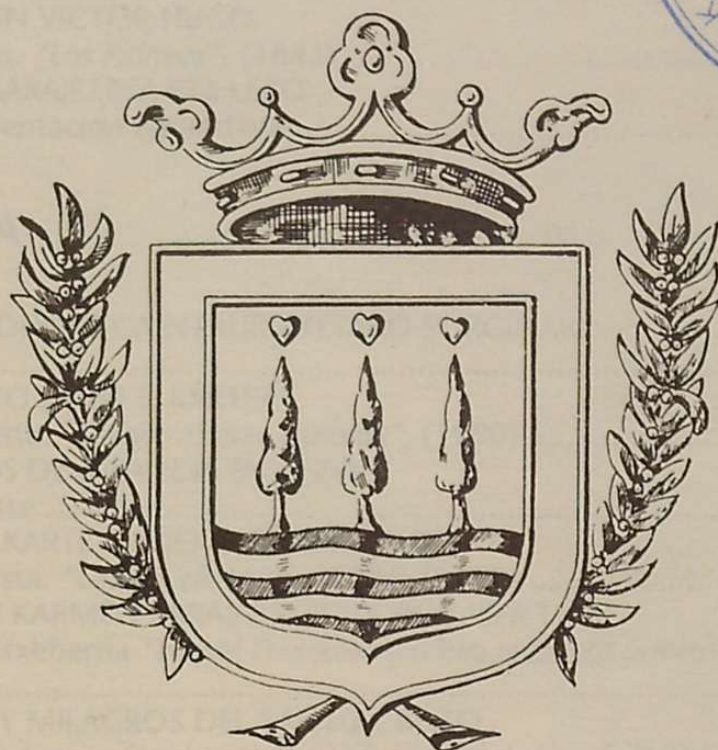

egilea: LEZOKO KULTUR BATZORDEA
babesleak: LEZOKO UNIBERTSITATEKO UDALA eta
GIPUZKOAKO FORU ALDUNDIA.

Gure herriaren itxura zeharo aldatu da azken ehun urte hauetan, seguraski aurreko lau mendeetan baino gehiago. Hona hemen, 1896.ean idatzitako Lezoko kale, plaza eta bide publikoen izendegia:

- "CALE NAGUSIA"
- "SAN JUAN CALEA"
- "COSTITUCIOCO PLAZA"
- "GOICO PLAZA"
- "GANCHUZQUETARA BIDEA"

Azalaren egia: LANDER ZURUTUZA

LEZO - 5

1990ko iraila

AURKIBIDEA

HISTORIA

1.- GAZTELAKO ALMIRANTEA	
Lander Zurutuza	7
2.- LEZO SEGUN VICTOR HUGO	
Victor Hugo. "Los Pirineos", (1843)	9
3.- ARMADA GARAIEZINA ETA LEZO	
Joseba Presentacion Barandiaran	14

GIZARTEA

1.- AGUR ETA OHORE GAINTXURIZKETAKO SORGINARI	
Zabarre	17
2.- ALTAMIRAKO AUZO ELKARTEA	
Rexu Mazusta. "Lezoko elkarte sozialak", (1990)	20
3.- RECUERDOS DE INFANCIA EN LEZO	
Mark Legasse	22
4.- LEZOKO ELKARTE SOZIO-EKONOMIKOAK	
Rexu Mazusta. "Lezoko elkarte sozialak", (1990)	24
5.- LEZO MARI KARMEN ARRASTUAREN OROIMENETAN	
Joxe Mari Etxeberria "Euskal Dialektologiarako testu eta ariketak", (1983)	26
6.- LEYENDAS Y MILAGROS DEL SANTO CRISTO	
Alumnos de Joanes Etxeberri. "La Universidad de Lezo", (1985)	29

KULTURA

1.- PATRI URKIZUREKIN SOLASEAN	
Joxe Juan Ugalde Ordoki	31
2.- HA MUERTO DON TOMAS GARBIZU SALABERRIA	
Jose Luis Ansorena Miranda. "Txistulari" aldizkaria - 140 (1989ko abendua)	38
3.- ELIAS SALABERRIA INTXAURRANDIETA, pintor, primo hermano del músico Tomás Garbizu Salaberria: "Dos Grandes Figuras en un Pueblo Pequeño"	
Rafa Bandres	41
4.- GURE ETXEETAKO IZENAK	
Joseba Presentacion Barandiaran	45
5.- BREVE RESUMEN DEL ARTE EN LEZO	
Alumnos de Joanes Etxeberri "La Universidad de Lezo" (1985)	48
6.- LEZOKO KULTUR ETA KIROL ELKARTEAK	
Rexu Mazusta. "Lezoko Elkarte sozialak", (1990)	50

EKOLOGIA

1.- EKOLOGIA ETA EUSKARA, HARITZ BEREKO ADARRAK Egilea: Giono / moldatzailea: Huntza	57
2.- ZUHAITZAK LANDATU, ZAINDU ETA BABESTEKO 17 ARRAZOI Lezoko Ekologi Taldea	59

SAIOAK

1.- SAGARDOGINTZA LEZON Karlox Barrentsoro	75
2.- LEZOKO NEKAZARITZA XIX. MENDEAN Karlos Etxezurieta "Gaintza". "Lezoko herriaren ikuspegi sozio-ekonomiko-historikoa" (1984)	77

LITERATURA

1.- OROITZENE, LEZOKO SORGINA Karlo Barrentsoro	85
2.- GURUTZE BAT, GALDERA BAT Aitor Sarasola	90
3.- TERNUAKO IZOTZ ARTEAN Karlox Barrentsoro	94
4.- METROAN SUTAN Edu Zabala	98
5.- GUREAK GURE Joxe Luix Agirretxe	100
6.- AZKEN SORGINA Joxe Juan Ugalde Ordoki "Munttar"	101
7.- IRAILAK - 27 Aitor Sarasola	102
8.- KATE GOGORRAK Kostaburu	103
9.- KARTZELAN NAGO, NAUTE Edu Zabala	104
10.- ZURETZAT Aitor Sarasola	105
11.- JAIZKIBEL Arantzazu Etxeburua. "V. Gazteen Literatur Olerkia" (1990)	106
12.- ILARGIA ETA GIZONA Xanti Zabala "Lexo"	107

GAZTELAKO ALMIRANTEA

I. HONDARRIBIKO SETIOA

1638.eko uztailaren 4ean, Frantzia eta Espainiaren arteko gerra zela eta, Condéprintzearen tropek Hondarribia inguratu zuten Bordeleko artzapezpikuaren agintepeko untziteria handi baten laguntzaz, setio luze bati hasiera emanaz. Hurbileko herrisketan kalte ikarra-garriak sortu bazituzten ere, ez zuten hiriko harresia gainditzerik izan.

Azkenik, iraileko lehen egunetan, Gaztelako almirantea zen Velez-tarren markesa, armada boteretsu baten buru zelarik, Hondarribira hurreratu zen Jaizkibel menditik barrena. Honek garaipen sonatua lortu zuen, frantsesei Bidasoaren beste ertzerantz itzuleraziz.

II. LEZOARREN ESKAKIZUNA

1642.eko urtarrilaren 20an, herriko meza bukatu ondoren, batzarre berezi bat egin zen Lezoko San Joan Bataitzailearen parrokiako koruan.

Beste zenbait pertsonaia printzipalez gain parrokiako benefiziatuak, bikarioa barne, eta

herriko agintariak bildu ziren bertan. Cristobal de Zumarristak, hots, Lezoko elizetako maior-domoak, eskribauaren lumatik hitzez hitz jaso dudari ondorengo azalpena egin zuen guztien aurrean: *"que el excelentísimo señor almirante de Castilla al tiempo que vino por capitán general del ejército de Cantabria a la expulsión del ejército de Francia que entró en esta provincia de Guipúzcoa el año pasado de mil y seiscientos y treinta y ocho y socorro de la plaza de Fuenterrabía, por la victoria que alcanzó mediante la intercesión de el Santo Cristo desde dicho lugar, ofreció para su santuario quinientos escudos o ducados de limosna. Y porque después acá Su Excelencia había andado ocupado y sus muchos negocios y cargos, no había tenido lugar de mandar pagar la dicha limosna, y también los vecinos desde dicho lugar, con las ocasiones de las presentes guerras, no habían acudido a supli-*

carle por la paga. Y que ahora tenía noticia se halla en el Reino de Sicilia, por su virrey, y más desembarazado”.

Honela, entzundakoz luze hitz egin ondoren, aho batez erabaki sendoa hartu zuten dirutza lehenbailehen eskuratu asmoz: *“que en nombre de todos los dichos señores se le haga memoria a Su Excelencia suplicándole vivamente el cumplimiento de la oferta que hizo, rindiéndole muchas gracias y representándole las muchas necesidades que la iglesia del Santo Cristo tiene”*.

Era beran, aurrez apaturiko maiordomoaren esku utzi zuten Siziliako erretorde berriari gutuna idatzi eta bidaltzea.

LANDER ZURUTUZA

Lezo según Victor Hugo

8 de la tarde

Hacia varios días que me habían fijado en la montaña en un pueblo de aspecto extraño y severo. Este pueblo se llama, creo, Lezo. Está situado en el extremo del brazo de mar de Pasajes, en un lugar que la marea deja en seco al retirarse. Ayer, cuando el sol caía, cogí a media pendiente un camino de bueyes que conduce allí.

Este camino es a menudo muy duro, pavimento a trozos con losas de arenisca y con losas de mármol, y cortado aquí y allá por una especie de escaleras abruptas que hacen las losas al desplomarse. Por lo demás, corre por la pendiente de dos montañas que los brezos violetas y las retamas amarillas cubren en este momento con una inmensa capa de flores.

Dejé a mi derecha una gran granja construida en piedra, de puerta ojival, después a mi izquierda una garganta muy salvaje, donde un torrente se abre paso del modo más furioso y más extraño a través de una ruina que fue una casa. Pasé este torrente por un puentecito de un arco, y subí la pendiente de la montaña opuesta.

Unas mujeres cantaban, unos niños se bañaban en unos charcos de agua; unos obreros franceses venidos de Bayona, que construyen en este momento un edificio en la bahía, pasaban por una hondonada llevando entre siete un largo armazón. Oía la esquila de los bueyes y el estremecimiento de los árboles; el paisaje era de una alegría magnífica; el viento lo hacía vivir todo, el solo lo doraba todo.

Luego encontré una ruina a la derecha, una ruina a la izquierda, todavía otra, luego un grupo de tres o cuatro, detrás de un bosquecillo de manzanos, y bruscamente me encontré a unos pasos del pueblo.

Utilizo aquí indebidamente la palabra ruina; siempre debería emplear solamente la palabra escombros. Estas "ruinas" se componen por lo general de cuatro muros sin tejado, con algunas ventanas, la mayoría de ellas tapiadas por un tabique de ladrillos y convertidas en troneras, con señales de incendio por todas partes, y en su interior una vaca o dos cabras que pacen sosegadamente la hierba del pavimento y la hiedra del muro.

Estos escombros son obra de la última guerra.

Cuando entraba en el pueblo, una mendiga solemne, al menos centenaria, se levantó en la esquina de un muro y me pidió limosna con un gesto de protección formidable. Di cinco céntimos a este siglo.

Entré en una calle lúgubre, bordeada de grandes casas negras, todas de piedra, algunas con balcones de hierro macizo de una labor antigua, otras con enormes blasones esculpidos en alto relieve en medio de la fachada.

Rostros lívidos, que parecían despertar súbitamente, aparecían en los umbrales a mi paso. Casi todas las ventanas tenían, en vez de cortinas, vastas telas de araña. Por estas ventanas, largas y estrechas, miraba dentro de las casas, y veía unos interiores de sepulcro.

En un momento, hubo una cara en cada ventana, pero una cara más vieja todavía que la ventana. Todas esas caras taciturnas, cadavéricas, como deslumbradas por una luz de-

masiado viva, se agitaban, se inclinaban, susurraban. Mi llegada había puesto a este hormiguero de espectros en movimiento. Me parecía estar en un pueblo de larvas y de larvas, y todas estas sombras miraban con cólera y terror a un ser viviente.

La calle en la que entré era tortuosa y estaba cortada, por decirlo así, en dos pisos. El lado derecho se adosaba a la montaña, el lado izquierdo se hundía en el valle.

Había muchas casas del siglo quince, con dos grandes puertas; en la clave de arco de la primera puerta había esculpido, del modo más delicado y más elegante, el número de la casa mezclado con algún signo religioso, una cruz, una paloma, una rama de lis; en la clave de arco de la segunda estaban cincelados los atributos del oficio del habitante, una rueda para un carretero, una destal para un leñador. En este pueblo, todo tenía una oscura y singular grandesa. Un rótulo era un bajo relieve.

Era una miseria profunda pero no era una miseria vulgar. Era una miseria en casas de sillares; una miseria que tenía balcones de hierro labrado como el Louvre y escudos de armas en láminas de mármol como el Escorial. Un pueblo de hidalgos en harapos en estas cabañas de granito.

No veía ningún rostro joven, fuera de algunos niños harapientos que me seguían de lejos y que, cuando me volvía, retrocedían sin huir, como jóvenes lobos amedrentados.

Cada dos casas había una ruina, la mayoría de las veces cubierta de hiedra y obstruida con maleza, algunas veces antigua, reciente las más de las veces.

Pasando por encima de los lienzos de las paredes, llegué a una casa que parecía deshabitada. Toda la fachada que daba a lo que había sido la calle tenía ese aire lúgubre de una vivienda sin dueños, puertas cuidadosamente cerradas, con ventanas de postigos verdes de un enmaderamiento de tiempo de Luis XIII cerradas por todas partes. He trepado por una pequeña tapia para dar la vuelta a esta casa, y por el otro lado la he encontrado abierta, pero horriblemente abierta, pero horriblemente abierta, abierta de arriba a abajo por el arrancamiento entero de una fachada cuyo muro yacía en el suelo de un trozo en un campo de maíz aplastado. Andé sobre este muro como sobre un pavimento y entré en la casa.

¡Qué desolación! Vi de una ojeada los cuatro pisos despanzurrados. La escalera había sido quemada; la caja de la escalera no era más que un gran hueco al que daban las habitaciones. Las paredes, rojizas y repugnantes, mostraban por todas partes la señal de las llamas.

Sólo puede recorrer la planta baja, por faltar la escalera.

Esta casa era muy grande y muy alta; ya sólo era sostenida por algunos pilares y algunas vigas rebajadas por el fuego. Las veía colgar y temblar por encima de mi cabeza; de vez en cuando una piedra, un ladrillo, un cascote se desprendía y caía a mis pies, lo que producía un ruido de vida siniestra en esta casa muerta. En el tercer piso, un tablón medio quemado había quedado suspendido de un clavo; el viento lo agitaba y lo hacía chirriar tristemente. Volví a ver en las habitaciones los postigos sólidamente cerrados con cerrojo. Había algunos jirones de papel en los muros. Una habitación estaba pintada de color rosa. En la cocina, en un lugar ahora inaccesible, me fijé, en el faldón blanco de la alta chimenea, en un pequeño navío dibujado con carbón por una mano de niño.

De una ruina secular se sale con el alma engradecida y dilatada. De una ruina de ayer se sale con el corazón encogido. En la ruina antigua me imagino al propietario. El fantasma es menos triste.

Una iglesia alta, enorme, granítica, lúgubre domina este pueblo arisco.

De lejos no es una iglesia, es un bloque. Al acercarse, se distinguen algunos agujeros en el muro, y en el ábside tres o cuatro ojivas del siglo quince. Como, sin duda, se ha pensa-

do que eso daba demasiada claridad a esta caja de piedra, se han tapiado las ojivas, y no se ha dejado más que un estrecho ojo de buey en el centro de cada una de ellas. La muralla es rojiza, áspera, roída por el líquen.

La fachada es un gran muro cortado en ángulo recto, sin ventana, sin vano, y que no ofrece a la vista más obertura que el pórtico, que es bajo y triste, con dos columnas gastadas y un frontón desnudo. Dos largos arranques de piedras negras señalan estas fachadas con una cicatriz de arriba a abajo. A la derecha tiene una alta y estrecha torre, que apenas sobresale del remate del edificio.

Siete u ocho viejas horribles estaban en cuclillas de trecho en trecho alrededor de la iglesia. No sé si esta combinación era efecto del azar, pero cada una de estas viejas parecía acoplarse a una gárgola que estiraba el cuello por sobre su cabeza en el borde del tejado. A veces, las viejas levantaban sus ojos al cielo y parecían intercambiar tiernas miradas con las gárgolas.

Una de estas mendigas hurañas fijó sobre mí una mirada más fija y más feroz que las demás. Fui directamente hacia ella lo que pareció sorprenderla; luego le señalé la iglesia y le dije: *Guilzta*. Que significa en vasco: la llave. La gárgola viviente, amansada por esta palabra mágica y por media peseta que eché en su delantal, se levantó y me dijo: *Bay*, es decir: sí. Desapareció detrás de la iglesia.

Me quedé solo delante del porche. Todas las demás viejas se habían levantado y se habían agrupado en una esquina desde donde me miraban.

Un momento después, la que se había alejado volvió a aparecer llevando la llave. Abrió la puerta de la iglesia y entré. ¿Acaso era la hora, la noche que se avecinaba? ¿La disposición de mi espíritu o la propia emanación del edificio? Jamás había sentido una impresión más glacial que al penetrar en esta iglesia.

Era una alta nave, desnuda por dentro como lo estaba por fuera, oscura, fría miserable y grande, apenas iluminada por los reflejos macilentos y terrosos de una luz crepuscular.

Al fondo, detrás del tabernáculo, sobre un estrado de piedra, se levantaba desde el suelo hasta la bóveda un inmenso dosel, cargado de estatutas y de bajos relieves, antaño dorado, ahora oxidado, escalonando sobre una superficie de sesenta pies de alto, los formidables santos de la Inquisición mezclados a la arquitectura trágica y siniestra de Felipe II. Este altar, vislumbrado en esta oscuridad, tenía un no sé qué de despiadado y terrible.

La vieja había encendido un pábilo que centelleaba en una gran lámpara de hojalata troquelada, de buen gusto, colgada ante el altar. Este pábilo no quitaba nada a la oscuridad y añadía algo a lo horroroso.

El cura sube a este altar por una amplia grada enmarcada por una baranda de piedra maciza admirablemente trabajada con el gusto sombrío y elegante de Carlos V, que corresponde a lo que llamamos en Francia el estilo Francisco I, y a lo que se llama en Inglaterra, la arquitectura Tudor.

Subí esta escalera y desde allí miré la iglesia, que es verdaderamente majestuosa y fúnebre.

La vieja no sé dónde estaba, en algún rincón tenebroso.

La puerta había quedado entreabierta, y veía a lo lejos el campo ya cubierto por las nieblas, el cielo obscurecido, el brazo de mar, vasto arenal en seco en aquel momento; en primer plano, una ruina que era una cabaña; en segundo plano, una ruina que era una casa de alcalde; al fondo una ruina que era un convento. La cabaña en ruinas, la casa en ruinas, el convento en ruinas, ese cielo del que se va la luz, esa playa de la que el mar se retira, ¿no era acaso un símbolo completo? Me parecía que, desde el fondo de esta misteriosa iglesia, veía, no un campo cualquiera, sino el resto de España.

En aquel momento un ruido singular llegó hasta mí. Escuché no pudiendo dar crédito a lo que oía, y escuché más. Cosa sorprendente y que anuncia cuán profunda es ya la revolución que se produce en este país: la pandilla de niños que me habían seguido de lejos habían visto la iglesia abierta; se había instalado en el porche y cantaban a voz en grito, y con escarnio y grandes carcajadas, la misa y las vísperas, parodiando al cura en el altar y los chantres en el coro.

¿Qué quieres que te diga amigo? En aquel momento, sentí en el alma una piedad infinita por estos pobres niños a quienes ves a faltar la religión antes de que se les haya dado la civilización.

Y después, de los niños, mi piedad se ha dirigido a esta pobre vieja nave del Santo Oficio, obligada a sufrir esta afrenta en silencio. ¡Qué castigo! ¡Qué reacción! ¡Unos niños se burlan de lo que durante tanto tiempo ha hecho temblar a los hombres! ¡Oh! Si las piedras tienen entra-

ñas, si el alma de las instituciones se comunica a los edificios que construyen, ¡qué sombría e inexpresable cólera debía de remover en aquel momento hasta sus cimientos estos austeros y formidables muros! ¡Y pensar que esto ocurría cerca de la cuna de San Ignacio, a dos leguas del valle de Loyola! A medida que los niños iban cantando, la nave se hacía más oscura, y esta *oscuridad* que se hacía en la iglesia parecía ser la imagen de la oscuridad que se hacía en su fe.

¡Triste iglesia de Santo Domingo, habías creído vencer a Satanás, y eres vencida por Voltaire!

¡He aquí pues, que todo es ruina en España! La casa, morada del hombre, es arrasada en los campos; la religión, morada del alma, es arrasada en los corazones.

Oscurecía cuando salí de la iglesia. Todas las ventanas y todas las puertas estaban cerradas en el pueblo. Ni una luz, ni un habitante. Se hubiera dicho que esos sepulcros se habían vuleto a cerrar y que esos espectros se habían dormido de nuevo.

Sin embargo, en una plaza, distinguí un resplandor. Me dirigí allí. Unos postigos estaban entornados en una planta baja y vi en una habitación baja a una vieja en cuclillas, inmóvil, apoyada en un muro recientemente blanqueado. Sobre su cabeza árida una lámpara sujeta a un clavo, la vieja lámpara española que tiene la forma de una lámpara sepulcral. Creí ver soñar a Lady Macbeth.

La reverberación de esta lámpara me permitió leer sobre la puerta de la casa de enfrente esta inscripción:

POSADA
LHABIT

Me lo esperaba todo, excepto encontrar allí una posada.

La luna salía por detrás de los montes de Jaizquivel cuando yo salí del pueblo. Me fue fácil volver a encontrar mi camino. Sin embargo, en la disposición de ánimo en la que me había dejado aquella visita a este lugar extraño, me costaba trabajo reconocer aquellos campos que me habían maravillado unas horas antes. Este paisaje, tan alegre al sol, se había vuelto lúgubre bajo la luna. La soledad de la noche llenaba el horizonte.

Me acercaba a Pasajes. Algunos caminantes comenzaban a aparecer en el camino.

Tenía la mirada fija en la ruina de un castillo que se dibujaba a lo lejos al claro de luna sobre la cresta de una montaña bastante alta, al fondo de un valle estrecho, salvaje y desierto.

Lo que me preocupaba era una luz que acababa de aparecer en esta ruina, en el extremo del aguilón. Esta luz tenía algo de inexplicable y de singular. En primer lugar, a causa del lugar en el que brillaba, después a causa del modo como brillaba. Funcionaba como un faro, encendiéndose, luego apagándose, luego volviéndose a encender y lanzando de repente el destello de una gran estrella. ¿Qué era aquel fuego y qué significaba?

Cuando llegué a la garganta en la que está el puente, una mendiga que en general está en la entrada de la cordería y a la que doy limosna casi cada mañana, atravesaba la calle para subir a su choza a mitad de la cuesta. Al verme, se volvió, hizo la señal de la cruz y me mostró la luz, diciendo: *Los demonios*. Pasé al otro lado.

Un poco más lejos, en la entrada del enlosado empinadísimo que baja a Pasajes, un hombre, un pescador, estaba de pie sobre un bloque de mármol rojo y, como la vieja, miraba la luz. ¿Qué es eso?, le dije acercándome. El hombre no abandonó la luz con la mirada y me respondió: *Contrabandistas*.

– ¡Ah! señor, ¡qué tarde viene! ¿No ha cenado? ¿Y de dónde viene así?

– De Lezo.

– ¡Ah! ¿Ha ido a Lezo?

– Sí, señora.

Repitió un momento después, con aire pensativo:

– ¿De Lezo?

– Pues sí, replique. Y usted, ¿no ha estado nunca?

– No, señor.

– Y, ¿por qué?

– Porque, en el país, jamás vamos a Lezo.

– ¿Y por qué no van nunca?

– No lo sé.

Victor Hugo "Los Pirineos"

Oharra: Honako testu hau argitaratu zen euskeraz, 1988ko irailean atera genuen Lezo - 1ean. Eta itzultzailea J.L. Aperribai izan zen. Beraz euskeraz irakurri nahi duenak badaki nora jo.

Armada garaiezin eta Lezo

XVI. mendean, europar potentziak beraien arteko etengabeko liskar sutsu eta odoltsuetan zebiltzaten, norgehiagoka, bakoitzak, aldamenekoak baino lurralderik haundiago-

ak lortu nahiean. Espainiarrek Ameriketan inperio haundia eta zabala zeukatenez gero, ingelesek eta frantziarrek, gehienbat, aurrekoen interes ekonomikoen suntsitzeari ekin zioten. Aipaturiko bi nazio hauetako itsasontzi kortsoek, aberastasunez betetako espainiar galeoiak erasotzen zituzten beren Espainiarako bidean, beren tripulazioak akabatuz edo bahituz erreskate onuragarri baten esperantzetan, eta beren urre eta zilarrezko zamak lapurtuz. Kortsoena negozio borobila zen, eta mingain gaiztoek ziotenez, Ingalaterrako erregina zen Tudorreko Ixabel bera, ez omen zegoen negozio zikin hauetatik oso urrun.

Bestalde, aipatu beharra dago ere, ingelesek espainiar okupaziozko agintarien aurka matxinatutako abertzale flamendarrei emandako laguntza interesatua eta espainiarren elkartua eta Eskoziako erregina zen Maria Estuardoren exekuzioa izan zirela kortsoen erasoaldiekin batera, ingeles eta espainiarren arteko ezinegona berotu zutenak, eta Espainiako Felipe II. erregeari Ingalaterra konkistatzeko asmoz, armada ikaragarri haundi baten eratzeari ekiteko ideia eman ziotenak.

1588. urterako, espainiarren "Armada Haundia" izenarekin bataiatutako eskoadra pronto zegoen, Felipe II.-aren ametsak betetzeko prest. 130 naoz eta 29.453 gizonez osaturik zegoen, eta hasiera batean bere agintea Alvaro de Bazan-en eskuetan jarri bazegoen ere, honen heriotza bortitzaren ondorioz, aldatzeko beharrean aurkitu ziren, aginte berria itsas borrokaldietan horren iaio ez zen Medina-Sindoniako kontearen eskuetan ipintzeko.

Gipuzkoa eta Bizkaiak, euskal foruak zin egin zituen espainiar erregearekin koroa-hitzarmena deiturikoa zutenez gero, eskoadra, bana bidali zuten, "Armada Haundia" izenekoaren barruan kokaturik, Ingalaterrako inbasioan parte hartzeko. Bizkaiko Armada 11 itsasontziz, 6.567 tonaz eta 2.800 gizonez osaturik zegoen eta Gipuzkoakoa berriz, 14 itsasontziz, 6.991 tonaz eta 2.698 gizonez. Bizkaiko Armada Joan Martinez Errekalde almirantearen agindupean jarri zuten eta Gipuzkoakoa, Migel Okendo almirante donostiarraren menpean. Egiaren ohorez, esan beharra dago Bizkaiko Armada zeritzanaren itsasontzi eta gizonen erdiak behintzat, gipuzkoarrak zirela. Beraz, esan dezakegu bat ere bildurrik gabe, Gipuzkoa izan zela nagusi zorigaiztoko itsas ekitaldi honen eratze eta osaketan. Osora, euskal armada 25 ontzi eta 5.408 gizonez osaturik zegoen.

Ikus ditzagun bi armadak osatzen zituzten itsasontzien izenak:

BIZKAIKO ARMADA

Santiago
Maria Joan
Maddalena
Konzepzion Nagusia
Konzepzion Txikia
San Joan
Santa Maria Montemayorkoa
Manuela
Maria (1)
Maria (2)
Santa Isabel

GIPUZKOAKO ARMADA

Santa Ana (ontzi kapitaina)
Santa Mª Arrosakoa (ontzi almirantea)
San Salvador
Santa Barbara
Santisteban
Santa Marta
San Buenabentura
Maria San Joan
Santa Krutz
Dontzella
Asunzion
San Bernabe
Guadalupeko Ama
Maddalena

Baina 1688ko udazken partean, Ingalaterra erraz konkistatuko zuelakoan abiatu zen armadak ezin izan zuen bere helburua bete, ezbeharreko ekaitz haundiek eta Drake eta Howard ingeles kortsoen erasoaldiek ustegabeko porrotara eraman bait zuten. Ekaitzek sakabanatu egin zituzten ontziak, zenbaitu urperatuz eta gehien gehienak kalte haundiekin utziz. Sakabanturik eta kalteturik, ingelesek erasoei aurre egiteko gauza ez zirenez gero, itzultzeari ekin behar izan zioten, itsasoa eta Ingalaterrako itsasertzeak arrastoz eta gorpuz josirik utziz. Ingelesak ustegabeko garaipena eskutan zutelarik, eta etsaiaz trufatu nahiean, gaur egun ezagunagoa den "Armada Garaiezia" izenarekin berbataiatu zuten Felipe II.-aren armada garaitua

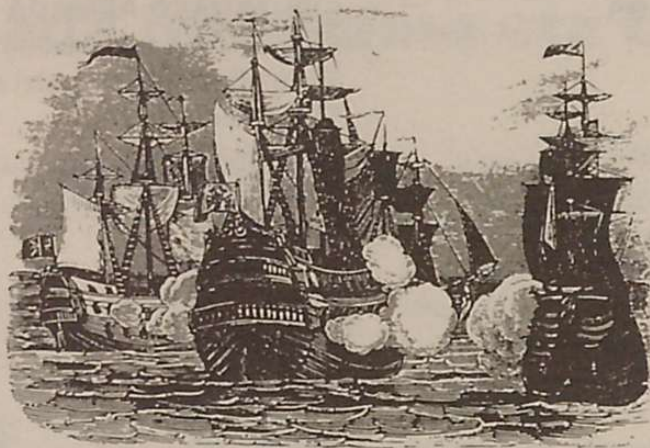
Galerak izugarri haundiak izan ziren, bai ontziz, bai diruz, eta bai gizonez. Euskaldunoi dagokigunez, 128 hildako izan genituela esan beharra daukagu; Horietatik sei, lezoarrak zirelarik. Azaleko konparazio azkar bat eginez, esango dugu Errenterian 38 gizon galdu zituztela, Pasaian 35, Oiartzunen 36, Hondarribian 9, Irunen 27 eta Donostian 128. Lehen esan dudan bezala, Lezok sei gizon galdu zituen, eta heriotz hauen ondorioz zenbait lagun gelditu ziren pobrezian, inolako diru iturri edo sostengurik gabe: alarguntsa bat, bi umezurtz, lau guraso edadetu eta zehaztu gabeko beste bi senide. Felipe II.-ak eskaturik, eta 1589ko azaroaren 21ean sinaturik dagoen Frantzisko Mandojana Zarate korrejidorearen txostenean, Gipuzkoako hildako eta galerak herriz herri aztertzen dira. Lezoari dagokionez honela dio:

"E despues lo suso dicho en la villa de San Sebastián a quinze días del mes de henero de mil e quinientos e noventa años, el dicho licenciado Aranburu para aberiguación de lo contenido en la dicha çedula rreal hizo llamar a paresçer ante si a Juanes de Helorça e Martin de Gabiria, vezinos de lugar de Leço, de los cuales... tras el juramento y respuesta a la pregunta general, certifican la muerte de los siguientes hijos Leço:

– Joan de Çabalaga, vezino de Leço, marinero de la nao San Salvador de Juanes de Aguirre, vezino de la villa de Tolosa, de la esquadra del capitan Miguel de Oquendo, murio en dos de agosto del año passado de mill e quinientos e ochenta y ocho al tienpo que en el conbate que se tubo con el enemigo yngles predio fuego en çiertos varilles de polbora con que velo mucha gente y entre ellos el dicho Joan de Çavalaga, donde murio, dexo a su muger viuda con dos muchachos de poca hedad pobres e con mucha neçesidad.

– Miguel de Ynuurruçcu, vezino de Laço, marinero de la dicha nao San Salvador, del dicho Juanes de Aguirre,

bolo con los demas al tienpo de la quema de la dicha nao en el conbate del Canal cuatubo con el enemigo en la costa de Yngalaerra a dos de agosto del dicho año de mill a cuinientos y ochenta y ocho, dexo padre biejo y pobre.

– Martin de Aurella, vezino de Leço, grumete de la dicha nao San Salvador, del dicho Juanes de Aguirre, volo con los demas en la dicha nao a los dos de agosto de 98, el qual dexo a sus padres biejos y pobres.

– Hernando de Aranheder, vezino de Leço Fasje, de la dicha nao San Salvador, del dicho Juanes de Aguirre, murio en Lisboa de enfermedad que tubo por el mes de mayo de ochenta y ocho antes que la armada saliese para Yngalaterra, dexo a sus padres pobres.

– Juanes de Joanmarindegui, vezino del dicho lugar de leco, gromete de la nao del dicho Ochoa de Goyaga nonbrada Maria Joana, de la esquadra de Juan Martinez de Brecalde, murio en la mar despues que dieron la buelta de yngalaterra a 29 de septiembre del año 88, dexo a su madre biuda e vieja, con hijas pobres y con mucha necesidad.

– Tomas de Apaezyarça, vezino del dicho lugar de leço, marinero de la dicha nao Maria Joana del dicho Ochoa de Goyaga, honbre soltero murio el mismo dia 29 de septiembre de 88 en la mar de enfermedad que tubo en el galeon San Joan, almiranta rreal adonde se mudo perdida la nao dicho Goyaga, dexo una hermana pobre.

Los quales dichos marineros a personas espresadas y declaradas en los capitulos de suso mançonados saven estos dichos testigos y es verdad pubico e notorio peresçieron a murieron en las dichas naves”.

Sei dira beraz, Lezok porrot haundi hartan galdu zituen semeak: Joanes Zabalaga, Migel Inurruzu, Martin Aurela, Hernando Araneder, Joanes Joanmartindegikoa –Gaintxurizketan dagoen izen hori daraman baserriko semea–, eta Tomas Apaizartzakoa –izen berako gaintxurizketar baserrikoa–.

Lezok, badu bere oraina eta bere geroa, baina baita bere iragana ere, batzutan beltza, bestetan gorria, zorientsu zenbaitetan, trixte eta goibel besteetan, oraintxe aipatu berria dugun Armada Garaiezinarena azken hauetako bat dugularik.

ERABILITAKO ITURRIAK:

1.” Ernest J. Gorlich” *“Historia del mundo”* (1967)

2.” Joxe Iñazio Telletxea Idigoras” *“Otra cara de la Invencible.*

La participación vasca” (1988)

JOSEBA PRESENTACION BARANDIARAN

AGUR ETA OHORE GAINTXURIZKETAKO SORGINARI!

"Agur" diot, Ramoni dagoeneko ez bait dago gure artean, eta "ohore", urte luzeetan gure artean zintzo eta jator bizi izan den emakume honi luza dakioken gutxieneko kunplimendua bait da. Abelina Ramoni Perez Azkarate, errenteriarra zen jaiotzez, nahiz eta bere urterik gehienak bere Gaintxurizketako etxean igaro. Hortik etorri bait zitzaion jendeak aspaldidanik emandako goitizena: "Gaintxurizketako Sorgina".

Herriak bere ezjakintasunean, "sorgina" izena eman bazion ere, esan beharra daukagu Ramoni ez zela halakoa, tarot irakurtzaile baizik. Berak beti esaten zuenez, doai hau gazte gaztetik etorri zitzaion, odolean zeramalarik. Ez bait dugu ahaztu behar, bere sendian beti egon zela holako bat, hiru belaunalditan. Ramoni beraz, hiru balunaldietako tradizioa jasotzen zuen tarot irakurtzailea genuen. Irakurtzaile trebea, sikologari trebeagoa, Ramonik beti eduki du jarraitzaile eta bezero franko bere atzetik, "Santo Cristo de Lezo" izeneko bere etxetxoraino, jakin minez edo irtenbide bila, maiz hurbiltzen zitzaizkion horietakoak.

Diotenez ilara luzeak egiten omen ziren Ramoniren kontsultaren esperoan. Zoritxarrez, aurtengo apirilaren 25ean heriotzak eraman zuen gure artetik 64 urte zituelarik. Goian bego Ramoni Perez Azkarate, Gaintxurizketako Sorgina!, eta bego hemen gure artean bere oroitmena! Segidan eta omenaldi gisa, transkribituko dugu zuzenean Kate Irratian duela bi urte "Del Abra al Bidasoa" izeneko irratsaioan emandako elkarrizketa.

DEL ABRA AL BIDASOA (Radio Cadena-1988)

– Estamos en Gaintxurizketa, barrio periférico de la guipuzcoana localidad de Lezo, lindante con Errenteria, Pasaia, Oiartzun, Hondarribia e Irún. Estamos en una pequeña casita blanca rodeada por un jardín en donde abundan las flores y figuras de escayola. La entrada un tanto camuflada por las plantas entre las que se encuentra el timbre. Sólo nos falta hacerlo sonar y corre el pestillo. Es la villa del Santo Criso, y allí vive desde hace muchos años Avelina Ramoni, una echadora de cartas muy querida en Lezo y muy conocida por la gente de fuera. Inmediatamente nos invita a entrar en su casa, a una habitación en la que predominan las rosas rojas. Esas rosas que según nos cuenta la mitología griega fueron originariamente blancas hasta que Venus, la diosa del amor, se enamorara del mortal Adonis, en contra de los deseos de Marte, el dios de la guerra, que puso delante de

Adonis un jabalí para que acabara con él. La sangre del herido Adonis regó las rosas blancas por allí sembradas que inmediatamente se tornaron en coloradas, con un claro y único significado: amor. Pues rojas rojas, amor en definitiva, es lo que se respira junto a Avelina Ramoni, Ramoni para todos. Una mujer que durante toda su vida ha ejercido un dón, porque lo lleva en la sangre. Las más diversas personalidades han hecho cola para que Avelina les leyera su porvenir a través de las cartas o simplemente mirándoles a los ojos. Hoy día todavía sigue ejerciendo, aunque las colas ya no existen, por que hay gente que no puede pagar.

Ramoni tarot irakurtzailea bere gaintxurizketako etxean

Ramoni: Sí, hay gente que no puede pagar, y hay gente a la que incluso apoyo. Y hay gente que incluso me traen ropa, y doy la ropa a cambio de mi trabajo. Ayer mismo un portugués con cinco hijos que está parado, de Lezo,... Trajeron dos cajas de ropas y se las dí a cambio de mi trabajo. Y es que aquí estamos para ayudarnos los unos a los otros. Crééis que solamente es trabajar y ganar, y ganar. Pues no señor, podéis preguntar.

Radio Cadena: ¿Usted ha vivido siempre de este dón?

R.: Hombre lo llevo en la sangre hija. Te he dicho que soy tercera generación

R.C.: Entonces ésto ¿es un dón?

R.: Hombre no deja de serlo claro. Y se sufre.

R. C.: ¿Y en qué se nota?

R.: En muchas cosas, en que tienes días de emociones, que sabes, que presientes que va a pasar algo desagradable,...

R. C.: ¿Puede saber algo que vaya a pasar ahora a corto plazo?

R.: Hombre más vale por un lado que la gente viva tranquila que Harto está la gente movida. ¿No crees?

R. C.: Normalmente, ¿qué gente acude?, ¿hay algún tipo de cliente en especial?

R.: Aquí acude todo tipo de personalidades. Pero yo como buena cristiana, admito desde el barbero, gitano, vagabundo,... Todo el mundo para mí es igual.

R. C.: Viene un cliente, ¿y usted, le cuenta todo lo que vé?

R.: Yo al cliente, según le vea en la mente. Y le advierto del peligro, si incluso va en el coche, si incluso necesita un cacheo, etcétera...

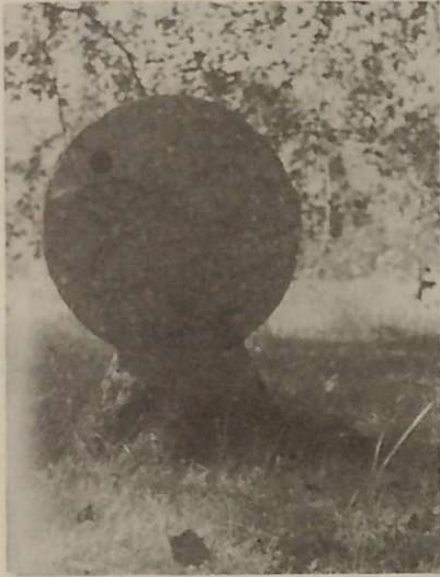
R. C.: ¿Por saber muchas cosas que otros no saben, se puede llegar a sufrir?

R.: Mucho, mucho. Sí. Es tender la mano a la persona. Cómo no! Claro que sí! Para eso no hace falta tener un gran estudio, ni hace falta una persona que tenga título. Sino espiritualmente amar a los demás. Esa es mi base. Y lo digo humildemente. Esa es mi base: amar. Amar al enfermo, al anciano, al niño, al que no puede...

R. C.: Sobre todo a los más débiles ¿no?

R.: Ya te he dado el ejemplo de las dos cajas de ropa que me han traído como pago a mi trabajo y las he dado a un portugués que tiene cinco hijos, y está en paro.

R. C.: ¿Usted tiene familia?

*Gaintza baserriko zelaietan dagoen
hilarri zahar eta magikoa*

R.: Hermosa. Cuatro hijos.

R. C.: Cuatro hijos!, ¿y les predice cosas a ellos?

R.: Hombre, y les advierto.

R. C.: Igual yo también tengo ese dón y no lo conozco. ¿Cómo puedo saber yo?

R.: Hombre es posible, pero entonces ya lo sabrías. Si tu presientes una cosa, notas una angustia, o vas por la calle y sientes pasos detrás de tí... Miles de cosas hay.

R. C.: ¿Sí?, ¿entonces eso se nota?

R.: Claro que se nota.

R. C.: A mí me parece que eso es un desarrollo de la mente. Hay gente que llega a desarrollar esa capacidad y gente que no.

R.: Es posible. Una parte más, distinta a la de los demás. Por lo menos eso es lo que me han dicho los cirujanos.

R. C.: Y ese dón que tiene usted, ¿le ha servido para alguna otra cosa más?, ¿a usted le ha servido para algo tener otras capacidades?

R.: No. Mira, yo he disfrutado mucho, pero he sufrido más. Además como te he dicho, yo amo a todo el mundo. Y me gusta que la gente viva, y me gusta que no tengan desgracias. ¿Comprendes?

R. C.: ¿Usted con la mente evita que ocurran desgracias?

R.: Sí, evito, evito... Evito todo lo que puedo ya desde que salto de la cama, ya lo presiento y los sueños también tienen su interpretación. Según lo que sueñes.

R. C.: Hasta cierto punto es angustioso!

R.: Oh mucho, por favor, mucho! Siempre he estado cuidándome.

R. C.: ¿Usted sabe lo que le va a pasar?

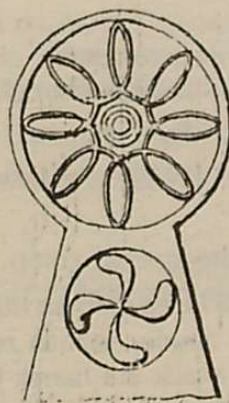
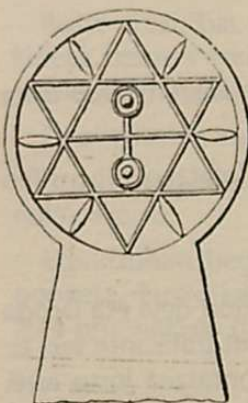
R.: Más o menos lo presiento.

R. C.: ¿Es usted supersticiosa?

R.: Sí, mucho, y desconfiada.

R. C.: ¿Qué le da más miedo, pasar por debajo de una escalera o un gato negro?

R.: Pues mira, esas cosas..., me separo de ellas. Pero lo que sí me da más miedo es un ser humano que por fuera sonría cínicamente y por dentro esté deseando hacerte mal. El animal más o menos echa a correr y la escalera ahí se quedará. ¿No crees lo mismo?

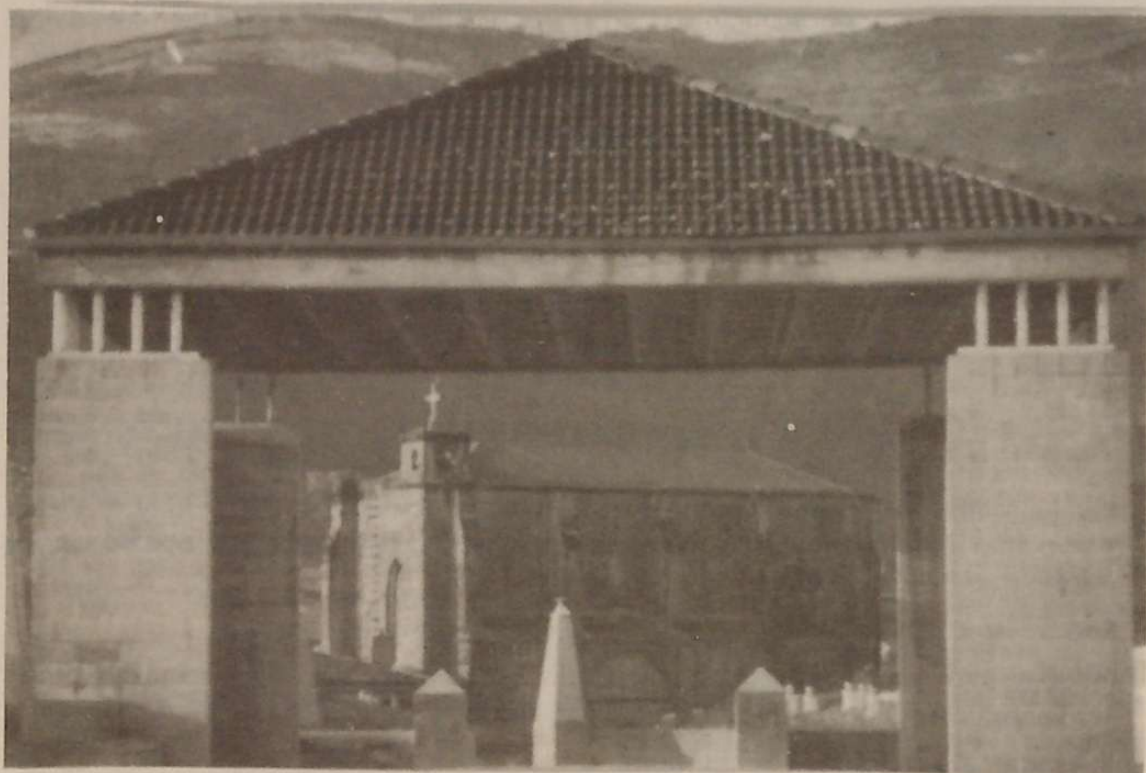

*"Del Abra al Bidasoa" (1988)
moldatzailea: ZABARRE*

ALTAMIRAKO AUZO ELKARTEA

Auzoa eraiki zelarik sortu zen elkarte, hau da, 1983. urtean. Zuzendari Batzar baten bidez funtzionatzen du eta kargu hauek borondatezkoak dira, Auzoko Asanblada da azken erabakiak hartzeko gai.

Estatuto ofizialak ba dituzte eta barne funtzionamenduko arautegia ere bai.

Auzoan 103 familia bizi dira, bazkide bezala %90 da. Auzokidea izan behar da bazkide izateko, beste baldintzarik gabe. %25 parteartze aktiboa dutenak dira. Auzokide gehienak gazteak dira 32 urte batz bestea dituztelarik. Parteartzaile aktiboari buruz, hauek batz besteko baxuagoa da. Gizon emakumezkoak dira, hauetatik emakumezkoak dira aktiboek.

Aktibitateei buruz:

- Udaletxeko kultur Batzordean parte hartzen dute.
- Gizarte-Ongizate Batzordean ere bai.
- Gazteen Batzordean baita.
- Kirol taldea ere badute.
- Atsedeen denboraldiko taldea, honek sukaldaritzako ikastaroak antolatzen ditu, baita gimnasia eta egungo gaiei buruzko hitzaldiak ere.
- Gazteen taldeak berriz, gaztetxoekin zenbait txango eta joku antolatzen ditu, rifen bidez dirua lortuz ekintzak burutzeko.
- Herriko zenbait festetan ere parte hartzen dute.

Harrez gain, drogaren aurkako burruka latza eta luzea eraman dute, hori dela eta Droga Trafikoaren Aurkako Komisioarekin harremanetan daude. Auzoan zenbait trafikante bizi zirela eta mobilizazio desberdinak burutu dituzte ahalik eta hauek kanporatzea lortu arte. Esan beharrezkoa da, mobilizazio horietan asanblada ardatz harturik auzokide guztiek

parte hartu dutela eta Guardia Civilaren erasoak jasan behar izan dituztela. Heuren iritziz, burruka hori dela eta, oraindik ere zenbait instituziok faktura pasatzen ari zaizkie.

Auzoko arazorik latzenak droga trafikoarena eta etxebizitzaren eraikuntzako akatsak dira.

Urbanismo mailan auzoa, Eusko-Jaurlaritzaren eskutik dago, beraz, "Delegación Territorial, Ministerio de la Vivienda" delakoaren esanetara. Azken erakunde honekin oztopo handiak dituzte, zeren, Eusko-Jaurlaritzak Udaletxeari igorri nahi dizkio etxeak, baina, eraikuntzako akatsak direla eta, auzokideen informazioak jaso ondoren, Udaletxeak ez ditu hartu nahi bere gain ahalik eta arazoak konpondu arte.

Aipaturiko akatsak direla eta auzokideak informazioa luzatu die Udaletxe eta Eusko-Jaurlaritzari, "Colegio Oficial de Abogados" delakoaren informea abogatuaren bitartez bidalia dute 88. Ekainaren 15-ean, oraindano, Eusko-Jaurlaritzaren erantzunik jaso ez dutelarik, hori dela eta, duela 2-3 hilabete epaitegira jo dute. (Aipatzekoa da informe hori auzokideek ordainduz dela).

Halaz ta guztiz ere, delegatuarengana joanez jarraitzen dute, honek auzokideen izenean hurbiltzen zaiona errezibitzen du baina, Alkatearekin ez du hitzik ere egin nahi.

Bestalde, trafikanteak bizi ziren sei etxe-bizitzak, duela urteterdi hutsik dagoenak eta hauei dagozkien komunitate gastuak (300.000 pezeta) egun komunitatearen bizkar dau-denak, Jaurlaritzari igorri zieten, hauengandik oraingoz sosik jaso ez badute ere.

Beste arazo bat zera da, hutsak dagoen aipaturiko etxe bizitzak nori adjudikatu, auzokideek heuren esku edo Udaletxearenean ezartzea eskatzen dute, dirudienez, delegatuak Udaletxeari eginkizun horretarako baimena luzatu dio.

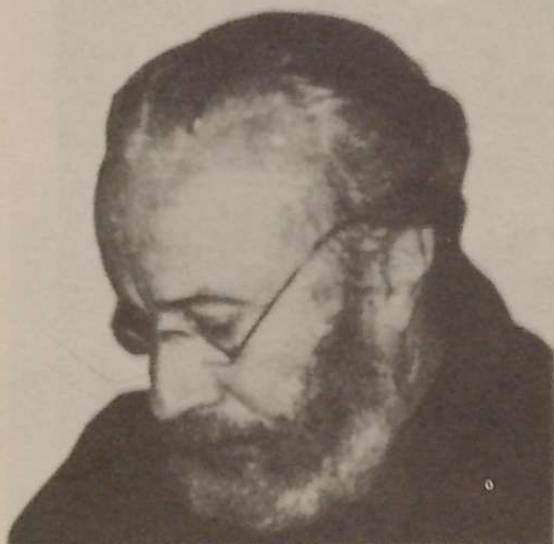
Finantziarioa auzokideen gain dago, Udaletxearen dirulaguntzak gehituz.

Auzo-Elkarteen eraikuntza auzo-lanean burutu dute, Udaletxeak lanabesak eta materialak ezarri.

Etorkizunari begira, goitik behera eror ez daitezen, behar larria da etxe-bizitzaren konponketa, Eusko-Jaurlaritzari bitarteko ekonomikoak eskatu eta lehenbailehen lanak burutzea premiazkoa da.

Rexu Mazusta "Lezoko elkarte sozialak"
1990ko otsaila

RECUERDOS DE INFANCIA EN LEZO

El escritor Mark Legasse hunde sus más profundas raíces en Lezo, más concretamente en la Casa Jamot-Enea.

Mi tío bisabuelo Rafael Zabala era capellán del Santo Cristo de Lezo, al final del siglo XIX. En la sacristía existe una inscripción encima del lavamanos en mármol, que recuerda su estancia en la basílica. Vivía en la casa de la Calle Mayor llamada "Jamot-Enea", que dejó en herencia, a su muerte, a su sobrino Gaudioso Zelaia Zabala, hermano de mi abuela Extanislada casada con el alcalde y médico de Hendaia, doctor Kamino Goienetxe.

Con el permiso de su cuñado, mi abuelo puso una consulta en el piso superior de "Jamot-Enea", donde solía venir los martes y viernes de cada semana para ejercer su oficio. De vez en cuando, nos llevaba a mi hermano Xanti y a mí, de Hendaia a Lezo, donde pasábamos el día jugando en la plaza o en el pequeño jardín de la casa,

mientras el abuelo recibía sus enfermos. Entonces no existía la carretera de circunvalación que conduce hoy a Pasaia, y los prados de Jaizkibel llegaban hasta la puerta trasera de "Jamot-Enea". Me acuerdo que había unos bambús que formaban un bosquecito al pie del balcón, y hoy todavía subsisten unas cañas en un terreno vacío detrás de "Jamot-Enea".

Por las tardes, mi hermano y yo íbamos a visitar al tío Gaudioso en el piso situado bajo la consulta de mi abuelo, y Gaudioso que era un musicólogo bastante conocido por sus escritos y sus recitales de "amateur", tocaba al piano y al arpa, unas melodías vascas que recogía en sus andanzas por el monte Jaizkibel.

Un día, el padre Donosti, gran amigo del tío, vino a "Jamot-Enea" y le regaló una txalaparta descubierta en un caserío del Valle del Baztán, cerca del colegio de Lekaroz donde residía, como fraile capuchino. Entonces, este instrumento de música estaba casi olvidado y no existía más que algún que otro txalapartari. Sin embargo, el tío Gaudioso solía tocar ritmos en el tambor de madera, que nos encantaban a los dos sobrinos nietos, y que preferíamos, por mucho, a las melodías del piano y del arpa.

La cocinera del tío Gaudioso se llamaba Axenxi y su especialidad eran los txipiroiak en su tinta. Una vez por mes, se organizaba una comida en "Jamot-Enea", en

Fachada actual de Jamot-Enea, también llamada Pikandia-Enea, por la gran pica que olavada en un jabalí aparece en el escudo.

Actual entrada a Jamon-Enea.

franquistas durante la guerra civil de 1936, y mi hermano Xanti muerto por los nazis durante la guerra mundial de 1939. La casa de "Jamot Enea" ha sido vendida. Pero todavía me suenan en los oídos los ritmos de la txalaparta de Gaudioso, y me vuelve a la memoria el recuerdo de mis paseos por esa Universidad musical y medical de Lezo, y queda en mi corazón la esperanza del milagro del Santo Cristo que devolverá, un buen día, a mi Pueblo su independencia y su identidad, según el evangelio de don Jerbaxio. Amén.

Mark Legasse

la cual participaban el abuelo, el tío Gaudioso, nosotros dos, los mutilak, y el vicario de Ereñterria, don Jerbaxio Albizu que era algo pariente de nuestra familia. Después de los txipiroiak, mi abuelo volvía a su consulta, el tío a su txalaparta, y don Jerbaxio nos decía a Xanti y a mí:

– "Dios ha hecho todo lo que existe sobre la tierra. Así ha hecho a los Vascos, pero no para que se transformen en españoles o en franceses, y tampoco los pájaros en sapos, o las rosas en maleza. El que sigue vasco cumple con la voluntad de Dios. El que se disfraza de gabatxo, de belarrimotza, de sapo o de maleza desobedece al Espíritu Santo..." y enseñando la tinta negra de los txipiroiak que manchaba los platos, concluía: "Se quedará en la eterna oscuridad!"

Los años han pasado. Han muerto los abuelos y el tío. Don Jerbaxio fue fusilado por los

Los recuerdos de infancia traen a Mark Legasse siempre a Lezo.

LEZOKO ELKARTE SOZIO-EKONOMIKOAK

1. "LEZOTARRAK" SALTZAILEEN ELKARTEA

82.ean sortua da elkarte. Astean behin Batzorde Zuzendariaren bilera izaten da, hilean behin Asanblada orokorra eta derrigorrezko asistentzia eskatzen da.

Haseran 25 dendarik osatzen zuen elkarte eta dendari guztiei zabaldu zitzaizen bazkide eskeintza eta "Asociación de Comerciantes de Guipuzcoa" erakundearekin batera elkartzen ziren.

Duela bi urtetik honuntz, bederatzi saltzaile elkartzen dira.

Elkartearen bazkide izateko baldintza bakarra Estatutoen arauak onartzea izango da. Behin elkarte utzi ezker ezinezkoa zaio bazkide ohiari sarrera berritzen.

Dendari berriari urtebeteko epea ematen zaio elkartearen bazkide izendatzeko, bitartean horretarako asmorik erakutsiko ez balu, eskubide hori galdu egingo luke.

Autofinantziazioa ere: Bazkide bakoitzak sarrera gisa 25.000 pezeta, ondoren, 10.000 pezeta hileroko ordaintzen du. Hauek aretoa ordaintzeko, hitzaldiak, zozketak...

Heuren helburuak hipermerkatu eta merkadiloen aurka dendariak elkartzea, horrela Lezo-ko herriari bizia emanez.

Aktibitateei dagokienez, kontsumoari buruzko hitzaldiak antolatu dituzte. EROS-KI-rekin harreman estuak edukitzea. Azkenik, komertzio iharduera bera eta gaur betetzen ez den Salneurrien bateratzea.

2. "ANTXILLASTEGI" PENTSU KOOPERATIBA

Duela hogei-bat urte sortua da kooperatiba, baseritarren artean eraturiko elkarte. Estatutoak badituzte eta erabakiak denen artean hartzen dituzte. Urtean behin egiten dituzte batzarrak eta Zuzendari Batzordea ere badute.

Egun 16 baserri dira alkartearen barruan, haseran gehiago ziren, baserriak hustutzeak begibistako eragina izan du elkartearen ere. Bazkide egin nahi duen guztientzako irikia da. Bazkideen adina 55-60 urte ingurukoa da.

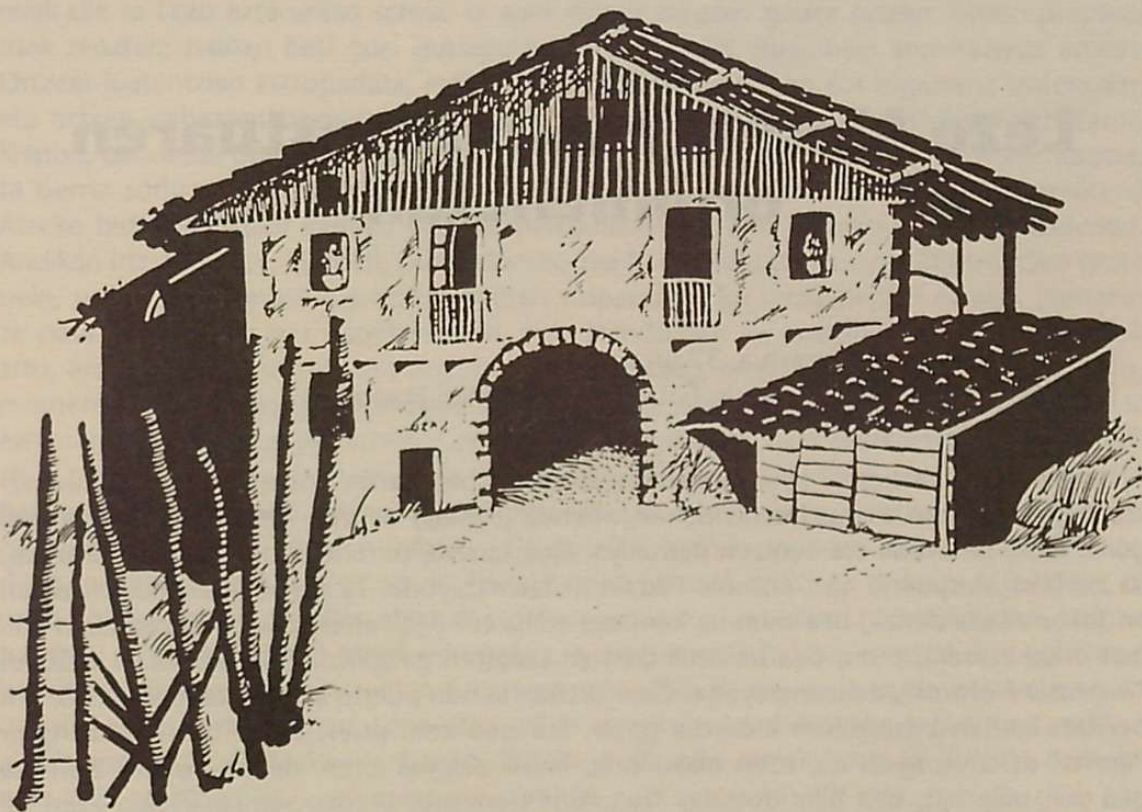
Heuren ekintzak: Nafarroatik ekartzen dituzten aleak "garagarra, artoa, baba, errotan pasa. Konpuetoak Azpeitiatik ekartzen dituzte eta abonoak ere. Garaian garaiko aleak ekartzen dituzte. Era honetan merkeago ateratzen zaie pentsua.

Almazenatzea, errota eta transportea heuren egiten dute. Kontabilitatea ere bai.

Heuren arazorik handiena etorkizun motza ikusten diotela baserriari.

Proiektuei buruz, inork nahi ez duenez ardura berririk bere bizkar, dagoenean irautea da.

*Rexu Mazusta "Lezoko elkarte sozialak"
1990ko otsaila*

Lezo Mari Karmen Arrastuaren oroimenetan

Herria: Lezo

Lekukoa: Mª Carmen Arrastua, 37 urtekoa.

Biltzailea: Ramon Albistur. Traslrobatzaoñea. Jose Mari Etxebarria.

Fetxa: 1981ko udaberria.

Lezok zittun erri bezela ayuntamientua, bi elizak, bat, Santo Kristo famatua. Denak ezkontze(n) etortzen ziena, bueno denak, aberatz jendiak, deitzen genion bezela eta geo goiko eliza, batayuak eta itentzen parrokiya. Geo sarrera, terreno aundi bat zen, zelai bat, ua bertako obispueña zen, Antonio Pildain deitzen tzayona. Ta ne(r)e aitak ibiltzentzittun an sokorrak eta denak, bea zeon ua kontzejo edilla ez? Beak errenta bat paatzentzuen baiñan ortaz aurrera, pues, bea baliatuintzen an tzeosten gauzakin. Geo fabrika oi intzuten "Industria Navarra", deitzentzayona. Gaur ortikan kendu puerto eiteko eta aldatua da, erri berrian baiñan basarriaren alderdia pasia. Eta geo zen, pues, beste barriyu au, gaur "Ijurko" deitzentzayon au, ezen olako ezer, baizik zelayak ziren, denak frutalak zien eta geo zen billa bat, oso billa dotoria, "Leturian" izenekoa, Lezoko semiana. Geo ezen dē Iberduero, Lezoko irteerainño eta eztaere Lezoko sarreran "Camps" dē ezeon; oyeko "Camps" oso berria da. Oi oso berria da. Eta oso zen diferentia "casa socorro" deitzen tzayona, gaur dakaguna, bazan, baiñan konsejo azpiyan, ayuntamiento azpiyan eta or, ezta, izatentzen sendagille bat bakarra, Garai artan jende dē gutxi giñan eta an itentziton bere artuemanak. Pratikantia beti ezautu dugu Errendeitikan etortzen.

Lezok ez du izandu, gaur oraindik ez daka gaurkoz. Eta klaro dendak ê askoz gutxiyo zien, jende gutxiyo zen, arateyak ê gutxiyo zien; dena euskaldun girua zen. Bazien erdaldun batzue.

Eskolak beti ezautu dittuu nazionalak ô estatalak delako oyek, eta denak eztakit ezautzen giñan. Oso diferente zen. Gaurko egunez, oso diferentetua dô Lezo. Ezen ez zapateri bat; gaur ez daka askoik, baiñan bat bintzat badaka. Eta botikare, farmatzia deitzen diyogun oi, oso txikiya zen. Eozein egunetan joaten ziñan zerbaiten billa eta ezen izaten. Errendeitikan ekarri beartizuten. Gaur, pues, askoz obeto do.

Soziedadeik ezen; geroâ jarri zuten "Aillerru" baiñan ainbeste urte ezta, baiñan ba, urte batzuk baittu. Eta beste aiñontzekoan Lezo erri txikiya zen eta eliz pentzatu ez eta beste siñontzekoan or ezen ezere eitten. Bakarra elizan ze inbeartzen, oi bai, elizako gauzak oso ondo e(a)man beartzien. Zortziik zortzi(r)a dotriña izaten genun arratzaldeko ordubitan, denak dotriña-a joan bear genun, neskamutillak t'olaxen jarraitzen giñan amaika urte arte, komuniyua egiteko, porke zazpi urtetan eittentzen komuniyoa txikiya deitzentzayona ta geo amaiketan o amabitan, San Jose egunakin ittentzen komuniyua, martxoan emeretzian. Orduan bitarte(n) iña bazenittun amaika urte komuniyua uzten zizun itten, baiñan mayatzian bazenittun ya ezintzenun in, ya amabi urtekin in beartzenun komuniyua.

ESTROPADAK

Estropadana berriz, pues, esateizut, Pasayakin beti gaizki, Pasai Donibanekin. Pasa San Pedrokin ni mintzat, nere giruan ez, baiña guek beti gaizki, porke, klaro, ayek ureko semiak die ta Lezo ezta ureko semia; ta ayek obeto zeozten gauza ortako, obeto preparatuak zeozten; baiñan beti guei gutxigo iten, te guek ya, pues beei amorraziyua artzen. Ortzeaz juatentzian estropadata, setienbrian, lenbiziko igandian eta bigarrena izatentzen, eta ortxen irabazten bazuten, soñuakin e?, bere akordeoyakin joaz, sartzentzien Santo Kristoa, banderua presentatzean, 'ta gure bat errezatzea eo eztakit zer, ta an presentatzea, ta berriz soñuakin ta bere bozinakin, ta jartzentzien, bueno... Ortxen galtzentzuten? Atzeko bidetikan, gaur kamiyo jenerala deitzentzayona, beti "atzeko bidea" deitzeiyogu. Andikan irtetzentzien. Eta beti, pues, alaxeko zea bat izandu da Pasayan kontra. Geo beste bein, pues Lezo Donosti-a juntzen, baiñan suspendittu âzi intziyoten, ô eztakit, balizakin ze pasa zayoten. Ez naz gootzen oan, nola izandu zen oi, baiñan bai badakit, mutillak artu, ara jun eta denak se-i eta eziyotela utzi ateratzen, erretiratu âzi intziyotela, ta klaro, momentu artan, pues, zea aundiyak ibilli zien, bate zuela kulpa, besteak ezula, baiñan ai eziyoten utzi beintzat jarraitzen. Geo beste bein goatzen naz, pues, zea aundiyak ibilli zien, bate zuela kulpa, besteak ezula, baiñan ai eziyoten utzi beintzat jarraitzen. Geo beste bein goatzen naz, pues, kanpoa juntziela, eztaipa, Santanderra juntzien eta an estropa eintzuten eta bueno, etzuten irabazi, ezta gutxiko, baiñan an ezien atzenak etorri, ta orduan, pues klaro, ni umia nitzan, baiñan an ezien atzenak etorri, ta orduan, pues klaro, ni umia nitzan, baiñan goatzen naz nola Lezo(a) etorri zien gabez, gabez, pues eztakiba, zortziak izango zien o be(a)tziak. Eta nola euren soiñua asientzen, akordeoyak eta gauz oyek, eta nola emen dena(k) dantzan ibilli giñan. Leno atea giñan errezibitzea Lobatoneko arduaiño t'andikan autobueseaz ta gu korrika plazâ etorri bitarte, pues ayek errezibitzen, ta dena(k) dantzan nola ibilli giñan emen osea, omenaldi pixar bt nola eintzayon. Ta este, patroya gaur bizi da oaindikan, aita Manuel da eta berez sanpedrotarra, Lezoko alabakin ezkondua, baiñan lezotarra ezen berez.

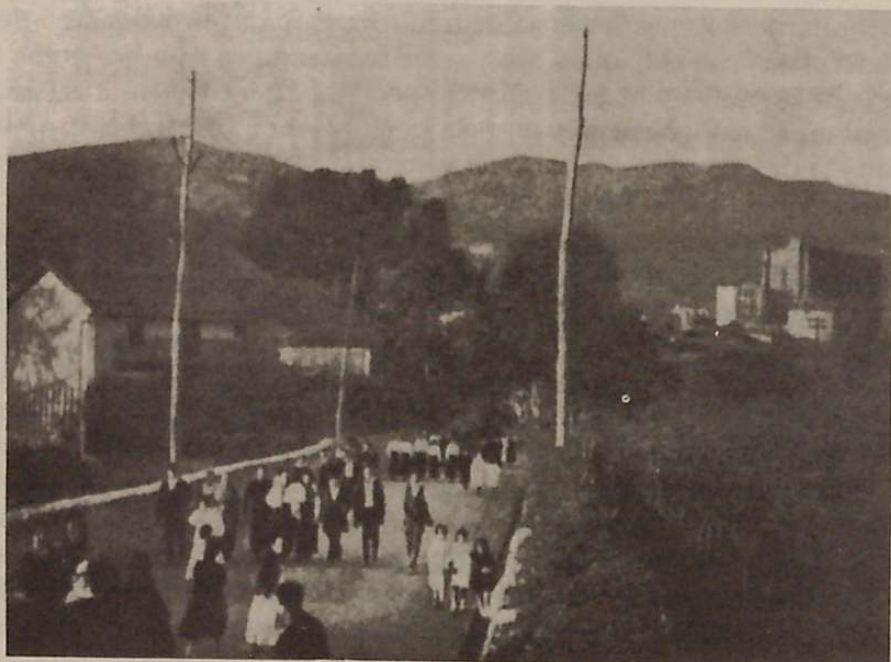
Geo oan dela demo, urte batzuek bi ô iru urte, atera da "Aillerrun". Gaiñez atezen beste estropa iteko zea bat, baiñan eztut uste aurre-a jarraitu duenikan, eta gaiñea naiko atzean ibilli den gauza da, biño lenoko emoziyua mintzat nik ez det ulertu.

FRUTAK ARRAPATZEN

Geo, pues, uara etortzetzen eta gaurko keik è nola ezen, ya mayatzako ya astetzen musikak eta potoketak: guek potoketan deitzen geniyon. Eta beti, pues eskolâ joaten giñan, oaindikan oporrak artu baiño leno asten giñan. Orreatik esatenizun mayatzan o olakon bat izatentzela ya asittentzenean. Eta bai potoketan jolasten (?) eta zeatan, neska ta mutill ze iten giñan? Alkartzen giñan eta klaro, esaten dizut, xamurrena genuen, Terexana etortzia, porke, esateizut, dena zen zelaiz, baiña dena artua zeon sagarrez, kopak eta kopak artzen arrek e? sagarrakin: asko izatetzun. Baiñan, klaro, amun xar bat zen t'errex eiten geniyon nai genuena. Baiñan Leturia billan zakaskiyen muxikak eta oyek ezittun Teresak eta ez gereziik, eta ez udareik orren onikan. Udariak izatentzien biñon, uradunak, miñon onak e? udariak. Gaurko eunez ez dut ikusi nik olako udareik emen e? Emen ez det ikusi. Eta oso zeak izaten zituzten, miñan arrei gutxitan lapurketa in bear geniyon, zergatik bai, sartzen giñan, baiñan bai atera dê martxa erdian, porke eskopetakin seittuan astentzen, eta beak esatetzuen bezela ô esatentziguten, "*tiros de sal*" deitzen geniyon erderaz, eta astentzen botzen eta klaro, denak irten izaten genun. Baiñan, klaro tentaziyo geyena Leturianeko billak ematentzigun. Klaro, porke, zeon oso ondo, oso ondo, ain ondo, ain dotore zeon, eta guek itxe txar batzutan bizi giñan, zuk dakizun bezela, Guek arako zea genun, bai, baita ere Martiskuenâ joaten giñan, Akeliñai lapurtzea. Klaro, oso udare onak zittun, miñon ba, aixa lapurtzen genun orkuare.

Arrek ematentzigun lana ta nere irudiya do, bueno, ua zela oso gauza dotoria eta, desde luego, pena ematen dula, e?, pena ematen dula, eta gaiñea arrun nola gauza ua bota leiken, baiña diruak gauz asko itten dittu. Ori diruan gauza da dena.

Joxe Mari Etxebarria "Euskal Dialektologiarako testu eta ariketak" (1983)

Leyendas y Milagros del Santo Cristo

Existen muchas leyendas sobre el origen del Santo Cristo, he aquí algunas de ellas.

Dos hermanas naturales de Lezo encontraron el Santo Cristo en el mar cuando estaban cogiendo algas, decidiendo llevarlo a Pasajes. Pero como apareció tres veces en el lugar en el que había sido encontrado, (el sitio donde se encuentra actualmente) decidieron dejarlo allí.

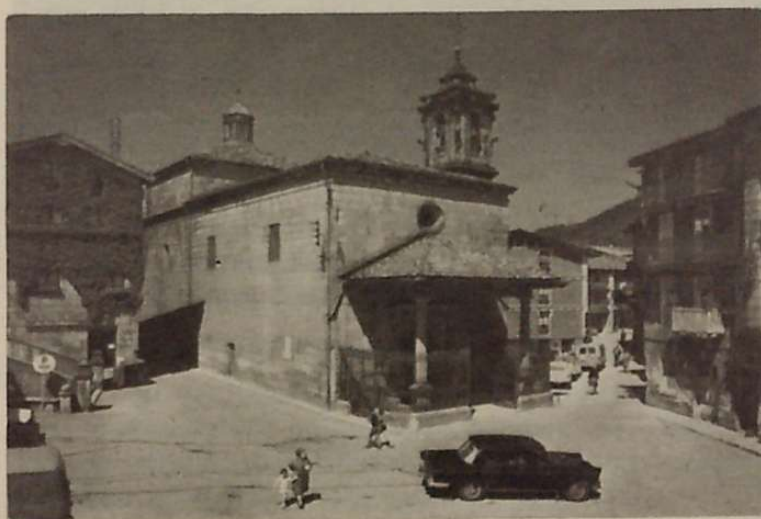
Una muchacha del caserío Landarreta, vió en el río Oyartzun un arca, se acercó a ella, la abrió y vió el Santo Cristo. Lo llevaron tres veces a la iglesia, pero otras veces apareció en el lugar en el que se encuentra hoy. Entonces decidieron dejarlo allí.

El obispo San León de Bayona trajo la cruz a Lezo para que fuera adorada por los católicos vacos.

Se cuenta que lo trajeron desde Inglaterra por miedo a que lo destruyera Enrique VIII.

Otra leyenda, posiblemente la más acertada, dice que lo trajeron unos peregrinos del Norte de Europa que iban hacia Santiago de Compostela. La dejarían aquí porque la iglesia era antes un hospital y se mantenía de limonas. Los peregrinos dejaron la cruz en pago por la hospitalidad.

Por último se dice que esta cruz es obra del escultor Felipe Auzmendi. Este artista guipuzcoano talló numerosas imágenes a finales del siglo XVII.

MILAGROS DEL SANTO CRISTO

Hay muchas historias sobre curaciones debidas al Santo Cristo. Como ejemplo hay una que dice que una señora, Doña Catalina de Olazga, se quedó muda. Después de muchos padecimientos fue a rezar ante el Cristo de Lezo, quien por su gracia, le devolvió el habla.

La gente curada solía hacer esbotos al Santo Cristo, los más característicos eran las muletas y placas que dejaban en la basílica. También hay un barco que dejaron unos marineros que durante una tormenta rezaron al Santo Cristo, y dice que gracias a eso se salvaron.

Actualmente estas ofrendas las han quitado por motivos de higiene.

También hay un cirio delante del Santo Cristo que está siempre encendido, según cuenta Lope de Isasti, porque *"viniendo una noche, un tal Esteban, de la casa de Don Domingo, vió bajar la figura del Santo cristo con el cirio a cuestas"*.

La Universidad de Lezo

Grupo de alumnos de Joanes Etxeberri 1985

PATRI URKIZUREKIN SOLASEAN

Herriko haurren lasterkak, baxoerdiak hartzen diharduten kuadrilen ibilerak, jainkotiarren elizarako urratsak, etxekoandreen joan-etorriak, balkoi-tako auzotarren soaldiak eta kanpai-hots durundatsuak Santo Kristo enparantzan topatzen diren bitartean, eliza pareko Paskual-enea etxean, ohar-kabeko lan isilean aritzen da ordu anitzez, mahai zabalaren aurrean, Patri Urkizu lezotar idazlea ehundaka liburuz beteriko gela xume zein erakargarri batean.

Urteak joan, urteak etorri, eguneroko ihardunaren emaitza dagerkigu Patrik bataz beste urtean behin plazaratzen duen liburuan.

Herriko alkate izana, euskararen katedraduna, gaur egun UNED urruneko unibertsitatean irakasle titularra, Euskalerriko Idazleen Elkartearen lehendakari, frontoizale amorratua,... Alde askodun herritar kuttun honekin izandako solasaldia doakizu ondorengo lerrootan.

– Kontaiguzu zerbait zure haurtzaroz.

Lezoko San Juan kalean sortu ninduten 1946ko irailaren 2an, hau da, gerra hasi eta hamar urtetara.

Gure etxeko atzekaldean aita lan egiten zuen potasa fabrika zegoen, eta pixkat haruntzago berriz, itsasertza. Anaiak, Iñaki, Joseba eta Joakin, oso arrantzaleak ziren, aita ere bai. Fabrikako errelebotik atera eta arrantzara joaten ziren egunero. Horri esker, gerra ondoko urte horietan etxean ez da goserik ezagutu.

Etxe ondoan hordartzatxo bat zegoen, eta hor ibiltzen ginen. Beraz, fabrika eta itsasertzean hasi nintzen.

Gogoratzen naiz etxe ondoan bagenuela txabola bat, eta bertan txerriak, oiloak eta honelakoak genituen, baita sagardo-kupela ere. Otorduan handik ekartzen genuen etxera sagardoa, pitarra edo zena zela.

Nere ama baserrikoa da, Olatzarkoa. Nere aita ez, eta aitaren ama Bordakoa. Beraz, kalean bizi izan arren, pixkat baserritarrak ere baginen; txerriak hiltzen genituenean, puskak etxean zintzilikatzen ziren eta..., badakizu, baserriko ohiturak.

Ba al duzu haurtzaroko oroitzapen berezirik?

Bai, beti geratzen dira haurtzaroko kontuak, jokoak eta horrelako gauzak. Lezon "marru-marruketan" nola jolasten genuen, frontoian "barrenetara"... Politak izaten ziren kaletar batzuren eta besteren arteko borrokak: San Juan kalekoak, kale Nagusikoak, e.a. Frontoian ere ibiltzen ginen: futboleak, pelotan...

Maiz joaten ginen gereziak biltzera, sagarrak lapurtzera... Tiragomarekin txori bila ere bai askotan.

– Noiz hasi zinen eskolan?

Beno, eskolan bost urterekin hasi nintzen. Garai hartan, Arantxa Berasartek bazuen eskola txiki bat Berasarte-enea gainean. Eta hor berrogeitamarren bat neska-mutil geunden. Eskola partikularra zen. Garai hartan eskola nazionalekoak ez ziren ondo ikusiak; maisuak espainiarrak ziren, oso erdaldunak, e.a.

Arantxa oso azkarra zen, batez ere zientzia alorretan.

Hor ikasi genuen, bada, Inaxio Sarasuak, Luixito Lizarazuk, Reginok, David Gómarak, Ana Gortarik, Itziar Unanuek... Famili maila onekoak eta ez hain maila onekoak.

Bederatzi urtetan batxilerra egiten hasi nintzen, lehenengo urtea Arantxarekin, bigarre-na Donostiako Miren Bihotza ikastetxean eta hurrengoak karmeldarretan interno hamaika urtetatik hamalaura. Zornotzan pasatu nuen urtea oso esperientzia polita izan zen: beste herrialdetako jendea, euskalki desberdinak, e.a. Han hasi ginen euskara lantzen eta euskal liburuak irakurtzen. Dena dela, txikiagotan Don Inazioarekin ikasten genituen euskal kantak, eta dotrina ere euskaraz izaten zen. Gogoratzen ditut ere Gipuzkoako dotrina-txapelketak. Inoiz eraman ninduten Erreteria eta Donostiara. Dotrina gehien zekienari ematen zioten saria.

Ikasketekin jarraituz, karmeldarretan pasatu nituen hurrengo hiru urteak Nafarroako Alesbes herrian. Prailetarako nindoan, baina, nahiz eta nota onak atera, badirudi ez nintzela oso prailekume zintzoa, eta bota egin ninduten.

Bost urte horiek konbalidatu ondoren, oinarritzko batxilerra lortu nuen. Nik gehiago ikasi nahi nuen. Nere amak ez. Komentutik bota nindutenez, bankuren batetan pintxe gisa sartu nahi ninduten.

Urte hartan anaiek hartzen zituzten arraiak saltzera joaten nintzen goizean goiz Trintxerpera edo Donostiara, eta arratsaldean akademia batetara. Honela, bada, bostgarren batxilerra, seigarrena eta errebalida atera nituen, denak urte batean.

Ondoren, jesuita baten laguntza medio, San Inazion, Jesuitetan, PREU ikasi nuen.

1964ean Madrilgo "Colegio Mayor Pio XII" ikastetxean egon nintzen.

Zer-nolako giroa hausnar zitekeen orduan Unibertsitate munduan?

Urte honetan, 1964ean, hasten ziren lehenbiziko manifestazioak; Unibertsitatea nahiko nahasia eta mugitua zegoen.

Gogoratzen naiz otsailean egin zen manifestazio batean egonaz. Honetan, Aranguren, García Calvo eta aurrerago Madrilgo alkatea izango zen Tierno Galván detenitu zituzten beren diskurtsoak, solasak eta arengak eman bait zituzten hantxe. Polizia maiz sartzen zen Unibertsitatean, hemen ematen bait zen borroka.

Baita ere, gogoratzen naiz urte hartan ikusi nituela ETA-koen kontrako lehen epaiketak. Ikastetxean bertan, gotzaiak desterratua zuen Manolo Odriozola izeneko apaiz antiguotar bat zegoen, eta berarekin joaten ginen aipatu ditudan epaiketetara. Akusatuen artean Patxi Iturrioz eta jende gehiago zegoen; defendatzaileen artean berriz, orain PSOE-n dauden Mugica anaiak, e.a.

– Zenbat urte igaro zenituen Madrilan?

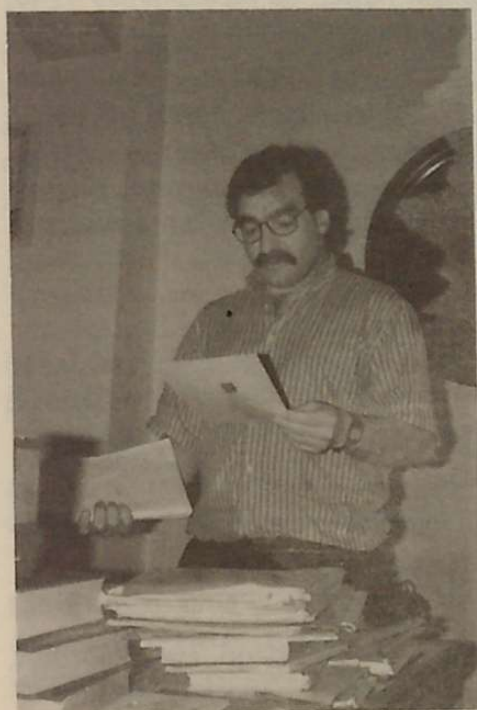
Bat besterik ez. Euskalerriko grina eta suak eraginda, etxera itzuli nintzen, garai hartan hain modan zegoen injineritza karrerari sartzeko. Letren arloa ez zen aintzat hartzen orduan, askoren ustez, neskentzako karrerak ziren horiek.

Jesuitetan berriz, bi urte egin nituen. Orduan Zaragozara joaten ginen examinatzerara. Ordurako literatur zaletasunaren pozoina sartua nuen barreneraino, eta nere gogoaz euskaraz ondo idaztea zenez, euskaraz gehien jakin eta irakats zezakeen Koldo Mitxelena zegoen Unibertsitatara joan nintzen, Patxi Altunaren aholkuz, Salamancara alegia. Bertan hiru urtez *"Filologia Románica"* espezialitatea egin nuen.

Azken urtea egiten ari nintzela, Lur argitaletxearen eskutik liburu bat argitaratu nuen. Garai hartan Rikardo Arregi, Gabriel Aresti, Ibon Sarasola eta Ramon Saizarbitoriarekin egoten nintzen.

– Beraz, esan liteke etapa honetan murgiltzen zarela bete-betean euskara eta literatura-ren munduan?

Beno, ordurako, 1968an, Euskaltzaindiak Arantzazun euskararen batasuna erabaki zuen biltzarrean izana nintzen. Entzule gisa joan nintzen. Koldo Mitxelenak eraman ninduen. Satrustegi eta Patxi Altunak lan ederra egin zuten, Koldo Mitxelenak eraman zuen ereduari laguntza gehien beraiek eman bait zioten.

Karrera bukatu ondoren, irakaskuntzan hasi nintzen, Donostian lehenbizi eta Errenteriako institutoan gero. Honela igaro ditut hamabost urte.

Literaturari dagokionez, Unamuno saria zeritzan lehiaketan aurkeztu nuen *"Zomorrotz eta Kaskazuri"* ipuina saritua izan zen. Epaimahaian Gabriel Aresti zegoen. 1968an aurkeztu banuen ere, hurrengo urteko *"Olerki"* liburuan argitaratu zuten.

Hortik aurrera poesia, ipuina, e.a. egin ditut, denetatik zerbait, ikerketa pixkat ere bai. 1975ean esate baterako, lehenbiziko *"Euskal Teatroaren Historia"* argitaratu nuen, *"Sekulorun Sekulotan"* nobela esperimentala ere bai, bide berriak jorratu nahian edo. Orduan nobela berriaz asko irakurtzen ganuen, gairik eta protagonistarik gabeko nobelak idatzi behar zirela, beste guztia XIX. mendeko kontu zaharrak zirela, eta artean bezala,

bide berriak jorratu behar zirela. Azkenean, uste dut esperimentu aski kaskar bat izan zela hura.

– Argi dago, hortaz, moeta askotako literatura egin duzula. Hau, ipurterre xamarra zarela, ala, aitzitik, idazlearen heldutasun mailaren seinale da?

Ez, ez. Beno, gaur egun badago ohitura bat, hau da, espezializazioaren gaitza. Badirudi teatro-gizonak behar duela soilik teatroa landu, edo nobeslista batek nobelak soilik idatzi behar dituela, edo poeta batek bere bizitza osoan, poemak bakarrik. Eta hori gehienetan ez da hala. Badira arlo batetan oso sartuak daudenak, buru-belarri berean. Elaberrian adibidez, batzuk nobela beltza soilik egiten dute, beste batzuk, nobela historikoa, e.a. Baina munduan zehar ikusten baldin baditugu zenbait autore, ohartzen gara denetatik idatzi izan dutela. Cela nobelista da baina saioak baditu, eta baita poesia ere. Eta gauza bera Flaubert batek.

Batzuk diote gazte garaian idazten direla poematxoak eta heltzen denean, edo adin puska bat denean, beste gauza serioagoak, adibidez, nobelak. Nere ustez, poesia oso gauza serioa da, edozein adinetan egin daitekeena. Momentu batzutan gauza bat idazten duzu, eta bestetan beste bat, barrengo grinen arabera.

– Zertan ari zara azken urteotan eta zer darabilzu eskuartean?

Ni orain ez naiz ezer sortzen ari, sorketa kontsideratzen badira jenero konbentzional batzu soilik, hau da, nobela edo poesia. Batez ere testuak prestatzen ari naiz, testu zaharrak biltzen, eta ezezagunak diren testu horiek gureganatzen.

Pentsatzen dut larogei urte izatean ere, idazteko aukera izango dudala.

Tesia ere bide horretatik egin nuen. Nik uste dut euskal literatura ezezagun bat dela, kontsideratzen dudalako autore asko eta asko daudela hor itzalean, inork ezagutzen ez dituenak, eta noski, gauzak erlatiboak direnez, segun eta zer erizpide erabiltzen den ez dira batzuren ustez oso goi-mailakoak izango, baina gure literatura arloan merezi du autore hauetaz ezagutza sakonagoa edukitzea.

Nere tesia XVII. mendeko Donibane Lohitzuneko Pierres d'Urteren hiztegia jasotzea izan zen.

Orain arte uste izan denez, Larramendiren hiztegiarekin hasten da hiztegi gintza 1745. urtean, baina lehenagotik saiatu zirenak ere izan ziren: adibidez, donibandar hau.

Pierres d'Urte hiztegi gintzarako interesgarria den bezala, badira beste autore batzu interesgarriak direnak euskal literaturaren historiarako. Adibidez, lehenbiziko kantu eta bertso bilduma, 1798. urtean egindakoa, argitaratu gabe zegoen. Inork ez zuen ezagutzen. Orduan nik larogei urte bat orrialdetako estudio bat egin eta argitaratu egin nuen. Bilduma honetan Ternuako kanta, frantsez iraultza garaiko kanta, XVII. mendeko kanta asko, e.a, guztiz ezezagunak jasotzen dira.

– Eta non aurkitu zenituen kanta horiek?

Beno, ni liburutegi xagu bat naizenez, liburutegitan gauzak bilatzen aritzen naiz, eta Pierres d'Urteren hiztegia Ingalaterrako gaztelu batetan aurkitzen zen bezala, hau Baionako Erakustegiaren liburutegian ediren nuen.

– Bilketa lanak, obrak aurkitzeaz gain, ba al du aparteko lanik?

Nahiko lan izaten da transkripzioa egitea, eskuiskribuak irakurtzea zaila izaten baita. Tesia egiten ari nintzela bista ere galdu nuen.

– Oraintxe bertan zertan diharduzu?

Lehen esan dizudan bezala, argitaratu gabeko obra asko eta asko dago, esaterako, XIX. mende erdia, 1853.etik 1897.era, ezagutu gabe dago. Lehiaketa-irabazleak besterik ez ditugu ezagutzen, eta askotan, ez dituzte poema hoberenek irabazten sariak. Hemen ditut, esate baterako, Sallaberry-ren kanta batzu, oraindik argitaratu gabeak, Bereterretxen kantoriaren beste bertsio batzu. Orain horiek ikertzen ari naiz.

Chaho-ri buruzko lan bat ere prestatzen ari naiz. Gizon hau lehen abertzale-independientista izan zen, Sabino Arana baino berrogeitamar urte lehenago. Honek *"Uscal Herrico Gaset"* izeneko lehen euskarazko aldizkaria atera zuen, eta orain honekin ari naiz lanean.

Bestalde, hemen ditut 1870. urtetik 1937.era bitartean idatzitako euskarazko nobela gehientsuenak, batzu inork ezagutzen ez dituenak. Ni obra hauekin hamabost autore desberdinen beste hainbeste nobelaz osatutako edizio bat prestatzen ari naiz. Nahi dudana da mundu guztiak, obra guztiok liburu batetan eduki ditzala, batzuk mesanotxian Biblia duten moduan.

– Aipatu duzu bilduma horretako obra batzu ezagunak diren arren, badaudela ezezagunak ere.

Bai. Hasi *"Garoa"*, gero *"Uztaro"*, *"Donostia"*, *"Patxiku Txerren"*, *"Ardi Galdua"*, *"Pierres"*, (hau denetan luzeena), *"Don Juan eta bere adiskidiak"*, guztiz ezezaguna,...

Hor garai bateko egunkariak eta astekariak ondo aztertu behar dira. *"Euskalduna"*-n esate baterako, autore askok eta askok idatzi zuen. Adibidez, Dasconagerrek 1870ean

egindako *"Atheke gaitzeko oihartzunak"*, gure lehenbiziko nobela, *"Baigorriko zazpi liliak"*, Elissanbururen *"Pierres Adame"*,...

Bada Gatz-Errota izenez norbaitek idatzitako nobela bat, inoiz aipatu ez dena. Nere ustez, ezizen horren atzean Pasai Donibanen jaiotako Bitoriano Iraola dago. *"Kintoak"* da nobela horren izena. *"Baserritarra"* aldizkarian hamabostero agertzen zen, kintoen abenturak edo istorioak kontatuz. Diputazioko liburutegian eta beste zenbait lekutan dauden aldizkariko aleak bilduz osatzen da nobela hau.

Honela, bada, euskal literaturaren azterketa egiten aritu naiz azken urteotan, errekupe-razio lanetan.

– Jakin dugunez, Patxi Intxaurrendieta eta biok elkarlanean, Lezoko Garbizu anaiei bu-ruzko liburu bat prestatu duzue, ezta?

Bai, Irailerako argitaraturik egongo da gainera. 1921etik 1936ra bitarteko Garbizu anaiei euskal lanak jasotzen dira. Lan hauek garaiko aldizkarietan sakabanaturik zeuden, *"El Dia"*, *"Euskal Esnalea"*, *"Argia"* eta horrelakoetan. Guk lanok bildu egin ditugu, pixkat txukundu, estudiatu, hitzaurre bat idatzi, eta poemak, ipuinak, izkirimiriak, e.a. zein aldiz- karitan zeuden jakiteko aurkibidea egin dugu, besterik ez. Nolabait Lezoko herriari aurkez- tu nahi diogu Lezon izan direla idazleak, Tomas Garbizu ez zela musikagilea soilik, idazlea ere bazela; bere anaia Zubigar oso poeta ezaguna zela gerra aurrean. Lezorentzat gerra aurreko giroa errekupe-razio nahian egin dugu lan hau.

– Euskal literaturan kantitate-kalitate binomioa askotan auzitan jarri ohi da. Nola ikusten duzu zuk?

Nik uste dut hori faltsoa dela eta Euskalerrian topikoek oso bizitza luzea dutela. Esaten da, euskal literatura beranta, eskasa eta orohar kalitate gutxikoa dela, baina zeinekin kon- paratuta?

Adibidez esaten da gailegoa, euskara eta katalana literatura eta hizkuntza minoritario- ak direla, baina katalaniarrak zazpi milioi dira eta European zazpi milioi hitzun duten he- rrialdeen artean, hamar lehenbizikoen artean egongo da literatur produzioan.

Egia esan, gure literatura gaztelaniakoarekin edo frantsesarekin edo ingelesarekin pare- katuz, noski, urria eta eskasa da, ezin daiteke konparatu. Beti galdu behar ez den ikuspe- gia da hau: Herri txiki bat garela. Eta gainera mila arrazoiengatik ez dela behar adina landu euskara, Euskara herri apalaren kutxa baita.

XV. mendean badira kanta, Milia Lasturkoarenak, adibidez. Horrek esan nahi du neurri batetan lantzen zutela ahaide nagusiek ere euskara. Galdu egin da asko eta asko eta gal- dutakoa errekupe-razio egin behar da ahal baldin bada. Etchepare ale batetan bakarrik kontserbatu da. Eta galdu izan balitz, esango genuke XVI. mendean ez dagoela poetarik. Hori ez da egia. XVI. mendean poeta eta poesia asko izan ditu euskarak, Joanes Larrunbide oiartzuarra esate baterako. Honek poesia ezezik, teatroa ere idatzi zuen. Baina non daude? Bilatzen eta aurkitzen saiatu egin behar da. Hori da kontua.

Kalitateari gagozkiolarik, hau, idazleen profesionaltasunarekin lotuta dago. Zenbat eta kultur maila haundiagoa izan, era berekoa izango da literatura ere.

– Euskalerriko egoera sozialak zer eragin izan du idazleengan?

Gizarteak bere eragina du beti idazleengan, batera edo bestera. Eta noski, idazle batzu- rengan gehiago agertzen da, beraiek horrela erabakitzen dutelako. Beste batek ez baldin badu gizartea era horretan agertu nahi izan, baina bai beste eragin batez, horrek esan nahi du gizartearen beste islada bat dela, beste ispilu bat. Gizartea ez da homogeneous, mila ispilu ezberdin, eta ikuspegi ezberdinetik mila puntadun poliedroa dela esango genu- ke. Orduan, bada, bakoitzak bere idazteko moduan bere izakerarekin puntu bat, era bat, txoko bat, ixkin bat isladatzen du. Pertsona guztiak ez gara berdinak. Baina, noski, gizarte- aren parte gara eta orok elkarrekin edo elkarren kontra osatzen dugu gizartea.

– Eragin sozialaz ari garenez, Gabriel Arestik gaur egun izango al luke arrakastarik?

Badu, badu bere arrakasta. Badira pertsona batzu Arestiri buruzko tesiak egiten ari direnak.

Baina, egia esa, frankismoaren garaian, borroka antifasista bero-bero zegoenean, autore batzuk arrakasta gehiago zuten, poesia moeta hori lantzen zutelako. Beste batzuk bazi-
ren euskararen aldetik ezaguera sakonago eta herrikoiaago zutenak, eta dutenak. Horiek ez ziren hain ezagunak orduan. Beraz, zer gertatzen da? Gauza bat dela idazle batek idaz-
ten duena eta beste bat momentuan momentuko komunikabideek zeri ematen dioten ga-
rrantzi gehiago. Horrek ez du esan nahi berez, eta baliotan, isiltasunean dagoen autore
ezezagunaren balio literarioa esakasagoa denik, egunero oso puntan agertzen den beste
batena baino.

– Zer eritzi duzu literatur-sariei buruz?

Askotan literatura lantzeko baino gehiago, banku, aurrezki kutxa eso beste erakunderen
baten propagandarako antolatua dagoen zerbait izan arren, hala eta guztiz ere ongariak
direla literaturarentzat, idazleak sortu eta bultzatzeko. Idazle onek, konsagratuek, ez dute
normalean sarien berririk ere, edo beharrik.

Bestalde, hor dago urtero ematen den Nobel saria, eta hori irabazten duenaren izena
goraipatu egiten da leku askotan.

Gerra garaian ere, euskal literaturaren berpizkundea zela eta, bilatzen zen euskal idazle-
ren bat Nobel sarirako izendatua izan zedin. Hori mundu guztiak onartzen zuen gauza
zen, gero sariak ematerakoan bere istilutxoak eta gora-beherak gertatu arren.

– Nola baloratzen duzu estatuko saria Bernardo Atxagari ematea?

Ez dakit berari mesede egin dion, zeren ondoren izugarrizko konpromezuak izan bait
ditu eta idatzi gabe pasatu behar izan du ia urte t'erdi. Baina, dudarik gabe, euskal litera-
turarentzat ongariak izan da. Horrela ohartu dira kanpoan, badela literatura eta estimatzen
hasi dira.

Madriilen edo Bartzelonan argitaratzen diren literatur aldizkaritan beti txoko txiki bat
behintzat eskeintzen diote euskal literaturari. Eta hori euskararen ezagutzarako eta zabal-
kunderako, eta munduan estimatua izan dadin, ongariak da.

– Arlo pertsonalago batetara helduz, hainbeste lan eta proiektu eskuartean duzularik,
hartzen al duzu irakurketa pertsonalerako astirik?

Ahal dudan guztia irakurtzen dut, egunean bizpahiru egunkariri ematen diot begirada-
txo bat. Askotan ez dut nere intereseko artikulorik aurkitzen. Goizeko bederatzietatik
gaueko bederatzieta liburu tartean pasatzen dut. Horrek esan nahi du egiten ari naizen
lanari buruzko inguruan dagoen dena irakurtzen saiatzen naizela. Udan, bidaietan e.a. ira-
kurgai xamurragoak aukeratzen ditut: nobela batzuk,...

Zugan, zure idazkeran, zein idazlek izan du eraginik nabarmenena? Zeintzu hartzen di-
tuzu maisutzat?

Hizkuntzalaritza munduan, estilo kontutuan agian ez, baina, Koldo Mitxelena izan da
nere irakaslea.

Idazle bezala, gaztelaniaz Borges oso gustokoa dut; Frantsesez, Flaubert,...

– Besteak beste, ehun eta hirurogeitasei kide biltzen dituen Euskal Idazleen Elkartearen
lehendakari zaitugu. Zer lan betetzen duzu erakunde honetan?

Elkarteak "Hegats" izeneko aldizkaria argitaratzen du eta nolabait, beronen koordinake-
ta neuk daramat.

Bestalde, Galeuskak direnean, topaketa aurretik Galiziara eta Catalunya joan beharra
izaten da, harremanak eduki, bertako hizkuntzen eta literaturaren egoera nolakoa den

ikusi, iritzi trukaketa bat egin eta bideak ipini, edo saiatu behintzat, egoera hobera joan dadin, euskal literatura hobeto aztertzeko kongresuak asmatu, jendea bildu,...

Euskaltzaindian ere literatura eta hiztegitik saretan sartua nago.

– Erreformaz geroztiko lehen udal hauteskundeetan ondorioz, herriko alkate ere izan zintugun. Nabaritu al duzu urteotan herrian aldaketa nabarmenik?

Beno, Lezoko horma asko eta asko margoz eta paperez zikinduak daude, baita frontoia ere. Gustatuko litzaidake udaletxea, eliza eta etxe zaharrak, harri landuzko etxe zaharrak, garbi-garbiak egotea, arkitektura eta artea orohar begien bazkarako bait dira, begien gozamenerako, eta ez begiak mintzeko. Alkatetzan egon nintzenean, onartu zen zenbait lekutan propagandarako lauki haundi batzu zintzilikatzea. Hauetan edonork bere iritzia aurkezteko aukera du. Inork ez du gogoko bere etxea besteek zikin dezaten.

Herri giroari dagokionez, etxetik gehiegi ateratzen ez naizen arren, jendearen artean ikusi izan dut batzuren besterenganako errezelo eta ezinikusia. Ez zait batere gustatzen

hori. Nik uste dut herrian ondo dagoela eztabaidak eta sesioak edukitzea, baina beti formak galdu gabe, beti modu egoki batean, gauzak aztertu sakonduz, eta iritzi bati, ideia bati, beste iritzi bat, beste ideia bat kontrajarriz eta arrazoizkoena guztion artean onartu, eta horixe aurrera eramaten saiatu. Pena haundia ematen didate herrian ematen diren zatiketek.

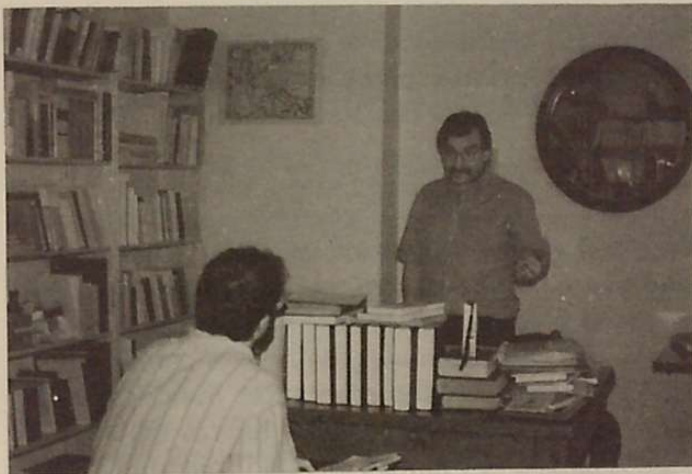
– Azkenik, nola dakusazu euskararen egoera?

Itxaropentsu. Itxaropentsu, kontsideratzen bait dut asko

egin dela azken hamabost urteotan, eta oraindik bide asko dagoela egiteko ere bai.

1976an Errenteriako institutoan lan egiten nuenean, euskarazko klaseak nik bakarrik ematen nituen, eta orduz kanpo gainera. Gaur egun instituto horretan eta beste askotan gai guztiak euskaraz ikas daitezke.

Unibertsitatean, orduan, ez zen gai bakar bat ere euskaraz ematen; orain, berriz, berrogeitamar gaitik gora ari dira euskaraz ematen. Poliki-poliki euskararen errehabilitazioa maila guztietan egingo dela espero dut, denon laguntza beharko da. Eta pentsatzen dut ere, euskal egunkari bat sortzen denean, irrati eta telebistarekin batera, hauek hobetu badaitezke ere, gauzak gehiago normalizatuko direla eta hogeitalau orduak euskaraz bizitzeko aukera izango dugula.

JOXE JUAN ORDOKI
Argazkiak: AGUSTIN LIZARAZU

Ha muerto Don Tomás Garbizu Salaberria

Se ha ido de puntillas. Sin avisar. Dejándonos a todos sorprendidos por la noticia.

Falleció en la clínica de San Ignacio en San Sebastián, el mediodía del 27 de noviembre de 1989.

Es verdad que tenía 88 años muy cargados de méritos, sobre todo musicales. Pero todavía confiábamos en que se reservaba más lustros de su chispa características.

Se ha ido don Tomás.

Se ha ido uno de los compositores vascos más cualificados, de personalidades más definida, romántico, enamorado de la melodía y la tonalidad, buscador rabioso de la armonía novedosa.

Tras su muerte, los actos de adhesión, homenaje y oración por él ha sido multitudinarios.

El 28 de noviembre tuvo lugar la misa de funeral en la parroquia de San Juan Bautista de Lezo, su pueblo natal, cuyo Ayuntamiento le había declarado en 1981 Hijo Predilecto y le había dedicado una calle. La Eucarista fue presidida por Imanol Aldareguía, secretario general de la Diócesis, con quien concelebraron 15 sacerdotes, entre ellos compositores, críticos, profesores, directores de coros y, cómo no, representantes franciscanos de Aránzazu, por quien don Tomás sentía tanto afecto. En los primeros bancos de la iglesia se hallaban su hermano don Liborio y otros familiares y junto a ellos el Diputado General, Imanol Murua, el diputado de Cultura, José Luis Tellería, además de los alcaldes de Lezo, Mikel Arrizabalga, y de Pasaia Xavier Portugal, que portaron a hombros los restos de don Tomás hasta el interior del templo. La espléndida iglesia parroquial estaba abarrotada de público. El coro parroquial hizo un alarde de interpretaciones de 8 partituras de don Tomás entre populares y polifónicas durante la misa. En el órgano se hallaba M^a del Coro Sáñez Aguirre y junto ella Estaban Elizondo y Lorenzo Ondarra, alumnos distinguidos de don Tomás en su etapa de profesor de órgano del Conservatorio de San Sebastián. Pero además había una larga lista de personalidades del mundo de la música.

Al final del acto religioso, el cuerpo de Don Tomás fue llevado al depósito del cementerio de Lezo, desde donde al día siguiente media mañana fue trasladado al cementerio de Altza, donde se encuentran reposando sus restos, a la espera de ser inhumados definitivamente en Lezo.

El domingo, 3 de diciembre, la familia de don Tomás ofreció una misa por el eterno descanso de su alma en la iglesia parroquial de San Ignacio, a la que pertenecía durante su residencia en San Sebastián en los últimos años de su vida. Tuvo lugar a las 12 del mediodía y fue concelebrada por 10 sacerdotes. Se cantaron algunas canciones populares de don Tomás y en otros momentos cantaron juntos partituras de otros autores componentes de la Coral Santa Cecilia y Orfeón Donostiarra. En el ofertorio Lourdes Aróstegui, soprano y Gerardo Rifón, organista, interpretaron el Ave María de don Tomás.

El 5 de diciembre el Conservatorio Municipal de San Sebastián ofreció una misa por don Tomás a las 7 de la tarde en la Basílica de Santa María en San Sebastián. Presidió Gotzon Aulestia, a quien ayudaba como ministro asistente Víctor Echeverría, ambos profe-

sores del Conservatorio. Con ellos concelebraron otros cuatro sacerdotes, estando presente la representación de Aránzazu. En la entrada y en la comunión intervino la Orquesta del Conservatorio, dirigida por Tomás Aragüés. En el ofertorio el profesor de trompa. José Antonio Andrés Ballesteros, y el director del Conservatorio, Esteban Elizondo, interpretaron la partitura "Ixili ixilik" de don Tomás, así como "Agur Jaunak", versión de don Tomás para txistu y órgano, ante de la comunión, siento txistulari el profesor Kepa De Miguel y organista el anterior. Al finaliza la comunión la soprano Ana Kunner, hija de la profesora de canto Mª Jesús Irigoyen, interpretó el "Ave María" de don Tomás acompañada al órgano por Tomás Aragüés. Finalizada la misa, Esteban Elizondo interpretó al órgano la hermosa partitura de don Tomás "Víctima paschali laudes".

Estos fueron sufragios más destacados que se llevaron a cabo tras la muerte de don Tomás. Nos consta que hubo otros recuerdos y adhesiones en distintos lugares, como ocurrió el día 30 de noviembre en Eibar en la parroquia de San Andrés, que celebraba la fiesta de su patrón. En la misa principal hubo un recuerdo para don Tomás, asiduo a esta festividad, para la que había compuesto con dedicatoria especial un himno al glorioso apóstol.

No queremos insistir en la personalidad de don Tomás, puesto que esta revista TXISTULARIA lo hizo con amplitud en el número 134. Si nos preocupa el futuro de sus manuscritos y la posibilidad de edición de sus obras musicales, tan solicitadas por los intérpretes de distintas clases.

Añadimos aquí una lista de obras musicales de don Tomás Garbizu que han sido grabadas y de las que puede solicitarse información en ERESBIL.

Obras corales

Akerra ken: Aoiz, Ametsa
 Anton lumera: Ertizka
 Dora donian: Ertizka
 Eperrarena: San Fermín
 Etxe txuri: Maitea
 Festara: Orfeón Donostiarra
 Haltzak ez du bihotzik: Easo
 Hiru andereak: Santa Cecilia
 Izotzetan: Usandizaga
 Lau lagun: Ertizka, Oldarra
 Sor lekua: San Antón
 Trebola baratzeko: Maitea
 Ume eder bat: Maitea
 Urak ardoari: Santa Cecilia
 Xauli xauli: X X
 Zu ta ni baserrian: Maitea

Lied vasco

Ama begira zazu: Carlos Fagoaga
 Aurtxo txikia: Irene Muñoz, Marian Echeverría
 Beltzaran: Irene Muñoz, Marian Echeverría, Marieli Garmendia
 Ilargi eder: Carlos Fagoaga, Mª Angeles Olariaga
 Ixi ixilik: Carlos Fagoaga

Ku Ku: José Irasuegui
 Loa, loa: Irene Muñoz
 Lo ta lo: Ricardo Salaberría
 San Sebastián: Víctor Manuel Muñoz
 Seaska ondoan: Ricardo Salaberría
 Usoa: Mª Angeles Olariaga
 Zugana Manuela: Ketxu Núñez
 Zure besoetan: Carlos Fagoaga

Piano

Euskal dantzak: José Antonio Medina Labrada

Txistu

Gure herria: Goiherriko Taldea

Coro y pequeña orquesta

Aitak semea'ri: Orfeón Donostiarra
 Erregiak datoz: Orfeón Donostiarra
 Gabonetan: Orfeón Donostiarra
 Kaia barrenian: Orfeón Donostiarra

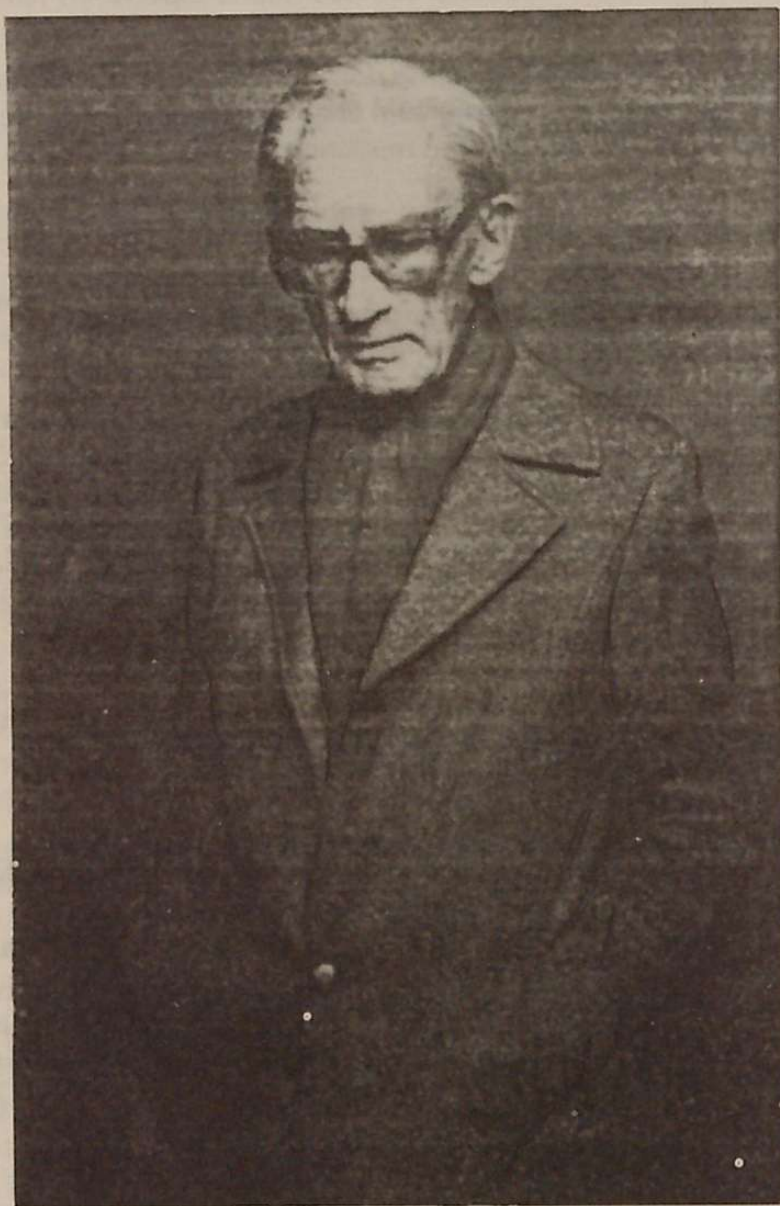
Música religiosa

Gure Meza: Coro de Cámara del Orfeón Donostiarra
 Avea María: Mª Angeles Olariaga
 Tríptico para órgano: Montserrat Torrent

Algunas de sus múltiples antífonas, himnos, etc., compuestos para la liturgia, han sido grabados en discos o cassette de repertorios conjuntos por el Donosti-Ereski, coro de Belloc, etc...

Además existen en ERESBIL otras grabaciones privadas, que pueden consultarse directamente.

Jose Luis Ansorena Miranda
"Txistulari" aldizkaria " 140 (1989-ko abendua)

Elias Salaberria Intxaurrendieta, pintor, primo hermano del músico Tomás Garbizu Salaberria:

Dos grandes figuras en un pueblo pequeño

Eli Salaberria nos habla de su padre Elias

Por su interés y por la sencillez de su contenido, nos ha parecido interesante, dar a conocer una conversación que mantuvimos, y cuyo contenido respeto, sin añadidos ni florituras, el 29 de Agosto de 1979 con Eli Salaberria.

Ante el XII Concurso de Pintura Memorial Elias Salaberria que se celebraba aquel año en Lezo, nos pareció oportuno, y todavía nos parece interesante, a pesar de haber transcurrido once años, el conocer algo más de lo que ya se ha divulgado de la vida y obra del gran pintor lezotarra, y, nada mejor que a través de su hijo Eli, conversación, un poco informal, pero sincera, que mantuvimos en presencia de su esposa, María Teresa Ibargoi.

La conversación, que conservó su grabación, y fué dado por Radio San Sebastián, el miércoles, 29 de Agosto de 1979, a las siete de la tarde, fue la siguiente:

– Cómo dio comienzo éste Memorial a tu padre en Lezo...?

Eli.: Aunque no lo recuerdo exactamente, creo, que se comenzó a realizarse en el año 1967. La Sociedad Allerru, como sigue siendo actualmente, fué la organizadora y el alma de éste Memorial...

La iniciación, fué, muy humana, muy sencilla, muy de Lezo. Hubo txistu, la presencia de lezotarras, Ayuntamiento, etc... y se descubrió, ese primer Memorial, una placa en la casa Natal, en la calle Mayor, donde nació él. Luego, siguió una recepción en el Ayuntamiento, acudieron y hablaron, primero Joxé de Artetxe y también Jesús María Arozamena... los dos ya fallecidos hoy. Después Tomás Garbizu, primo-hermano de mi padre, demostró su saber hablar y dar vida al momento. Garbizu, gran músico y compositor, y también lezotarra...

– ¿Te sientes orgulloso de tu padre...?

Eli: ¡¡Hombre!! Desde luego que sí... porque lo voy a negar, como normalmente son los hijos, creo yo, ante el pasado de sus padres, como padre y como pintor... pero, Rafa, si mi padre no hacía mas que trabajar y trabajar, tanto en su estudio de Lezo, como en el de Madrid...

Más de una vez, le he visto terminar mas de una obra, dar los últimos detalles en una cabeza... quedar contento, satisfecho... Pues bien, igual al día siguiente, veía algo que no le gustaba, y solía decir, "¿cómo es posible que ésto me haya podido gustar a mí?... " y, lo

El pintor Elias Salaberria

borraba, con aguarrás y todo borrado. Ya ves, después de tanto trabajo, tantas pinceladas, tanto mezclar color, hacia desaparecer todo su gran esuferzo y creación, para volver a comenzar de nuevo, por algo que para él no estaba bien, pero así lo hacía... Considera Rafa, que era, mal o bien, una obra terminada, podía dejarla tal y como estaba hecha y empezar otra, pero no...

Solía decir, que él no sabía si era buen, mal o regular pintor. Lo que sí que era es honrado. Pintaba con toda su alma, no hacía chapuzas por nada en su trabajo.

– Tu padre, Américas, Madrid, etc... ¿se sentía vasco..?

E.: ¡j!o, jo!! Mira Rafa, ¡hasta la médula! Sino, sus cuadros, digo sus cuadros. No, los que realizaba por encargos, los que les mandaban hacer un señor rico, un marqués... sino los suyos, los que él hacía para él ¡todos esos eran vascos!... Mira, aunque vivíamos en Madrid, la mayor parte del año, pues los meses del verano, tú bien lo sabes, era cuando veníamos aquí a Lezo.

Siendo yo chaval, tiempos de la república, años 35-36, no recuerdo yo muy bien, cuando se votaba, mi padre solía venir exclusivamente de Madrid para votar en Lezo. Es esta una demostración de su lezotarrismo. Es más, la primera Medalla Nacional por su cuadro *"La Procesión del Corpus en Lezo"*. Bueno, lo podía haber titulado *"La Procesión del Corpus"* solamente, pero no. *"La Procesión del Corpus y en Lezo"*.

Se enorgullecía, se enorgullecía de ello. Me estoy poniendo nervioso, pero, es que mi padre era lezotarra de verdad.

Te voy a decir más. Todos los personajes que él pintaba, no eran invención ni pelotismos, eran personajes suyos propios, pero de Lezo, Lezo... En el cuadro de *"La Proclamación de la Virgen de Aránzazu como Patrona de Guipúzcoa"* óleo sobre tela, de 580 x 478 cm. en lugar del Obispo, o personajes de linaje de la época, todos los que plasmó en él, eran de la masa, del pueblo en sí, todos eran de Lezo. Fijate bien en ese cuadro de *"Aránzazu"*, como te digo, hay, a la izquierda, un hombre con los brazos abiertos, ese es mi abuelo, está mi abuela, está el tío Venacio. El niño de blanco, muy moñonito, ese soy yo, cuando tenía tres o cuatro años... Y, la cabeza que aparece tras mi tío Venancio es de Luis Intxaurrendieta, que era hermano de su abuela. Y, es más todavía, haber si puedo recordar mi tía Angelia del Caserio Saizar que está ofreciendo un niño a la Virgen; hay también dos mikeletes, muy serios, eran Antonio Garmendia del Caserio Irurjo y el otro Gregorio Salaberria del Caserio Lopone, ambos eran de Lezo.

Y si quieres más pruebas, entra, entra en la Basilica, verás que cristalera hay del Obispo San León de Baiona, después en el tercer confesonario a la izquierda, hay una fábula o no se qué, también pintado por mi padre.

Había... ¡que te voy a decir... ahora hara unos tres años que se ha estropeado todo ello, había unos murales enormes que cubrían todo el altar de la Iglesia de Arriba, de la

*"La Procesión del Corpus en Lezo".
Cuadro de Elías Salaberria*

Parroquia... Y, en el Ayuntamiento de Lezo, tienes el Escudo de Lezo, realizado por él y donado al Ayuntamiento... dime Rafa, si mi padre era lezotarra o no...

– Te estás emocionando Eli, pero aparte de lezotarra, ahora dime, si era vasco, si se sentía vasco, que es lo que no me has contestado anteriormente...

E.: ¡De acuerdo! Cuando en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando fué elegido miembro, ¡miembro de la Academia!, pues fijate, habó sobre el cuadro de historia, y estaban allí Ramanones, etc... y en aquella época, año 1944, fijate, había que tener bastante audacia, para después de dar su discurso de ingreso, finalizarlo hablando en euskara, delante de aquellas personas, de todo Madrid, en la Academia de Bellas Artes... Sobran más motivaciones...

– Hablando del cuadro Aranzazu, creo recordar algo sobre el mal estado del cuadro que pintó tu padre ¿sabers algo sobre esto?...

E.: Mira. Cuando se reconstruyó la Basílica o Santuario de Aranzazu, éste cuadro fue retirado de donde estaba y lo colocaron en el reflectorio... ¡claro!, ahí al cabo de cierto tiempo de no cuidarlo, se fué estropeando, perdía barníz, colorido... en fin!, perdía todo... pero me ha informado, hace muy poco tiempo, que lo han restaurado, que lo han barnizado, ya que es una obra enorme, y que se conservará bien. Estoy contentísimo por ello y es la Caja de Ahorros Municipal la que lo ha costado...

– En Aranzazu está, creemos, también uno de sus primeros cuadros de “*EL AVARO*”...

E.: ¡No! ¡Eso no! Es clarísimo, está en el Museo de San Telmo. Es que hablando de restaurar... bueno, ese cuadro “¿QUIEN? (*EL AVARO*)” está en el Museo de San Telmo y también los cuadros “*TU PRIMERO*” un cuadro grande; el retrato de Alfonso XIII, el abuelo de Juan Carlos I, el de la Reina Maria Cristina, que es la bisabuela, y no sé si están bien conservados ahora, sé que se intentaba hacer algo con ellos, pero yo sé que anda mal de recursos el Ayuntamiento, como todo el mundo anda ahora mal, pero si ahora no se han podido comprar otras obras nuevas, sí se puede conservar esas ¿no te parece? conservar unas obras que valen tanto dinero.

– Pues sí. tienes mucha razón, pero el tiempo se nos va, y antes de finalizar, deseo hacer otra pregunta, si no tienes inconveniente...

E.: Si hombre, todo lo que tú quieras. ¿Que es lo que deseas preguntarme...?

– ¿Que hay, Eli, sobre una biografía que desde hace muchos años se quiere editar sobre tu padre...?

E.: Pues sí, es verdad también, tienes razón... En el año 72, hace ahora unos siete años, era por el mes de Julio, “*La Voz de España*” y durante cinco días, seguidos, en la última página se publicó una Biografía de mi padre, amplia y bien escrita... por Juan Marí Alvarez Emparanza, del que su total faceta es ser un buen pintor, crítico de arte, buen escritor, un hombre que sabe en verdad lo que se hace y lo hizo con todo interés para que eso fuera posible... y entonces, entre el Memorial por un lado y esos artículos por otro, revivieron o resucitaron a mi padre, es lo que yo creo, y después a la Caja de Ahorros Municipal la parece que el tema, por la importancia del personaje, es interesante y decidió en su Comisión de Cultura editar un libro y realizar una Exposición con sus cuadros que pudieran conseguirse, pero sobre todo lo de editar el libro, eso sí. Pues no se si no lleva ya tres años Alvarez Emparanza trabajando en ello. Lo que sí se, es que la maqueta está terminada, está en su poder, está totalmente terminado, todo falta pues, pues no sé, alguna pequeña cosilla.

– ¿Cuando se va a editar...?

E.: “*SABASA*” se llama la Casa, de Santiago Valverde de Usurbil. Por cierto, que ese Santiago Valverde, su madre es Gregori Intxaurrendieta, prima carnal de mi padre. Espero que se seguirá haciendo, así espero yo.

*"Lezoko feritan".
Cuadro de Elias Salaberria*

de Alava en Gasteiz, es un cuadro de la familia, y un hombre con sombrero que está entre sus hermanos, está el, el único autoretrato es ese.

Pero ningún pintor, nadie, ha pintado un cuadro de mi padre... menos, mira, mi padre era de Rentería y ¡¡que casualidad!! y el que ha pintado un cuadro de mi padre, es también de Rentería, se llama Justo Pascua, éste era amigo de chaval y claro, se ha valido de unas fotografías que le he dado y sobre todo porque él conocía a mi padre, porque teniendo éste, pues no sé, 18 ó 20 años, al principio cuando comenzó a pintar un poco en serio, venía algunas tardes a Lezo y mi padre le orientaba, sobre colores, o forma de realizar los cuadros, mucho dibujo, etc... y entonces y como conocía a mi padre, ha hecho un cuadro de él, que me gusta mucho, creo que está muy bien hecho. Es el único retrato existente de mi padre.

– Ya lo hemos visto y las personas que lo han visto y han conocido a tu padre afirman que está muy lograda la figura del pintor lezotarra realizada por éste pintor renteriano: Justo Pascua. Para terminar, ¿algo más, Eli?

E.: Algo que ya sabemos todos pero que es necesario recalcar, que el Ayuntamiento de Lezo siempre se ha ocupado de la gente del pueblo: memoriales y demás, y eso es destacable, en nombre de mi padre y en el mío propio muchas gracias a todos, a tí también Rafa.

NOTA: La Biografía a la que se hacía referencia Eli en esta conversación realizada por Alvarez Emparanza no llegó a publicarse, sin embargo estará ya publicada por Ediciones y Publicaciones de la Caja de Ahorros Municipal una Biografía del Pintor lezotarra escrita por Julián Martínez, Director del Museo San Telmo de San Sebastián, obra que estaba anunciada su publicación para primeros del pasado mes de Agosto y coincidiendo un mes antes de las fiestas de la Exaltación de la Santa Cruz de Lezo y la celebración del XXI CONCURSO DE PINTURA MEMORIAL ELIAS SALABERRIA en el que en tantas ocasiones ha sido miembro del jurado Javier Martínez...

– Pero... ¿para cuándo el libro...?

E.: Yo, en esto, no he hecho más que colaborar, colaborar... pues, dando informes, la documentación, la partida de nacimiento de mi padre, informar en qué casas particulares existen cuadros, porque son cuadros muy estimados y no se venden, están enmarcados en hogares particulares de Madrid, Pamplona, Vitoria, casas particulares de Guipúzcoa, en fin, lo único que te puedo decir, porque no me incumbe a mí eso, es que no sé cuando, pero que sí que se hará, porque confío en la seriedad de la Casa que lo patrocina, una Caja de Ahorros Municipal, ya no se hecha hacia atrás en estas cosas.

– Eli, y antes de que se me olvide, ¿hay algún auto retrato de tu padre...?

E.: Pues no... Es curioso, observo que te has estado tú fijando en estas cosas, porque es que no hay ninguno... Bueno, hay uno, sí, en el "GU (NOSOTROS)", ese cuadro está en el Museo de Bellas Artes

Septiembre 1990
RAFA BANDRES

GURE ETXEETAKO IZENAK

Euskaldunon ohituren artean betidanik eduki dugu etxeei izena ematekoa, agian "Den guztiak izena du" dioen atsotitz zaharrari kasu eginez. Etxe izena garrantzi haundikoa izan da gure artean, eta hortik datozkigu gaurko abizen gehienak. Baserritarren artean garai bateko erabilkerak bizirik dirau, eta beraien artean, pertsonak izendatzeko erabiltzen jarraitzen dira. "Hori Joantene duk!", "hi, Monatxo, zer esan duk?",... eta holakoak egunero aditzen zaielarik.

Xanti Jazinto artisana zura lantzen.

Zoritxarrez aurrerapenaren izenean, beste hamaika ohitura galdu diren bezala, hauxe ere nahiko galdurik daukagu, kaleko munduan behintzat. Aspaldian zenbaki hotz eta razionalak, praktizismoaren izenean, etxe izenari bere tokitxoak kendu bait zion. Hala eta guztiz ere, zenbait izen gorde izan dira gure aiton-amonen gogoetan, edota etxe ixkitura edo artxiboko papera zaharretan. Duela bi urte, Kultur Batzordeak berreskurapen bideari ekin zion, zurezko txartelak Xanti Jazinto artisauari eskatuz.

Gaur lana ia bukatutzat eman daiteke, gehien gehienak jarrita bait daude. Prozesu honetan gure arazoak eduki ditugu. Alde batetik dokumentazio urria, etxe askok duten izen ugari artean aukeratu beharra bestaldetik. Dagoeneko lana eginda dago. Ikus dezagun orain kalez kale eta plazaz plaza nola gelditu zaigun.

KALE NAGUSIA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
1.-	Ganboa Ttiki	Koartela / Zabala Etxea
2.-	Itxue	
3.-	Ganboa Nagusi	
4.-	Arpirenea	
5.-	Zabarre	
6.-	Maripoxa-Enea	Susana-Enea
8.-	Argiñenea	
10.-	Maixu Kristobalenea	
11.-	Txalupagain	
12.-	Labea	
13.-	Harrieskaileta	Pikandia-Enea
14.-	Altzate-Enea	
15.-	Txakurtxulo	
16.-	Jamotenea	
17.-	Bideurre	
18.-	Urederrenea	Xagu-Enea / Harategia Etxea
19.-	Ixkiña	
20.-	Pantxikattiki-enea	
21.-	Hondargain	
22.-	Mandazaienea	
24.-	Berhardenea	Ataundarra-Enea
25.-	Andrexeneko Tolarieta	
26.-	Lore etxea	
27.-	Kaigain	
28.-	Eguzkialde Behekoa	
29.-	Itsasurre	Putzutxo
30.-	Urbieta-Enea	
31.-	Alaietxe Zahar	
32.-	Sistiaga-Enea	
33.-	Alaietxe Berri	
34.-	Sistiaga-Enea (bis)	Gorria-Enea
35.-	Andreone (Kultur Etxea)	
36.-	Pantxika-Enea	
38.-	Mariñelenea	
40.-	Mariñelenea (bis)	
42.-	Erkizia-Enea	

DONIBANE KALEA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
1.-	Etxettiki	Jerusalen-Enea / Sakristanenea
2.-	Aguxtinenea	
2 bis	Felipenea	
3.-	Etxetxo	
4.-	Itturialde	
6.-	Itturialde (bis)	Jerusalen-Enea / Sakristanenea
7.-	Zure Etxea	
8.-	Kaiondo	
10.-	Sakristabenea	
12.-	Lintzuralde	
14.-	Errekasoro	Pildain-Enea
16.-	Kaiozulo	
18.-	Ibaigain	
20.-	Terexa-Enea	
22.-	Jauregialde	
24.-	Irazu-Enea	
26.-	Lobato-Enea	

JAIZKIBEL HIRIBIDEA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
2.-	Urruloberri	Urrulokoberri
39.-	Eguzkialde	
47.-	Intxorta	
49.-	Zelaigain	

ATZEKOATE

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
z.g.	Atzekoate	

ZUBITXO KALEA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
1.-	Saizarreneko Tolarieta	
3.-	Bidealde	
5.-	Zubitxoko Argiñenea	
7.-	Ostatu Zahar	
9.-	Gezala-enea	
11.-	Gezalaenekosoro	
13.-	Txerrimuño	

GOIKO PLAZA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
	Maine-Tiiki Maine(a) Lino-Enea Bikarionea	

GAINTZA KALEA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
2.-	Lizartea	
4.-	Elizkibel	
6.-	Gaxparrenea	Artzai-Enea

GURUTZE SANTUAREN PLAZA

Zenbakia	Jarritako izena	Beste izenak
2.-	Zabala-Enea	Zabala-Etxea
4.-	Paskual-Enea	
5.-	Gaztelu-Enea	
6.-	Indio-Enea	Indiano-Enea
7.-	Mariya-Enea	Elizalde
8.-	Galardi	

JOSEBA PRESENTACION BARANDIARAN

Breve Resumen del Arte en Lezo

1.- Santo Cristo

Es la obra artística más importante y famosa del pueblo. Es un crucifijo imberbe de estilo gótico muy antiguo, se cree que es del siglo XIII o XIV aunque hay quien dice que es del siglo X. Es muy raro, pues solo se conocen dos como él, uno en Azitain (Eibar) y el otro en Cracovia (Polonia).

Ultimamente aparecía sin pelo al habersele quitado la peluca que lo cubría.

En estos momentos se encuentra en restauración pues estaba en muy mal estado debido a las polillas que habían agujereado la madera.

En esta restauración se ha visto que no era negro como se pensaba, sino marrón con una capa de pintura encima. La falda que le cubre es del siglo XVIII.

2.- Parroquia de San Juan Bautista

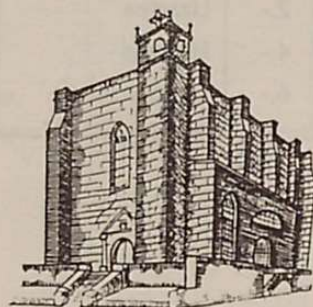
Está situada en el centro del pueblo sobre un promontorio. Se construyó en el siglo XV y es una mezcla de estilos románico y gótico. Tiene una sola nave con ábside pentagonal y bóvedas de crucería del siglo XVI.

Su retablo mayor, delineado por Bengoechea y ejecutado por Mayora, tiene cuatro pisos coronado por un calvario.

Por fuera tiene unos impresionantes contrafuertes, descansando en lo alto de éstos unas extrañas figuras negras. También tiene unas ventanas góticas y una valiosa reja del siglo XVI.

En su interior hay algunos cuadros entre ellos uno de la Virgen con el Niño de la escuela flamenca.

Antiguamente tenía tres beneficiarios y un vicario.

3.-Basílica del Santo Cristo

Es de estilo neoclásico y fue construido en el siglo XVIII.

En un principio fue construido como albergue o posada para los peregrinos que iban a Santiago de Compostela. También había una capilla y una enfermería.

Para entrar hay que pasar por un atrio enrejado, con un techo que se sostiene en unas columnas.

En su interior, además del Cristo, hay una cristalería pintada por Elías Salaverría y una reja que antiguamente servía para separar la gente enferma de la sana. El retablo, barroco, es obra de Felipe de Azurmendi.

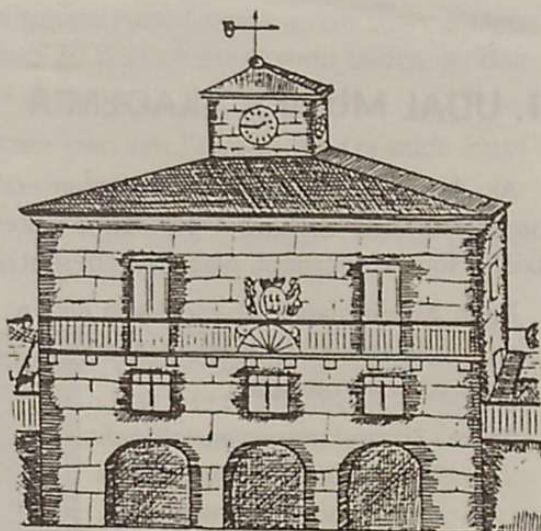

4.- Casa Consistorial

De estilo neoclásico, construída en el siglo XVII.

A pesar de ser pequeño es elegante de líneas.

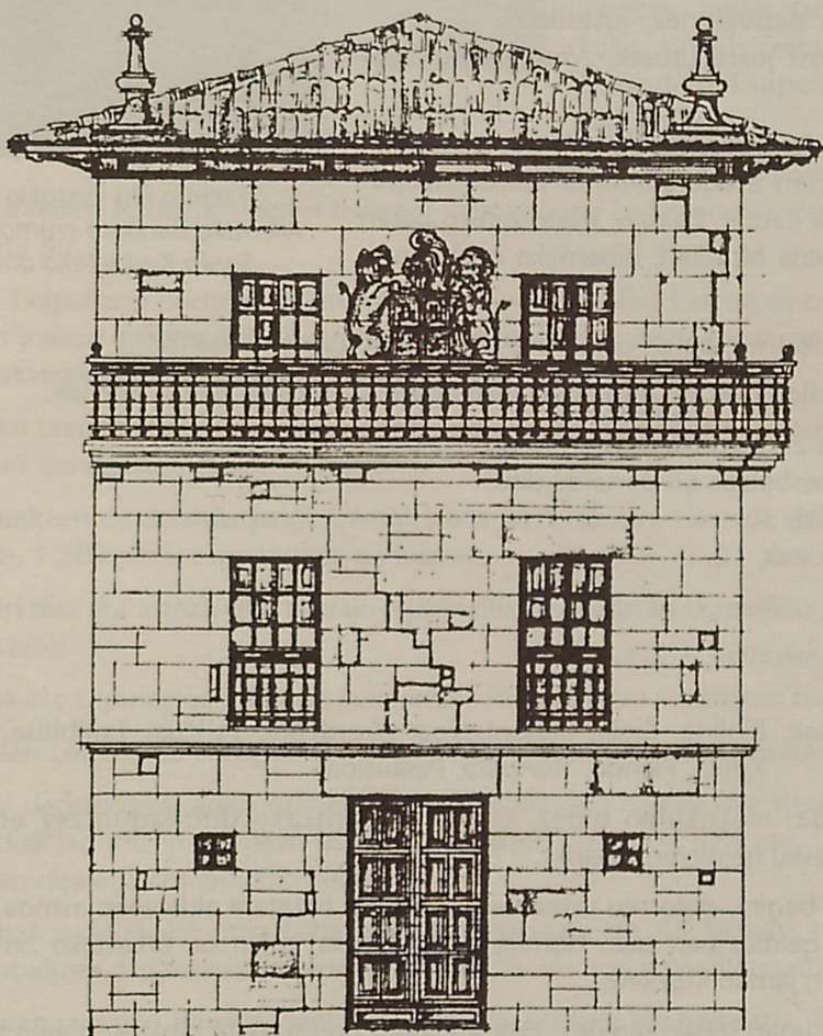
En su planta baja tiene unos arkuques y en su primer piso el escudo de la Universidad de Lezo y una balconada corrida.

Casco Viejo

En el centro de Lezo, en la plaza del Santo Cristo y en la calle mayor, existen numerosas casas antiguas, algunas de ellas con escudo, que forman un conjunto armónico y bello.

"La Universidad de Lezo"
Grupo de alumnos de Joanes Etxeberri

Lezoko kultur eta kirol elkarteak

1. UDAL MUSIKA AKADEMIA

Akademia bezala 86-87 ko urteetan eratzen da, ordurarte talde desberdin bezala iharduten zuten: txistu, solfeo, akordeoi, parrokiar abesbatza.

Egun Akademiaren lehendakaria Alkatea bera da eta irakasle bat Koordinadora Arduraduna, hamalau irakasle dira orotara.

Talde Zuzendariaren partaide dira:
Koordinadore Arduraduna.
Irakasleen Errepresentaria.
Ikasleen Errepresentaria.
Gurasoen Errepresentaria.
Erakunde Musikalen errepresentaria.

Ikasle kopurua 242koa da, matrikulak berriz, 432 dira.

Asistentziari dagokionez, justifikatu gabeko 3 hutsak edo bost justifikatuak, Akademiatik baja ematea dakar.

"Centro no oficial Reconocido" bezala kontsideratua dago, honen arabera, Komunitate Autonomoan onartuak daude, baina, beste zentro baten eskutik (Errenteria Musikal), oinarritzko maila onartzerakoan.

Adinari dagokionez, behin zazpi urte bete ezker ez da mugarik.

Helduek bi talde osatzen dituzte, etxeko andre eta musika zaleak direnak.

Txistu taldea 22 lagunek osatzen dute.

Txinparta abesbatzak 60 partaide ditu,

Txinparta txiki, 30.

Akordeoi taldeak, 12.

Ikasgaiak:

Solfeo: (Prestakuntza, 1-2-3-4-5)

Abesbatza 1.

Instrumentoak: Biolina, Biola, Biolontzelo, Akordeoia, Txistua, Txilibitua, Klarineta, Xirula, Pianoa, Tronpeta, Perkusioa.

Finantziazioa: matrikulen bidez, Eusko Jaurlaritzako diru-laguntzez eta defizitea Udaletxearen esku gelditzen delarik.

Etorkizunari begira, datorren urtean egoitza berri batetara aldatzeko asmoa dute, orain artekoa txikia gelditu bait zaie. Horrela balitz, baleta, trikitrixa, orkestako zenbait instrumentu martxan jarriko lituzkete.

Kontzertuak ugari izaten direnez, Kultur Etxean burutu nahi dituzte. (Orain arterainokoa Elizan izaten dira).

"Txepito eta Eustakio ikurriña eta Allerruko bandera eramaten 1989ko Santa Krutzetako danborradan"

2. DANTZA TALDEA

80. urtean bete zituen 25 urte, bere ibileraren hasera Patxi Larreak eman zuen, iraileko festetako jaialdi bat prestatzeko helburuaz. Haseran 30 bikotek osatzen du taldea, jendearen onarpena ikusirik sakontzen joan ziren dantza alorrean.

Inoiz ez dute estatutorik izan, partaidez gutxitzen joan zen heinean dantza-talde iraunkorra osatzen joan zan.

Denboran zehar ere arduradunak aldatuz joan dira, hala ere 76. aldean 100 bat pertsona osaturiko emanaldi bat antolatu zuten, hala ere, pixkana taldea desegin zen.

Kantinerro eta Kantinera. 1989ko Santa Krutzetan.

Ondoren egungo arduradunek fandango, arin-arin eta bati-bat, erromerietako dantzak erakusteko asmoetan hasiera eman diote lanari. Herriko jailetan partaide izaten dira eta Eusko Dantzarien Biltzarrean federaturik daude.

25. urteurrena zela eta erakusketa bat antolatu zuten, bertan 1000 kopa baino gehiago bildu zituzten, beren dantza saioen lekuko. Urte horretan hain zuzen, Euskadiko Txapelketan garaile izan ziren.

Segurako Txapelketa (fandango eta arin-arinaren Euskadiko goren trofeoa), hamabi urte betetzen dituelarik, Lezok, seiretan eskuratu du.

Segurako Txapelketa horretan Nestor Basterretxearen trofeo bat eskeintzen dute. Hiru urte segidan irabazi ezker, irabazleak herriratzen du trofeo hori. Lezoarrak izan dira dagoeneko bakarrak hori herriratzen.

Gipuzkoako txapelketari dagokionez, handi mailan Lezoko bikoteak hamabost aldiz jaso fu, gaztetxoek gehiagotan eskuratu dutelarik.

Urtero zabaltzen da deialdia jende berriak parte hartu dezan. Haseran dohainezkoa izanik ere, egun, 1.200 pezeta ordaintzen da hileroko.

80 dantzari dira eta astean hiru entsaio egiten dituzte, (udaran txapelketa dela eta, egunero izaten dira).

Udaletxeak eta Diputazioak zenbait jazkeretako dirulaguntza zuzentzen die.

Eguberrietan Loteria eta etxez-etxeko eskariz baliatzen dira laguntza erara.

Proiektuari dagokionez, areto ezagatik entsaioak seiretan hasten dira neska-mutilak batera, eguraldiak laguntzen duenean frontoiaz baliatzen dira. Hori dela eta, Udaletxearekin harremanetan dira egoitza lortzeko helburuz.

Pertsona baten dedikazio osoa beharrezkoa jotzen dute eta aldi berean, helduei dantza ikastaroak zabaltzea. Udaletxeari eskatuko lioteke irakasle hori subentzionatu dezan.

Azken finean, Lezoko herrian dantza eskola bat osatzea da helburua, bertan baleta, aero-bik, dantza... Lezoko jendea kanpora joan ez dadin horrelako aktibitateak burutzer.

3. LEZOKO ESKOLETAKO GURASO ELKARTEA

Duela hamar urte sortu zen Herri Eskolako Guraso Elkartea. Estatutoak arlo horretarako ohizkoak dira, Batzorde Zuzendaria: Gurasoek, klaustroak eta irakasleek osatzen dute.

400 bat sendik osatzen du elkartea, ikasleen arabera gehitu edo gutxitu egiten delarik.

Beren aktibitate espezifikoa hezkuntza eta inguruko gaiak dira.

Zenbait hitzaldi eratu dituzte: Sexualitateaz, kontsumoaz..., Plastika, kirolak eta irteeraz ere arduratzen dira.

Guraso Elkartek udaletxeko Kultur Sailean parte hartzen du, baita herriko festetan ere.

Finantziarioa bazkideen aportazioz burutzea da, beharren arabera da aportazioa.

Udaletxeak ere Eusko Jaurlaritzaren diru-laguntzak jaso dituzte ere.

Etorkizunari begira, Eskola Berriaren eraikuntza da helburua. BBB eta Eskola Profesionalen eraikuntza behar-beharrezkoa jotzen dute. Hezkuntzaren etorkizuna legediaren arabera nahi luteke Heziketarako Eskolaren eraikuntza.

Elkarteetakoariak Torila Patata Lehiaketan irabazleak aukeratzen. Mendoste Jaiak 1988

4. LEZOKO A.E.K.

Lezon 1981ean hasi zuen bere ibilera euskaltegiak. Bere legalitatea Erakundea berari dagokiona da, orokorra.

Egun, 80 inguru ikasle dira bost irakasleen inguruan dabilzatenak.

Jendea erakarriko duen publizitatea erabiltzen da eta AEK-k bultzaturiko ekintza desberdinetaz.

Ikastaldiari dagokionez, egunero zazpi saio egiten dira, bakoitza bi orduetako osteguna bitartez.

Eguerdiko saioan, ikasle gehienak etxekoandreak dira, 30 urte ingurukoak. Illunabarrean berriz, gizonezko gehiago dira eta 25 urte ingurukoak dira.

Alfabetatze ikastaroetan bi talde dira, (hogeita lagun).

BERaz heuren lan espezifikoa Euskara irakastea da, hortik kanpora Herriko jai, eta Kultur Ekintzetan parte hartzen dute.

Diru iturriari dagokionez, kuotak, matrikulak, udaletxea eta AEK-ri Eusko Jaurlaritzak ematen dizkien apurrak izaten dira.

Etorkizunari begira, bide horretan jarraitzea da.

5. ZINEKLUB TALDEA

Duela bi urte sortu zen taldea. ASKAGINTZA izan zen taldearen bultzatzailea, denbora-pasa alternatiba bezala eratu zen.

Zineklub Asoziazioari lotua dago eta estatutoak, sendotzen doan bitartean eratuko dira. (Taldearen asmo eta helburuen berri sakonago, ikus alboko orria 7).

Gaztetxoentzat ere emanaldirik egiten da, 80 gaztetxo inguru biltzen delarik, Antolakuntza honetan 10 guraso dira arduradun.

Astean behin izaten da emanaldia, talde bakoitzarentzako.

Adinari dagokionez, 5-13 urtekoak gaztetxoek taldea osatzen
 14-25 urtekoak beriz, gazteen taldea.

Zinea ezagutzea da helburua, kalitatezko zinea. Gazteek heuren gustoen arabera aukatzen dituzte filmeak. Beldurrezko gaiak eta zine politikoa gehien erakartzen diren generoak dira.

Emanaldien prezioa oso da baxua, zinean denei hurbiltzea da arrazoiak. Udaletxeak eta Foru Aldundiak ematen diote diru laguntza.

Etorkizunari begira, egoitza berezi baten beharra da eta Zineklub-aren sendotzea. Baita gazteengan zine zaletasuna zuzpertzeta.

6. HAURTZO HAURTZAINDEGIA

Haurtzaindegia duela 12 urte jaio zen gurasoek bultzaturik, Estatutoak badituzte eta Barne Araudiak ere bai, asanbladaren bitartez hartzen dituzte erabakiak.

Egun 38 haur dituzte taldeetan sakabanaturik adinaren arabera, 4 hilabetetik 3 urteraino.

Haur sarrera onartzeari dagokionez, izena hartu hala zerrenda bat osatzen da, sarrerako lehen tasuna herriko haurrek dutelarik. (Aurtengoan herriko haurrek osatu dute plaza kopurua).

Haurren guraso gehienak etxetik kanpora lan egiten duten bikoteak dira eta bereziki irakasle- en seme-alabak dira gehientxoarenak. Haurraren heziketa da haurtzaindegiaren xedea.

Foru Aldundia, Udaletxea, eta gurasoen kuotak dira diru iturri, (kuotak gurasoen soldaten arabera dira) eta Lezotik kanpoko gurasoek gehien ordaintzen dute "hauek 20.800 pezeta-koak" ordaintzen dute, Lezoko haurrek 4.000-tik 20.000 pezeta arterainokoa ordaintzen dute.

Ordutegia, goizeko 7etatik, arratsaldeko 5-tak arterainokoa da maila ebaluatzeko.

Herri askolarekin harreman iraunkorrak dituzte euskara maila ebaluatzeko.

Etorkizunari begira, munizipalizazioa lortzea edo lan kontrato mugagabea lortzea da. Gela bat gehiagoren beharrean daude ere, esan beharrekoa da egoitza munizipala dela eta Udaletxearen gain direla bertako gastuak.

*Herriko Sokatira Taldea,
1986ko Santakruzetan*

7. ALLERRU ELKARTEA

Duela 25 urte sortu zen elkarte. Estatutoak badituzte, Batzorde Zuzendaria urtean behineko bazkideen Asanblada Orokorrean berritzen dute (bi lokal ezik).

350 bazkide ditu elkarteak. Ez dago bazkide kopuru mugarik, irikia dago bazkide berriei eta sarrerako baldintzarik ez dago. Gizon-emakumezkoak dira bazkideak eta adinari dago-kionez, ez dago mugarik ere.

Azken aldi honetan jendearen partizipazioa asko gutxitu da, egun futbol txapelketa da jende kopuru gehien biltzen duena.

Elkarren arteko aktibitate desberdinak:

- Futbola, gazteak (hiru talde), alebinak (2 talde), gaztetxoak (2 talde).
- Esku-pilotan, 30 partaide.
- Ehiztaritza.
- Argazki taldea, (8-9 lagun), ikastaroak antolatzen dituzte.
- Mendizaletasuna, (17 lagun federatuak).
- Herriko festetan partaidetza dute, sokamuturra, danborrada eta kirolak antolatzen dituzte.

Heuren finantziarioa bazkideen kuoten bidez eta Udaletxearen diru-laguntzaz eratzen dute.

Etorkizunerako asmoak, emakumeentzako futbola antolatzea izango litzateke, emakumeek ere partehartze aktiboa izan dezaten.

8. RUGBY ESKOLA INDEPENDIENTEA

Duela bi urte ekin zion bere ibilerari Lezoko talde honek, Euskal Herriko Rugby Eskola Independentearen eskutik hain zuzen ere. Kanporaldera, arau ofizialak betetzen dituzte, eskola honen barne ihardueran taldea osatzen duten gazteen zerbitzari kontsideratzen dira.

Gazteak garapen integral bat burutzearren lana eta kirola beharrezkoa du. Eskola honen xedea beraz, hau izango litzateke, gazteek marginazio mundutik aldentzea heziketaren bitartez.

Lezoko herrian 20 gaztek osatzen du taldea eta eskola inguruan 100-120 arteko gazte kopurua biltzen da, Oorereta, Lezo, Lasarte, Billabona eta Azpeitiako herrien artean banandurik.

Eskola honen bultzatzaileak gazteengana joaten dira hauek parte har dezaten animatuz. Partaideen adinari dagokionez, 17-26 urte bitartekoak dira.

Eskola honen sorrera Donostian 1978. urtean Ondarretako kuartelaren okupazioarekin burutu zen, ondoren etxe horretatik bidali zituzten Anoetara eta geroago berriro bidaliak izango dira ere azken egoitza honetatik.

Eskolaren egitasmoa Euskal herriaren batasuna lortzea kirolaren bitartez, federazio bakar bat osatuz, kirolaren ondorioko joera bi hauek barne izan ditzan:

1. Joera konpetitibo estresantea.
2. Joera konpetitibo erlaxantea. (Azken hau aukeratuko dute heuren eskolarentzako).

Aipatu beharra, Rugby-a kirol bezala asoziaziozko ekintza dela, bere praktikan batasunak du balioa.

Egun Lezo-ko taldea mutilez soilik osatua dago, baina, izan da nesken taldea ere. Lehiakide ezak desagertuarazi du taldea.

Zenbait irteera egin dituzte: Brusela, Ingalaterra, Gales, Alemania, Holanda, Italia, aurtan berriz, Eskoziara joango dira.

Hego-Euskal Herrian Iparraldeko taldeekin soilik jokatzen dute.

Frantses taldeekin konpetizioak egiten dituzte ere.

Horrela izendatzen dituzte heuren partiduak:

Batasunezko partiduak = Iparraldekoekin.

Adizkidetasunezko partiduak = Frantsesekin.

Adizkidetasunezko partiduak = Espainolekin.

Eskolaren egitasmoan oinarrituz, Hegoaldeko talde federatuekin ez dira jolasten. Heuren xedea jokalaria Euskaldunen batasuna lortzea da, beraz, federazio hoiek zatikatu eta espainol bihurtzen gaituzten eritzikoak dira.

Iparraldeari dagokionez, esan beharra da bertan kokatzen dela Eskola bera eta Euskal kontzientzia hain hedaturik ez dagoenez, beste irakurketa bat egiten diote gaiari.

Inolako finantziario ofizialik ez du eskolak, propagandaren bitartez lortzen dute beharrezko ordainketak burutzea:

Eusko Jaurlaritzak hamaika urtetan zehar 100.000 pezeta luzatu die.

Lezoko taldeak Udaletxearen dirulaguntza jasotzen du.

Etorkizunari begira, heuren asmoa Rugby mixtoa bultzatzea izango litzateke beste zenbait berrikuntzen artean.

9. LEZOKO HERRI KIROL ELKARTEA. LEZOKO SOKA-TIRA ELKARTEA

Duela 9 urte sortu zen elkarte. Estatutoak badituzte eta beraiek agintzen duten eran Batzorde Zuzendaria daukate. Erabakiak beuren arteko asanbladaren bitartez hartzen dituzte.

17 lagun dira taldearen partaide (kirolariak eta zuzendariak barne).

Jende berrien etorrera lagunaren bitartez burutzen da, edo norberaren kaxaz, taldea irekia dago edonorentzat, hala ere, taldearen hizkuntza euskara hutsa dela eta, zenbait partaide joan izan da.

Egun, gizonezkoak dira taldea osatzen dutenak, inoiz ere emakumeak izan dira partaide.

Adinari dagokionez, 18-tik 34 bitartekoa da.

Aktibitate espezifikoki herri kirolan ingu-

*Herriko Kirol Taldea Gizon Proban parte hartuz.
Mendekozte Jaial 1988.*

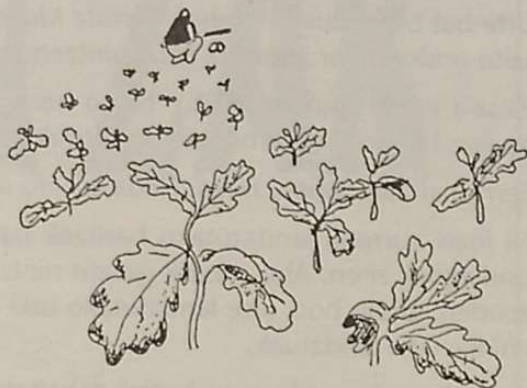
ruan bildu daitezke. Soka-tira, Trontza, Lasto (bi modalitate), txikorta, aizkolariak, zakua, kontrabandista lasterketa...

Finantziazioari dagokionez, herri jaialdietan jasatzen dituzten sariak, Udaletxeak, (Foru Aldundiak ez die laguntzarik luzatu), Tiñelu Elkarteak, zenbait taternari, komertzio eta industriaren laguntzaz baliatzen dira. Kirol-Federazioak txapeldun gerta ohi denari diru laguntza ematen dionez, 1968 jaso zuten berea, garai horretan Euskadiko errepresentatzaile bezala joan bait ziren Suediara.

Holanda, Italia eta Ingalaterraren barrena ere ibiliak dira.

*Rexu Mazusta
Lezoko Elkarte Sozialak
1990ko otsaila*

Ekologia eta euskara, haritz bereko adarra

Historiotxo hau orain dela berrogei urte gertatu zen, leku urrun batetara bidai bat egi-tera abiatu nintzenean. Hiru egun ibili ondoren lurralde legor eta bizigabe batetara ailega-tu nintzen. Herri zahar bat ere aurkitu nuen, aintzinean jendearen bizileku izana. Urik gabe geratu nintzen eta bost ordu ibili ondoren ez nuen aztarnik ere aurkitu, ezta ur tan-tik ere. Nere begiek legortea besterik ez zuten begiztatzen, betiko belarrak, dena berdina.

Han, urrunean, itzal txiki bat begiztatu nuen enbor legor baten antzilun bat zirudielarik. Haruntz abiatu nintzen, artzai ixil bat zen. Bere bordaraino eraman ninduen, zelaiko plegu batetan kokaturik.

Bordan egin nuen lo eta goizaldean ohartu nintzen nola artzai zaku txiki baten bila abiatu zen. Hemendik ezkur mordo bat bota zuen mahai gainera: Banan bana begiratu arreta haundiz eta onak txarreatatik aldenduaz. Ezkur onen mordo bat osatutakoan ha-marnaka banatu zituen. Ehun ezkur huskabe osatutakoan zakuan sartu eta hau urez bete-tako pertza batetara sartu zuen.

Haran aldera abiatu ginen artaldearekin. Ardiak behekaldean utzi ondoren mendi aldera abiatu ginen, handik ehun metrotara edo.

Hemen, burnizko barratxo bat sartu zuen lurrean zulo txiki bat eginez. Zulo hauetan ez-kurrak sartu ondoren lurrez estaltzen zituen. Haritz bat landatzen ari zen! Ezkurak arreta haundiz lurperatu zituen.

Berriro ereintzeari ekin zion bazkalondoren. Horrelako joera ikusirik egindakoagatik gal-detu ninon: berak azken hiru urtetan egunero ehun zuhaitz landatu zituen basamortu hartan. Ehun mila bat landatu zituen dagoeneko. Horietatik hogeit mila bakarrik sortu ziren. Hauetatik erdia galtzea espero zuen, karraskari eta beste arazoengatik. Azkenean hamar mila bakarrik geratuko ziren, lehen lur soila zen lekuan hazteko. Nik bere haritzak hogeitamar urtetan zoragarriak izango zirela gainetsi nion.

Berak, soil-soilik bizitzak eusten bazion berak ere eutsiko ziola zuhaitz landatzeari eran-tzun zidan, hogeitamar urtetan egunero ehun zuhaitz landatu zituen basamortu hartan. Ehun mila bat landatu zituen dagoeneko. Horietatik hogeit mila bakarrik sortu ziren. Hauetatik erdia galtzea espero zuen, karraskari eta beste arazoengatik. Azkenean hamar mila bakarrik geratuko ziren, lehen lur soila zen lekuan hazteko. Nik bere haritzak hogeita-mar urtetan zoragarriak izango zirela gainetsi nion.

Berak, soil-soilik bizitzak eusten bazion berak ere eutsiko ziola zuhaitz landatzeari erantzun zidan, hogeitamar urtetan beste horrenbeste landatuz, hasierako hamar milak itsasotik ur tanta bat bezala geratuko zirelarik. Landare hazitegi bat ere bazuen etxe inguruan eta urkiak landatzea pentsatzen zuen, hezetasun piska bat zegoen lekuan, lurrazaletik gertu.

Urte bat beranduago "Lehen Gerrate Mundial" hasi eta soldadu eraman ninduten. Gerla amaitu ondoren lur agorrera itzuli nintzen.

Paisaia ez zen batere aldatu, baino herri bakarti hartatik haruntz urrutian, nolabaiteko laino ilun bat ageri zen mendien gailurrak estaltzen.

Berrito artzaia topatu nuen. Hilda espero nuen baina arin eta gartsua ikusi nuen.

Ni joan aurretik landatutako haritzek hamar urte zituzten eta gutako edonor baino haundiagoak ziren. Aho-zabalik geratu nintzen. Nere bizkarra baino pago ederragoak ere bazeuden. Orain bost urte landatutako urki ederrez jositako paisaia erakutsi zidan, ni gertan nintzelarik landatuak.

Haizeak ere lagundu zuen haziak zabaltzen. Ura birsortu zen eta honekin batera ihi, sahats, zelai, lore...

Kontakizun hau benetazkoa da. Artzaia (zoritxarrez) 1947. urtean hil zen eritetxe batean.

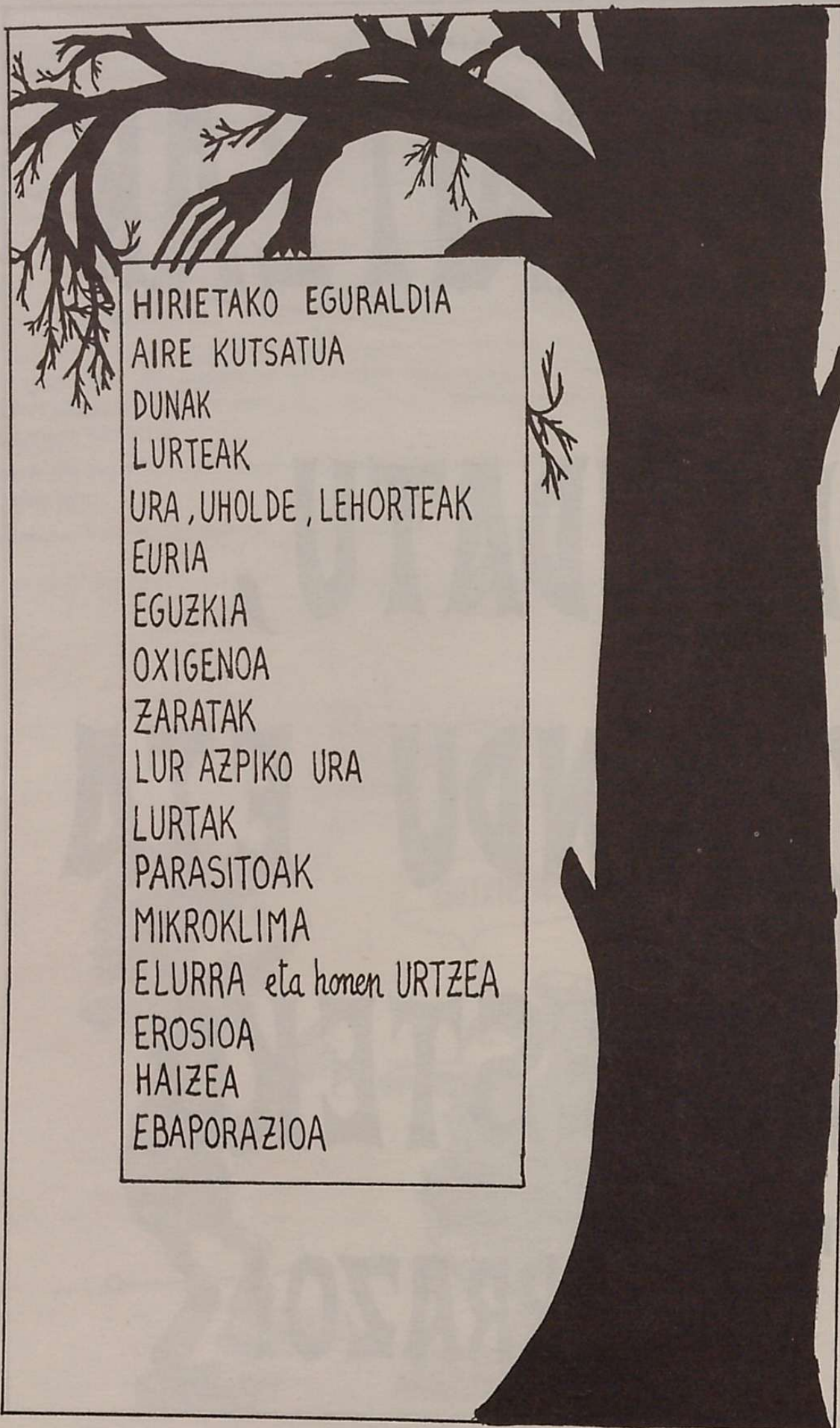
EKOLOGIA ETA EUSKARA, HARITZ BEREKO ADARRAK

Egilea: Giano

Moldatzailea: Huntza

ZUHAI TZAK
LANDATU,
ZAIINDU ETA
BABESTEKO
17 **ARRAZOI**

HIRIETAKO EGURALDIA
AIRE KUTSATUA
DUNAK
LURTEAK
URA, UHOLDE, LEHORTEAK
EURIA
EGUZKIA
OXIGENOA
ZARATAK
LUR AZPIKO URA
LURTAK
PARASITOAK
MIKROKLIMA
ELURRA eta honen URTZEA
EROSIOA
HAIZEA
EBAPORAZIOA

BASOA ETA AIRE KUTSATUA

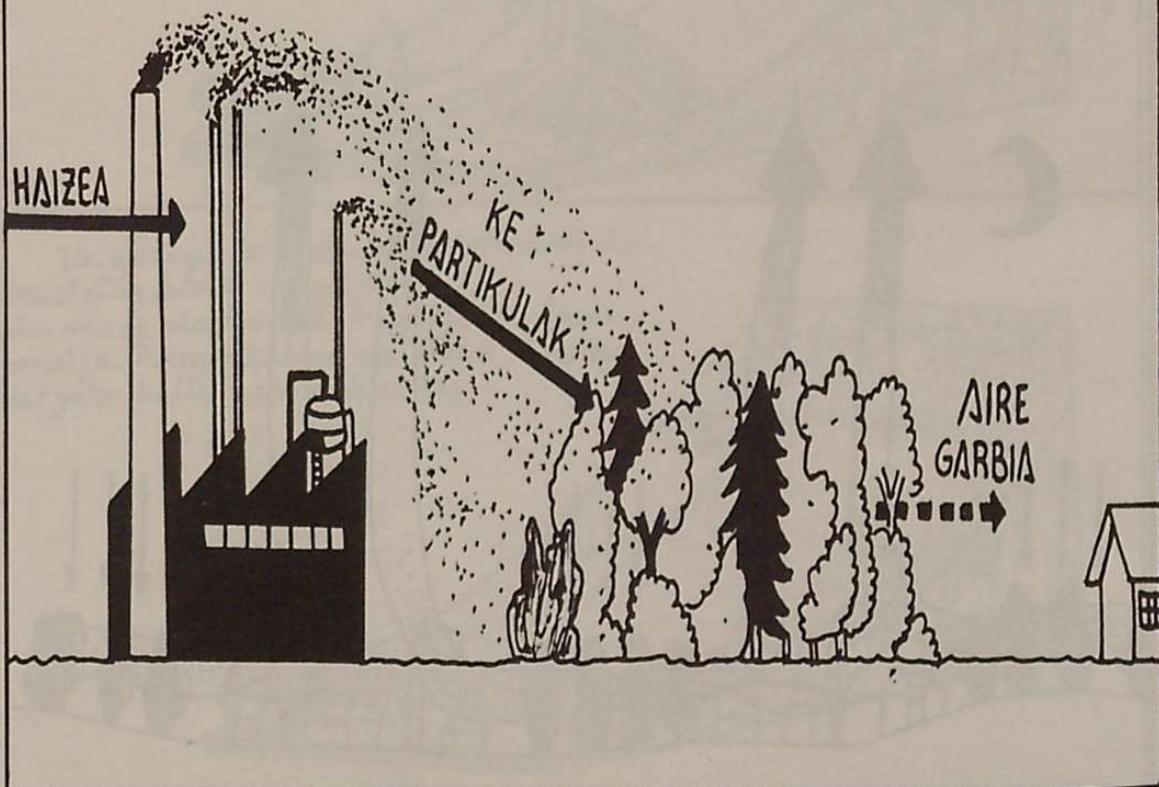
Haizeak, hiri haundi, industrialde eta enpideetan sortzen diren haizeak, leku batetik bestera mugitzen ditu.

Eguzkiak baso inguruetan basorik gabeko lurretan baino gutxiago berotzen duenez, aiea baso batetara inisten denean, jeisteko joera dauka. Hauts partikulak zuhaitzen hosto gainean geratzen dira. Euria egiten duenean hostoak garbi geratuko dira eta gainean zuten hautsa eurianekin batera lurrazpira filtratzen da. Hostoek, bere poroen bidez, gas zikinen kopuru bat bereganatu dezakete. Hauts erradioaktiboa jasotzeko ere gai izango lirateke.

Halere, airearen kutsadura oso handia bada, zuhaitzek kalte izugarriak jasango dituzte (euri azidoa...).

Ikatzaren erabiltzen duen zentral termika batek egunean 50 tonelada hauts bota ditzake aireara. Hauts eta gas hauek eguzkiaren izpiak erakirik inistea lortu dezake eta ondorioz, hirietako biztanleek eguzki izpi eskasak jasoko dituzte gaixotasun batzuen erreztasunak emanez (rakitis moa, tuberkulosis, arnasbideen gaixotasunak, etab).

Hektarea batetako zuhaitzi batek 2 egun euritsuetan 32 tonelada hauts jaso ditzake baina kontutuan hartzen da basoaren kapazitatea ere mugatua dagoela.

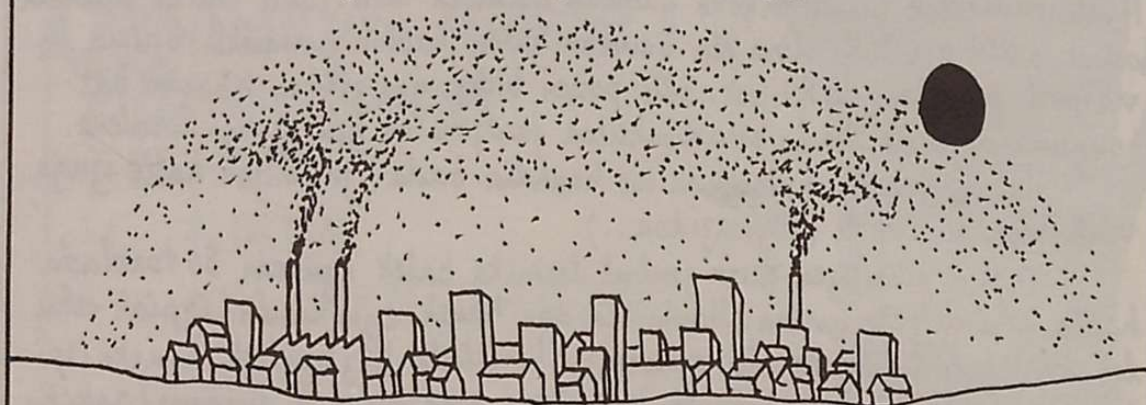

BASOA ETA HIRIETAKO EGURALDIA

HIRI INGURUETAKO BASOEK ETA BARNEKO PARKEEK AIREA GARBITU ETA EGURALDIA HOBETZEN DUTE.

Eraikuntza ugari eta zuhaitzik gabeko lekuetan udak askoz ere beroagoak izaten dira.

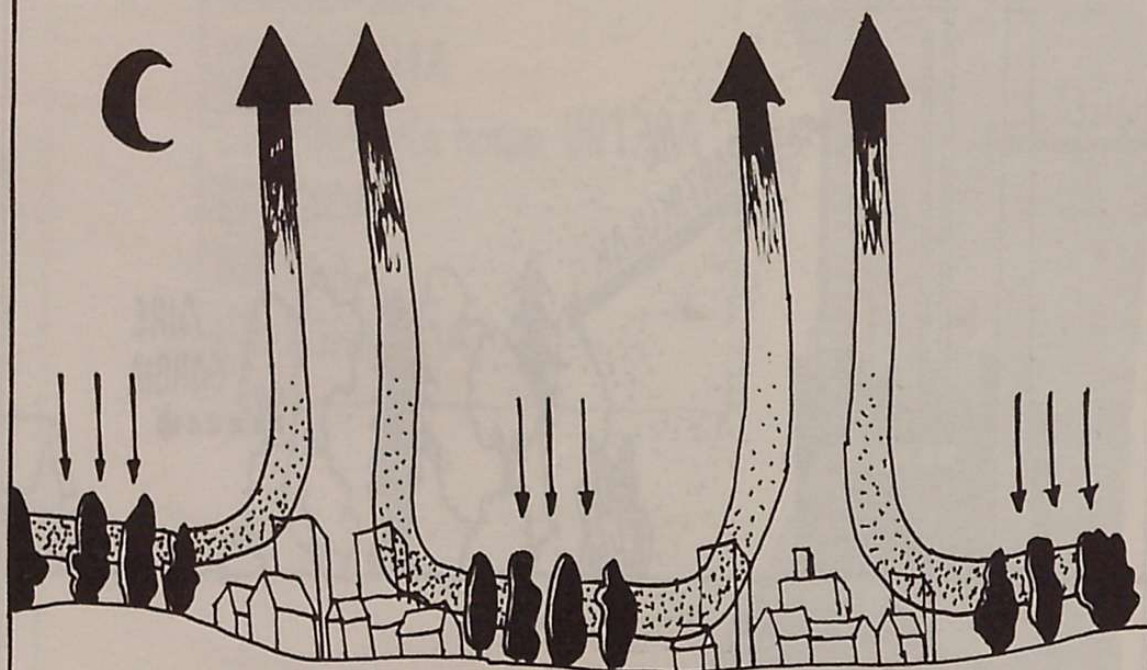
Hiri gainean pilotzen den ur lurrunak, hiri, tenperatura aldetik isolatzen du, honen gainean ke kanpai bat osatuz (laineroa).

Inguruetako basoek lehen aipatutako ke kanpai horiek sortzea galeratzen dute.

Gauetz, hiriko aire beroa (motorrek, etxeek, etab berotutakoa) zerran goruntz doa eta basoetako aire fresku eta hezeak hutsik dagoen leku hau okupatzen du aire kutsatua berrituz.

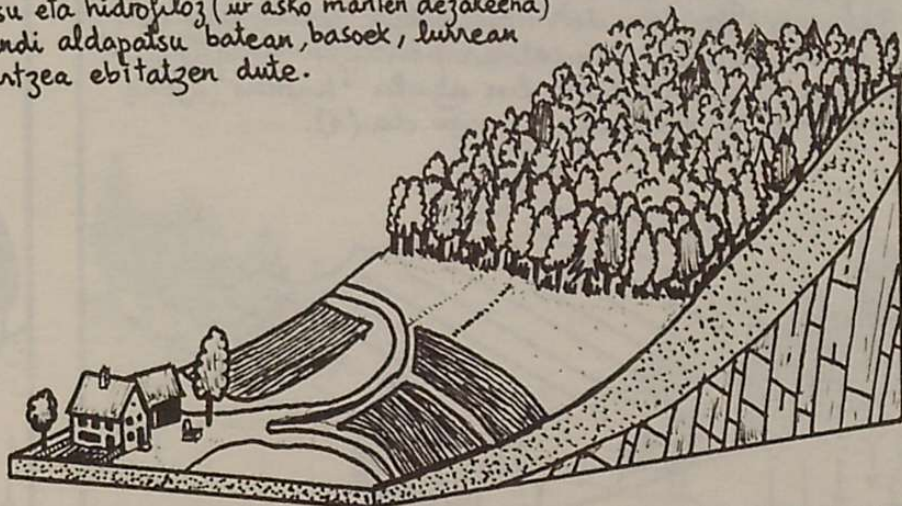
Egunetz ere hau gerta daiteke baina maila txikiago batean. Nahikoa da 3 edo 4 gradutako desberdintasuna etengabeke aire jario bat lortzeko.

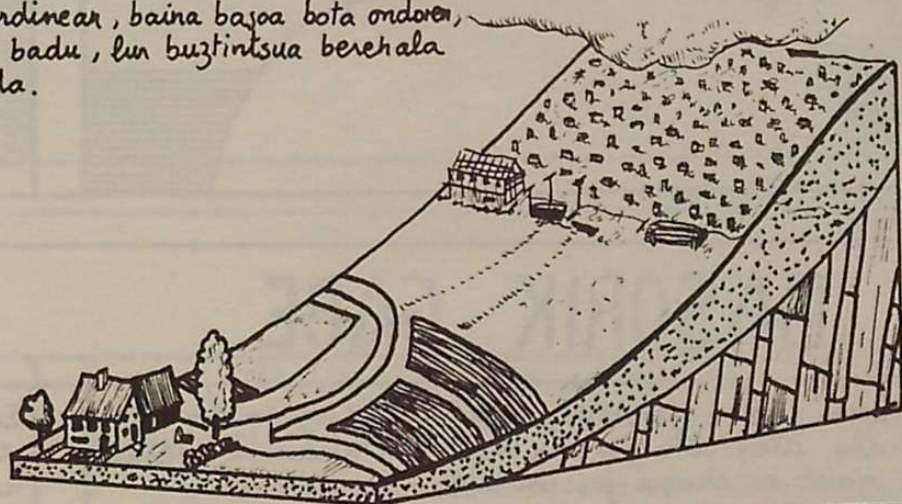
BASOA ETA LURTEAK

BASOAK LURTE ETA SAKANEN DURKA

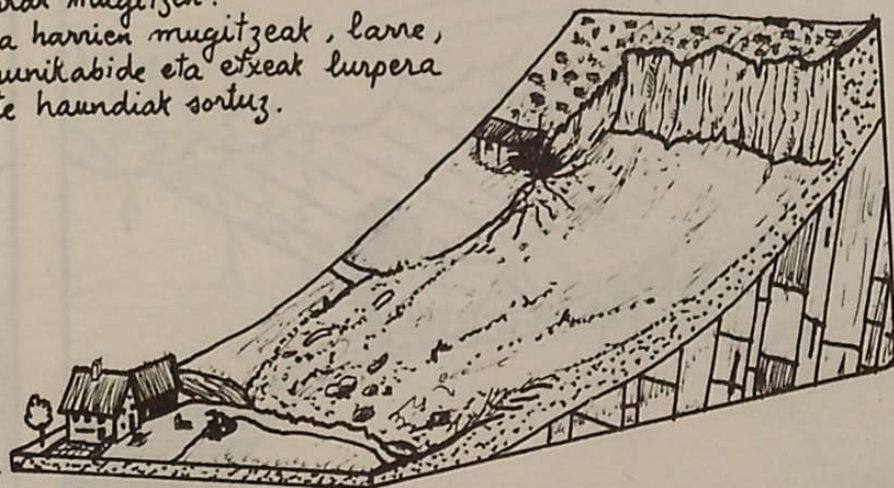
Lur buztintsu eta hidrofiloz (ur asko mantentzekoena) osatutako mendi aldapatsu batean, basoek, lurrean ur gehiegi sartzea ebitatzen dute.

Mendi berdinean, baina basoa bota ondoren, erria egiten badu, lur buztintsuaren berehala urez beteko da.

Ur gehiegi betelako lurra beherantz doa, irristatuz lurrak mugitzen. Lur masa eta harrien mugitzeak, larre, baratza, komunikabide eta etxeak lurpera ditzake kalte haundiak sortuz.

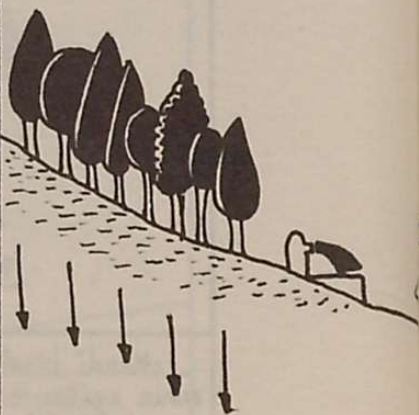

URA BASOEKIN . BASOA UHOLDE ETA LURRA GEHORTA

Euria egiten badu, basoko lurrak, eroritako ur gehiena jasotzen du. Hau, poliki poliki lurraz-piko urak dauden lekuetara pasatzen da (2).
Basoak zaindutako lur azala "humus" izene-ko ongarri oso aberatsa izango da (1).

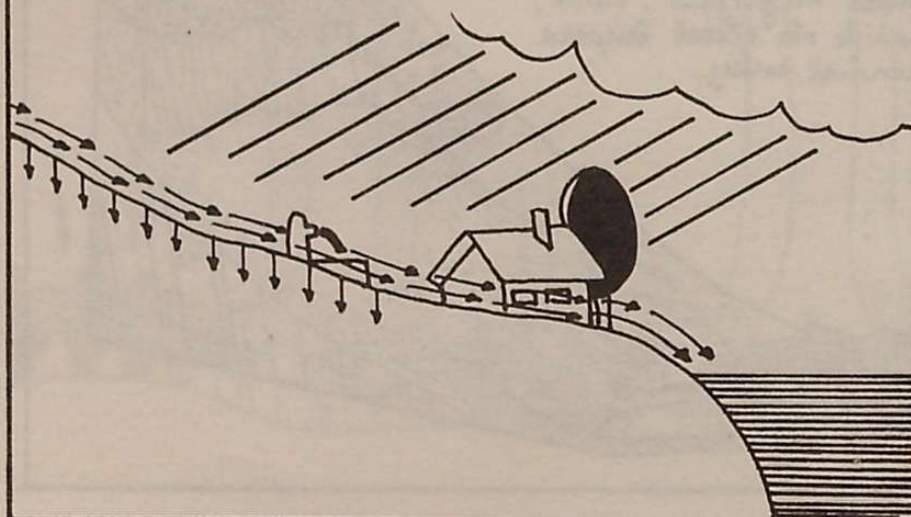

Euria egin ondoren zati bat, errekaraino altuera ere, oso lasai, ig-

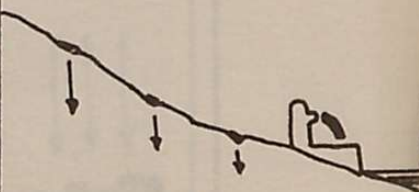

BASORIK GABE

Euria egiten duenean, agirian dagoen lurra, berehala urez betetzen da eta eroritako ura, oso porik gabe errekarara jeisten da.

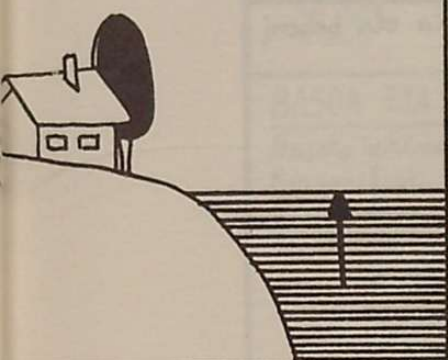

Euri ugarien ondoren, denbora gutxian igoko haundiagotuz.

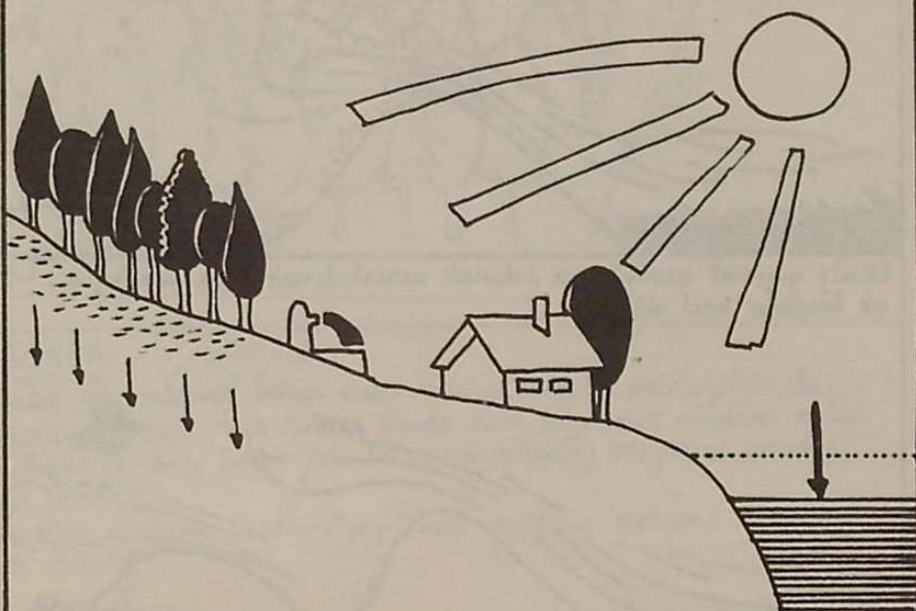

AREN AURKA.

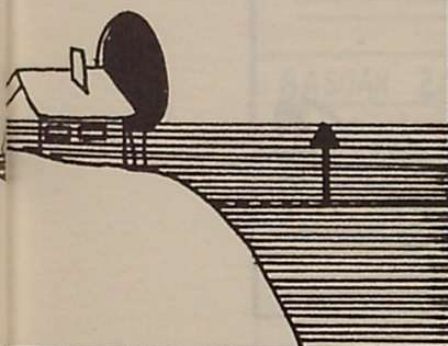
eroritako ur kopurua
ixuritzen da eta honen
o da.

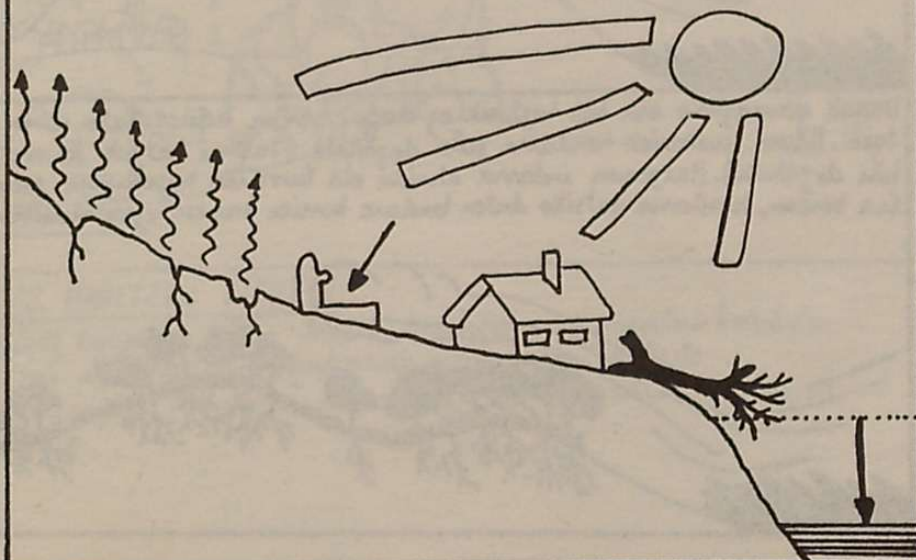
Lehortectan ere, basoko lurnak gordeta
zeuzkan ur erreserbak, lurnazpiko ur geruze
tara pasatzen jarraituko du. Errekaren altue-
ra piskanaka jeisten joango da.

rekaren ur altuera
uholdeen arriskua

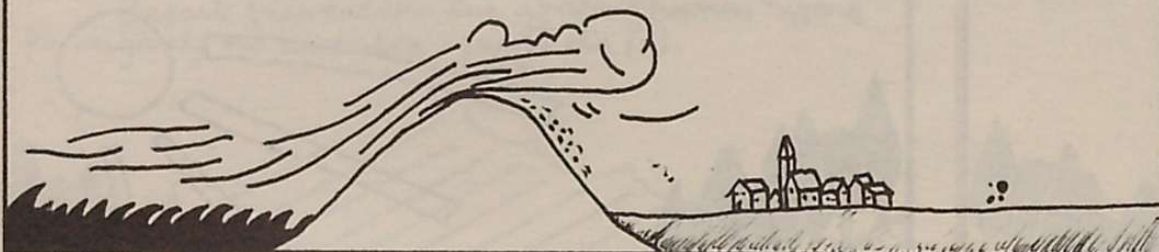
Lehortectan, lurnazpiko uren altuera
beheruntz doa eta ondorioz iturriak legortzen
joango dira.
Errekaren altuera ere oso nabarmen
jeitsiko da.

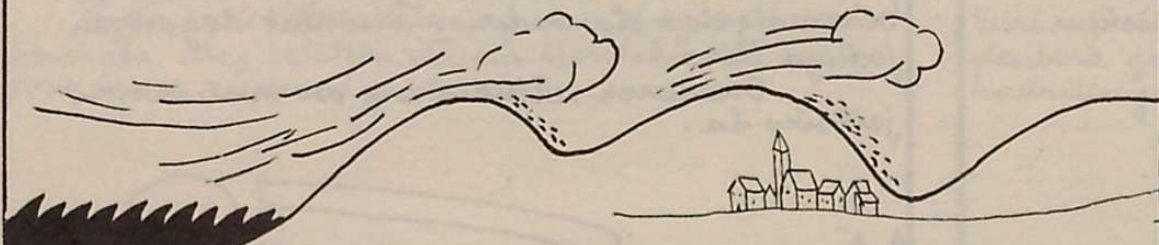
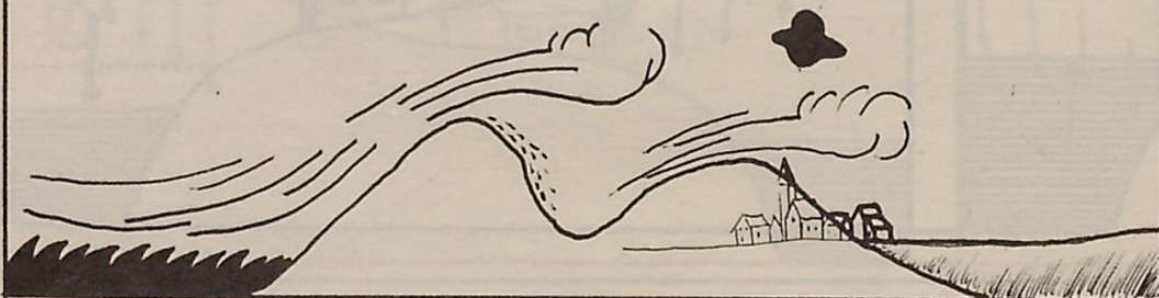
BASOA ETA DUNAK

BASOZ BETETAKO LUR EREMUAK DUNEN AURRERAPENAK GELDI DITZAKE

Kostalde hondartsuetan, haizea dela eta, dunak sortzen dira. Duna hauek, haizearen eraginez mugituz joango dira geratzeari oso zaila delarik.

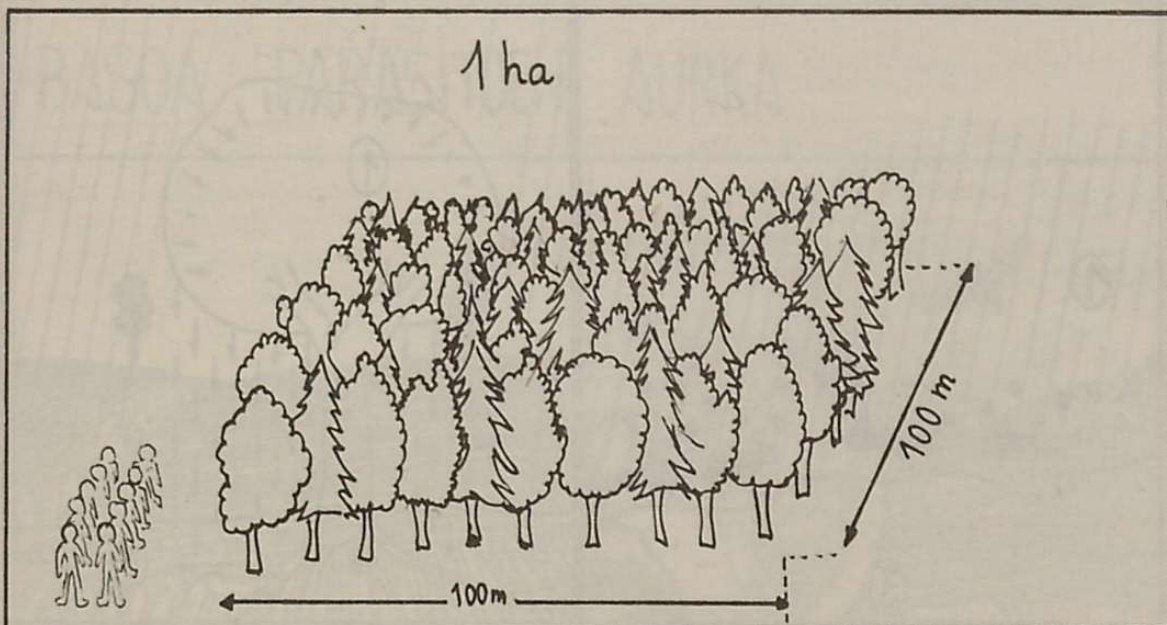

Ekaitz gogorak suertatzean, dunak arriskutsuak izan daitezke, herriska eta baserriak lurpera bait ditzake.

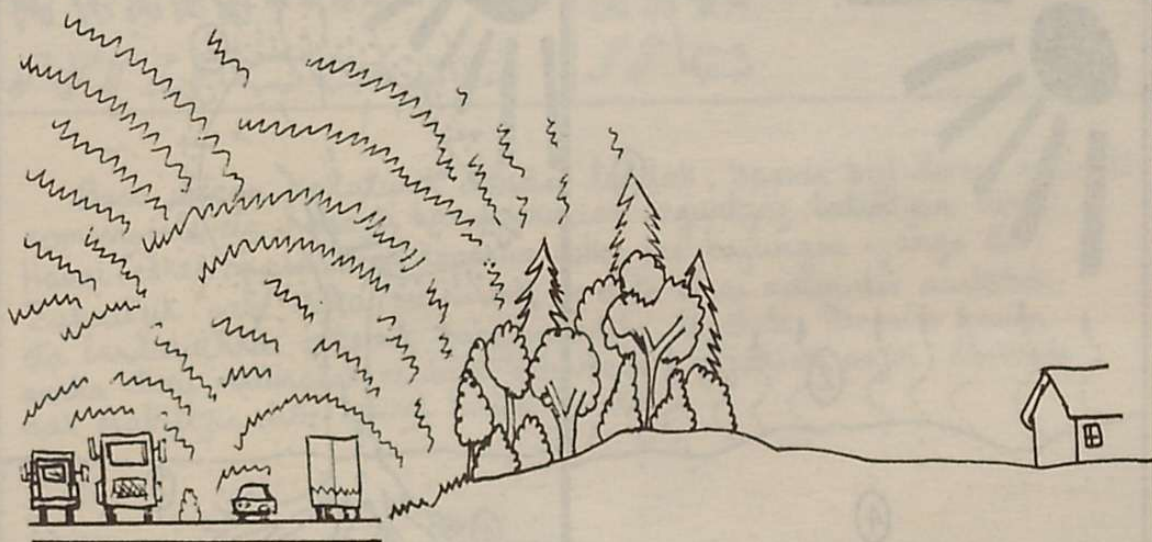
Dunak gerarazteko era bat besterik ez dago: bertan adaptatuko diren zuhaitzak landatzea. Hauek sustraiak hondarra eutsi dezakete. (Sustrai batzuk 30 metroko luzera har dezakete). Haizearen indarra ahuldu eta lurrazen hezetasuna mantentzen da. Era berean, hondarra eutsiko duten landare berrien babesa izan daiteke.

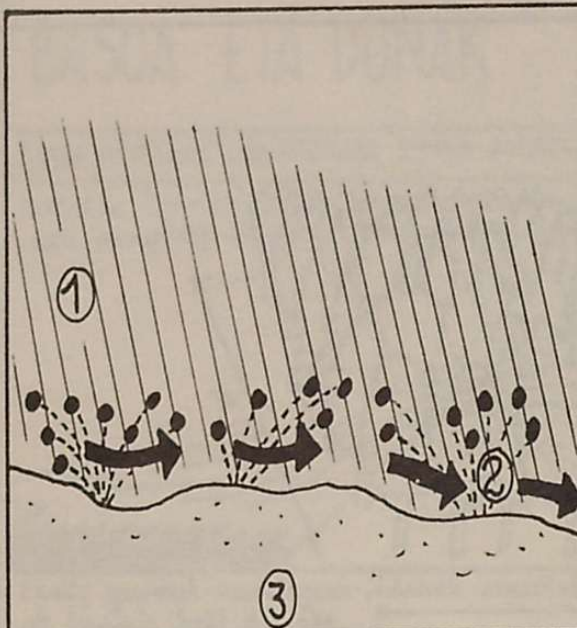
BASOA ETA OXIGENOA

Basoko hektarea batek 10 pertsonen behar duten adina oxigeno produzitzen du. Berogailuak, konbustio motorrak, leku txikiak jende asko bizitzeak oxigeno asko kontsumitzen du. Inguruko baso batek fotosintesisen bitartez oxigenoa produzitu dezake gainera orekatuz. Hala ere gure planetan gizonak kontsumitzen duen oxigeno gehiena itsasoko algak produzitzen dute.

BASOAK ZARATAK HARTZEN DITUZTE

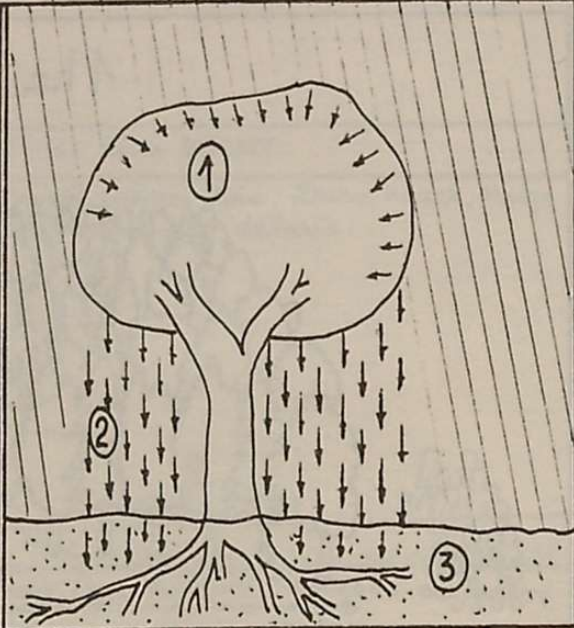
Basoak edo zuhaitzez egindako ilera batek trafikoaren zaratak haultu ditzake. Zuhaitzak elixe artean olatzarak absorbitzen dituzte. Mendixka ugari dauden lekuetan, basoak efektu izugarria egiten du zaratak gutxiagotuz.

EURIA ZUHAITZEIK GABE

Euria zuzenki eroritzen da lurrrera (1). Putzuak sortzen dira eta urak errekatxoak egi-
ten ditu lurra eramanez (2). Lurrak ur gu-
txi absorbitzen du (3).

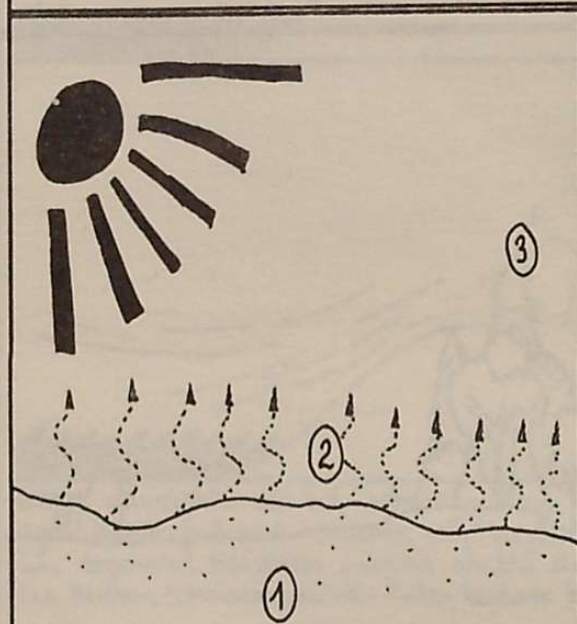
Ondorioak: ur zirkulazio haundiegia eta
erosio handia.

EURIA ZUHAITZEKIN

Hostoek, euraren zati bat jasotzen dute
poroen bitartez (1). Gelditzen denez poliki po-
liki lurrrera eroriko da (2). Zuhaitz azpiko
landareak eroritako ur gehiena gordetzen
dute ur erreserba modura.

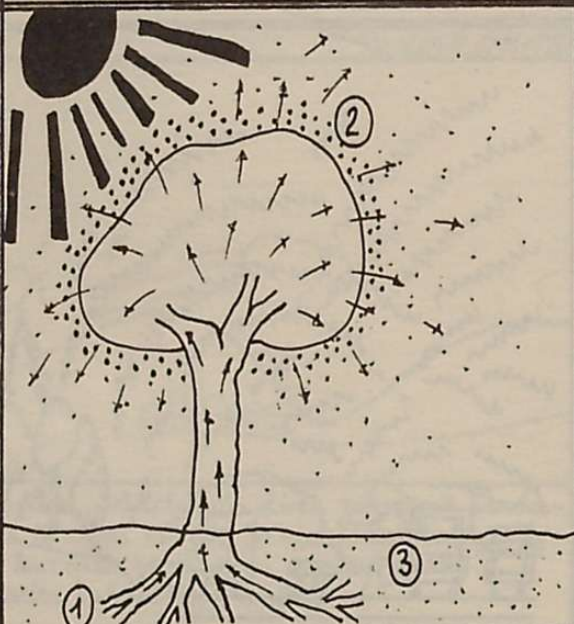
Lurra hezea egongo da (3).

EGUZKIA ZUHAITZEIK GABE

Ura berehala ebaporatzen denez, lurrraren
hezetasuna desagertu egiten da. Lur az-
piko ura goruntz igozten dute (1,2).

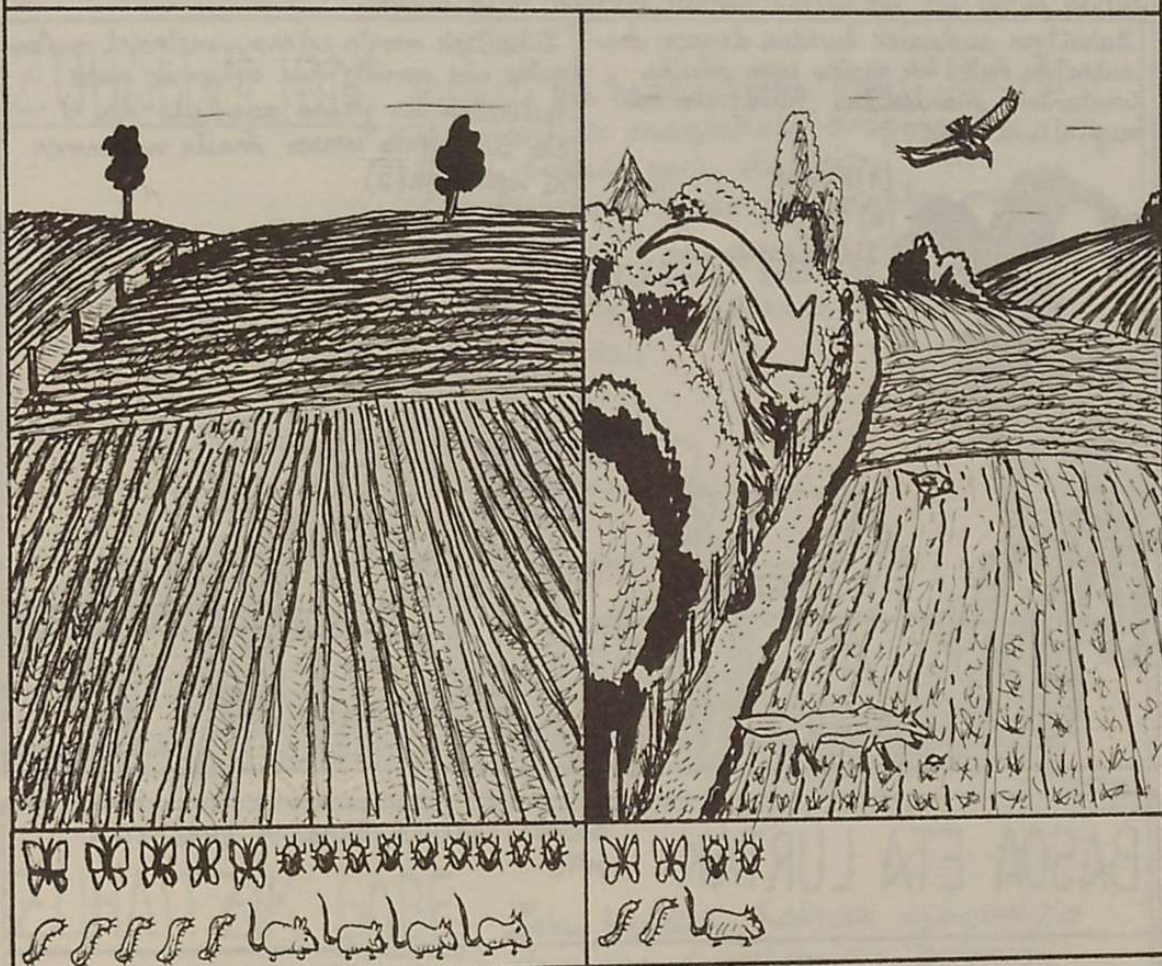
Lurra eta airea berehala lehortzen di-
ra (3).

EGUZKIA ZUHAITZEKIN

Zuhaitzaren sustraiek lurretik ura har-
tzen dute (1). Hau hostoetara doa (2);
zati bat ebaporatu eta aidera pasatzen da (2).
700.000 hostoko aritz batek egunean 1000
litro baino gehiago bota ditzake aidera.
Honela lurra eta airea ez dira lehor-
tuko. (3)

BASOA PARASITOEN AURKA

Baso artean kokaturik dauden landak, basoan bizi diren animali xomorrojale eta hegazti harrapakarien laguntzaz baliatzen dira. Hauetarako, parasitoen kopurua askoz ere baxuagoa izango da. Zuhaitzik gabe ordea, parasitoek ez dute etsai naturalik aurkituko eta landatutakoa oztoporik gabe inbaditu dezakete. Parasito hauen aurka etsai naturalak erabili beharrean, gizakiak pozoak desberdinak erabiltzen dituzte izurri hauen aurka.

BASOA ETA LUR AZPIKO URAK

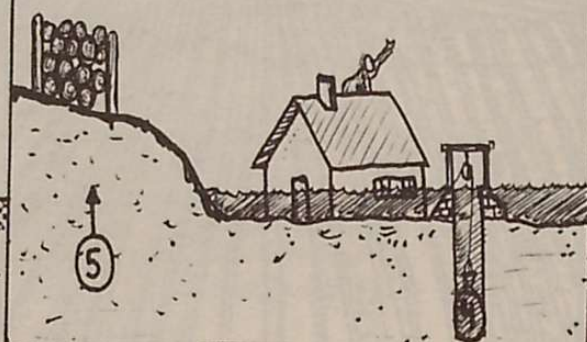
BASOKO ZUHAITZEK LUR AZPIKO URAREN IGOTZEA EBITA DEZAKE

Zuhaitzen sustraiek lurnean dagoen ura bonbeatzen dute, lur azpiko uren maila konstanteki mantenduz, nahiz eta lur bugintsuak izan.

- (1) Lurra
- (2) Putzua
- (3) Lur azpiko ura.

Zuhaitzak moztu ezker, sustraiek eusten zuten ura gorantz doa oztoporik gabe. Putzuetan ur zikina agertuko da(4) eta lur azpiko uraren maila nabarmenki igoko da(5).

BASOA ETA LURTAKEK

BASOAK, LURTEEN ERAKETA ERAGOZTEN DUTE

Mendi aldetan kokatutako zuhaitzek elur kopuru handiak euts ditzake, lurte hondatzaileak galaraziz.

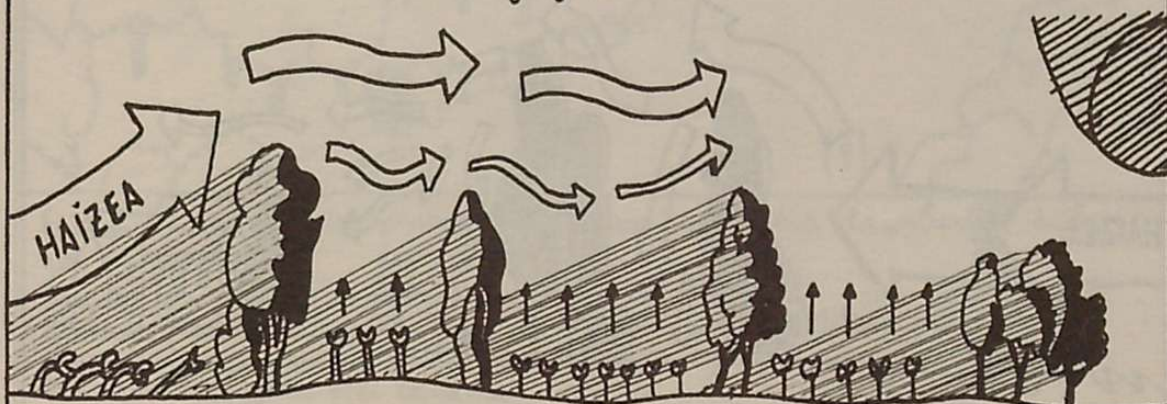

BASOA, HAIZEA, LANDAKETAK ETA LEHORTEAK

ZUHAITZEKIN

Zuhaitz eta hauen itzalen bidez haizeak eta eguzkiak eragindako ebaporazioa neurri batean gera daiteke. Lur gainean dagoen airea gutxi mugitzen da.

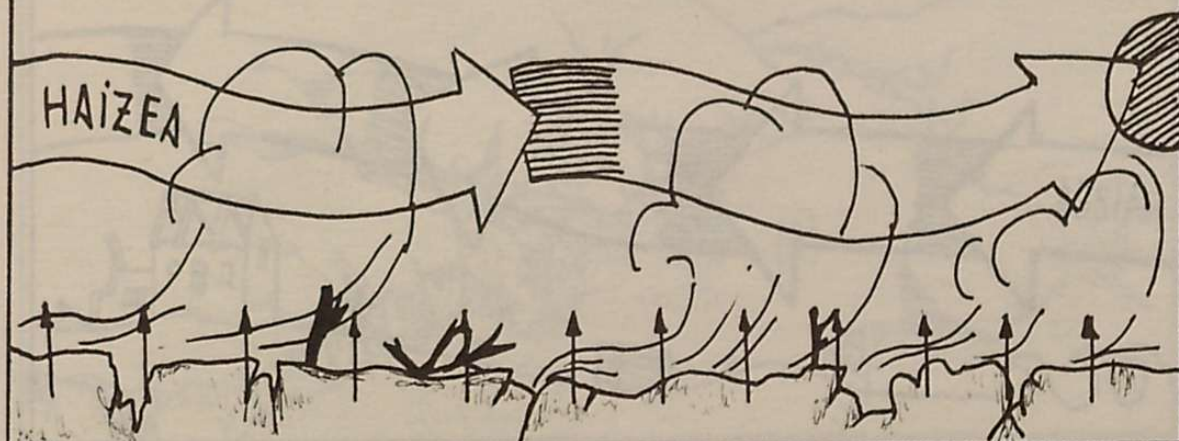
"Dioxido de carbono" delakoa kantitate handiz egoteak landareen haziketa bultzatzen du.

ZUHAITZIK GABE

Leku hauetan, haizeak izugarriko ebaporazioa sortzen du, ondorioz lehorteak gertatuiko direlarik.

Haizeak, hauts hodeiak sortzen ditu lur kopuru handi bat eramanez.

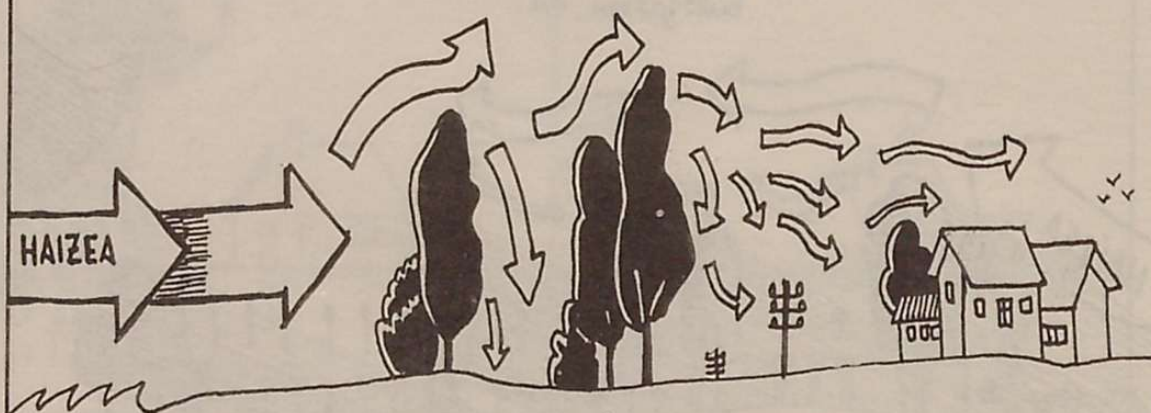

BASOA ETA HAIZEA

BASO ETA ZUHAIKKAK EKAITZ ETA
HAIZE GOGORREN AURKA BABES IZU-
GARRIA EGIN DEZAKETE.

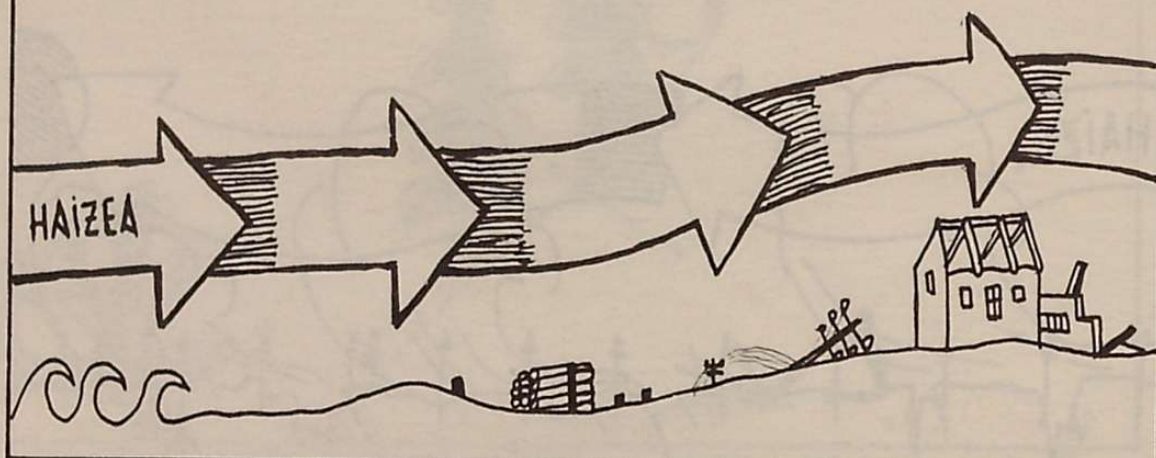
ZUHAITZEKIN.

Itsaz ertzetan, laku haundietan, zuhaitzik gabeko lur eremutan (zelaiak, etab), haizeak abiadura handia hartzen du.
Baso eta zuhaixkek haize hau ahultzen dute.

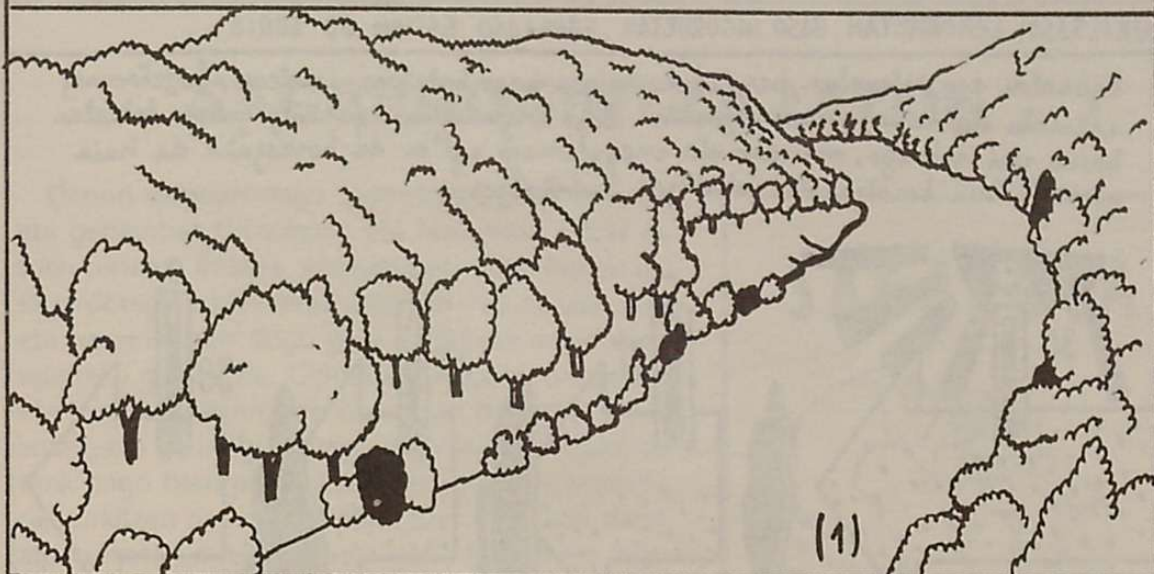
ZUHAITZIK GABE.

Baso eta sasiak desagertzean, haizeak ez du oztoporik aurkitzen bere bidean. Kipres ilera pare bat jarri ezkerre, hau ek pareta baten papera betetzen dute. Ekaitz haizeak orduan inoiz ere bat bilatzen du zurrundilo haundiak sortuz.

BASOA ETA EROSIOA

BASOAK LURRAREN EROSIOA ETA
DESAGERTZEA EBITA DEZAKE

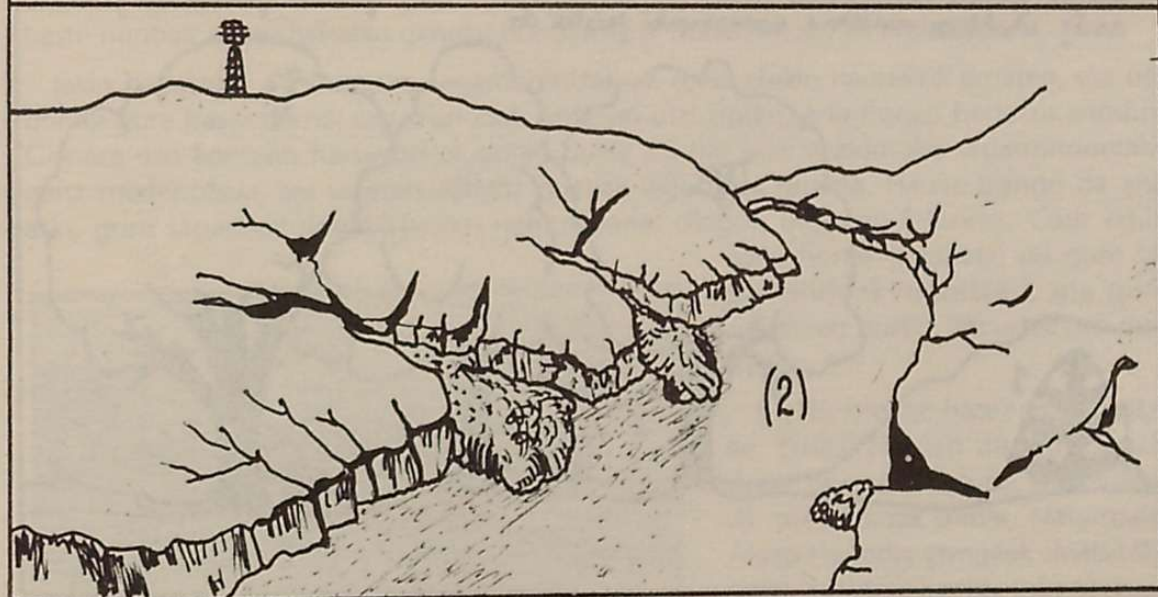
Erosioa, haize eta urak probokatzen duten surtsiketa da, lurrak biltu zik daudenean.

Basoak, lur gaineko ongarriak eutsiko ditu, haize eta urak behe lurraldeetara (lautada, erreka, etab) ez dezaten eramand(1) Baso mozketen ondoren luraren erosioa hasten da. Denbora ez oso haundian, lur horretan ezin izango da ezer landatu.

Euria egitean, erreka eta ibaietako urak marnoi kolorea jasoko dute lur eta sedimentuak nahasirik bait daramatza. (2)

Sedimentu hauek urtegieta pilatuko dira, piskanaka beteaz eta honen funtzionamendua oztopatuz.

Nahiz eta integirik ez egon, basoa beharrezkoa da urak jeitsitako sedimentuak ibai bukoararaino iritsi eta animali eta landareen bizitzara ito bait dezake.

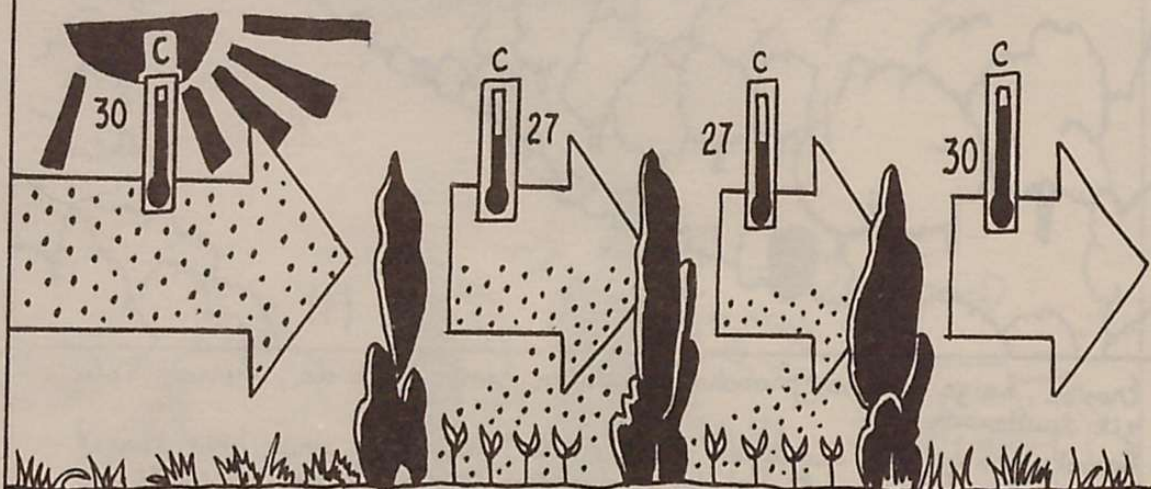

BASOA ETA MIKROKLIMA

HEZETASUNA TEMPERATURA

URTESASOI LEHORRETAN, BASO INGURUETAN, ERREZAGO EGITEN DU EURIA.

Eguraldi eguzkitsuetan, berotutako haizea baso batetara iristean, hezetasunaz saturatu eta euria probokatzen du. Baso inguruetan zuhaitz gabeko lekuetan baino euri gehiago, maizago eta erregularrago egiten du; horregatik da hain garrantzitsua baratza eta zuhaitzak lantekatzea.

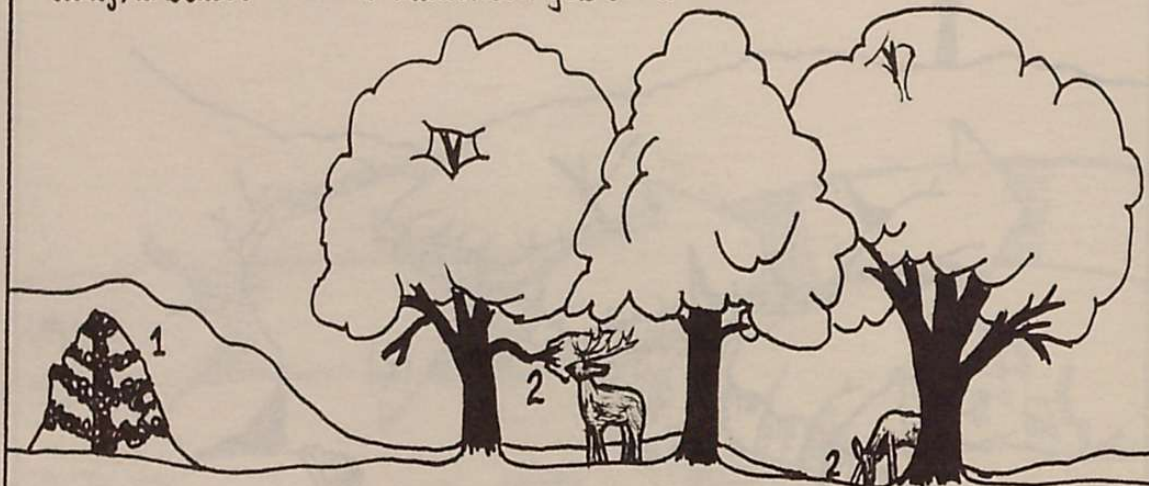

BASOA, ELURRA eta URTZEA

NEGUAN, ANIMALIEK BABESA ETA JANARIA LOR DEZAKETE.

Neguan, basorik gabeko inguruak berehala estal daitezke elur kapa haundi batez (1). Basoetan, ordea, elur kapa nahiko mehea da. Horregatik, animaliak erraz mugi daitezke eta era berean nahiko janaria aurkitu: belarrak, zuhaitzen adar, edo kimuak (2).

Udaberria iristean, zuhaitzik gabeko lurretan lehenago hasten da elurraren urtzea. Mendi basotsuetan, urrutiko ura eneka eta urtegi-etara gradualki jeisten denez, urholdeen arriskua nabarmenki jeisten da.

SAGARDOGINTZA LEZON

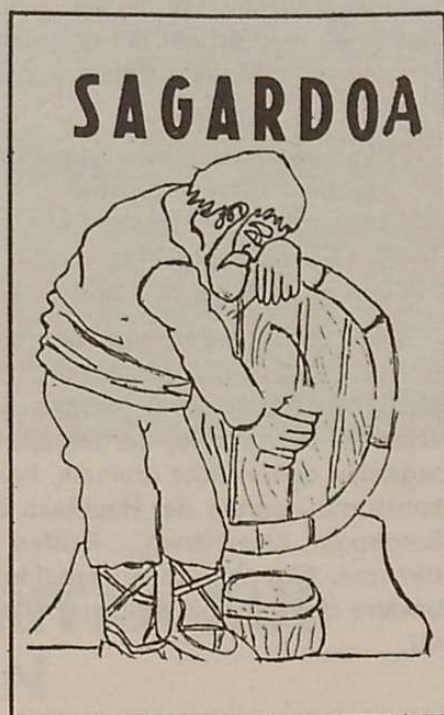
Denon gogoan dago sagardoak Euskal Herrian, eta gehienbat Gipuzkoan eta Nafarroan eduki dituen pisu eta indarra, eta nahiz eta edari honen eta sagardotegien kondairaz datu zehatzik ez izan, argi eta garbi ikusten dugu gure iraganean eduki duen aparteko garrantzia. Gipuzkoa barruan, Astigarraga eta Lezoko sagardoek oso ospe haundia eduki zuten, eta gaur egun Astigarraga sagardotegiez beterik dago berriro ere. Lezo berriz, guztiz pobreturik aurkitzen da arlo honetan. Ezer gutxi bait dago, aipatzekotan duela denbora gutxi Altamirako inguruetan zabaldutako Sagarzulo izeneko sagardotegia, bera bait da bakarra gure Lezo honetan. Eta gainera tolarerik ez duenez ez du bertako produziarik.

Kontatzen denez, Lezo garai batean sagarrondoak beterik zegoen, Jaizkibelgo magaleak gehienbat. Itsasoaren hurbiltasuna eta kokapen geografikoa ezin hobea ziren Lezoko sagardoaren kalitatea xiurtatzen zuten bi faktoreak. Gure sagarren artean badago gainera mota bat LEZO izena daramana, haxe bait zen Ijurkoko aldetik Gaintxurizketako kaxkoraino gehien ematen zen sagarra. Adibide xume honek adierazten digu zein nolako garrantzia eduki zuen garai bateko lezoar sagardoak. Zoritarrez, sagarrondoak legortzen joan ziren, eta berriak landatu ez zirenez gero, bukatu ziren betirako Lezoko sagasti ospetsuak. Askoren ustez, giro kutsadura izan da kausarik garrantzitsuena, baina egia esateko, gure sagastia legortu ziren garaian, oraindik ez zeuden eraikita gaur egun gure artean ditugun lantegi kutsakorrak. Beraz beste nonbait bilatu beharko genuke hondamendi honen arrazoia argitzeko.

Jakin badakigu, garai hartan sagardogintzak ez zuela etekin haundirik ematen, eta ondorioz gure baserritarrek sagarrondoak lantzeari utzi zioten, arlo honen heriotza arinduz. Gainera oso kontuan hartu behar dugu, duela 75 bat urte azaldutako sagarrondoetako gaitz mixteriotsua, lau urtetan zuhaitz guztiak legortzen zituen. Haxe izango da xiur aski, gure sagastien desagerpenari gehitu behar diogun bigarren faktorea. Gaur egun

gaitz honek jarraitzen du gure sagarrondoak legortzen, eta gure zuhaitzen bizitza lau urteetara murrizten.

Modu orokor batez esan daiteke, Euskal Herrian ditugun sagardoari buruzko daturik zaharrenak XI. mendekoak direla, Nafarroako Antso Haundia erregeak sinatutako agiri batetan azaldutakoak hain

zuzen. Baina gure Lezori dagokionez, testurik zaharrenak XV. mendekoak dira, orduan azaltzen bait dira gure sagastiei buruzko lehenengo albisteak. 1837an Joxe Iñazio, Joxe Luix eta Manuel Maria Isasa anaiek beren aita zenaren testamenduaren bitartez, Martizkoeneko sagastia jasotzen dute. 1831an, Manuel Iñazio Sarasolak Olauringo sagastia ematen dio bere laguna den Martin Aranbururi, aurretik egindako zenbait tratu bete nahiean.

Bi hauek ez dira kasu bakarrak, Lezoko historia holakoez josirik egon bait da. Esate baterako, mende luzeetan herriko semeek beren noblezia agertarazteko beren ondasunak azaltzen zituzten, eta beraien artean askotan, gure herrian zituzten sagasti ugariak. Oso gutxi dira esku artean ditugun datuak baina jakin badakigu, 1860. urte arte, Lezon ematen zen sagardo produzioa seirehun bat kargakoa zela. Eta karga bakoitzak sei zaku sagar zituen.

1913. urtean, Lezoko sagardo produzioak bere punturik gorena lortu zuen 1.800 kargekin. Handik aurrera sagardo gutxiagora joan zen, eta gaur egun ez du ia inolako garrantzirik. Sagarrondoei dedikatu zaien lur eremuaren aldetik baditugu ere zenbait zehazkizun. 1869an 20 Ha sagastietan erabiltzen ziren bitartean, 1926an 45 Ha erabiltzen ziren, eta 1980an ez ziren berriz, 4 edo 5 Hektareetara iristen. Aldaketa ederra!

Bukatzeko aipa dezagun, joan den mendean sagardotegiak oso ugariak eta famatuak zirela gure Lezo hontan, bai kaxko zaharrekoak eta bai baserritakoak, Amuntane, Juantene eta Errekaldekoak oso ospetsuak izan zirelarik. Mende honetan, duela 30 bat urte itxi ziren azkenak, Txerrimuño, Bordatxo,... Gaur egun zenbait baserrian toleara gorde dutenez, sagardoa egiten dute oraindik, baina oso kantidad txikitik, eta produzio osoa baserrian kontsumitu egiten da. Hauetako batzuk: Patxillabordan Martxiel Garmendiaren aldean, Bordatxon, Amuntanen,... Ikusten duzuen bezala, gauza haundirik ez. Aipatzekoa da berritro ere, Altamira aldean zabalduko Sagarzulo izeneko sagardotegia, Lezoko bailaran bakarra dena, baina zoritxarrez berezko tolarerik ez duena. Sagardoak Lezon berea egin du.

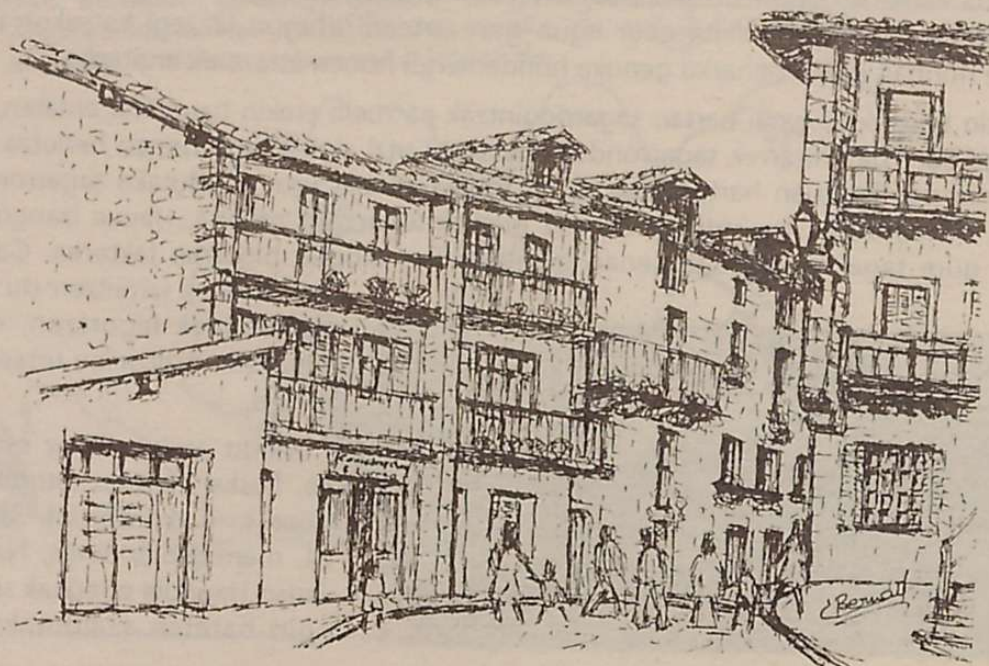
KARLOX BARRENTSORO

ERABILITAKO ITURRIAK:

Lezoko Udal Artxibategia

KARLOS ETXEZURIETA SARASOLA.- *"Lezo Herriaren ikuspegi sozio-ekonomiko-historikoa"* (1984)

JOANES ETXEBERRIKO zenbait ikasle.- *"La Universidad de Lezo"* (1985)

LEZOKO NEKAZARITZA XIX. MENDEAN

Aintzinako Lezon bizi zirenen bizimodua eta ekintzak oso umilak ziren, biztanle gehienak baserritarrak edo arrantzaleak bait ziren. Hala ere, beraien bizibide nagusitzat ganaduen explotazioa zeukaten. Eta honela, erregeak Gillermo Lazoni eman zizkion eskubideen artean, lezoar ez zen inork ezin zezakeela Lezoko lurraldeetan bere aziendak larretu, irakur daiteke.

Biztanleria kaleko lurraldeetan, etxeetan edo baserrietan banaturik zegoen, eta baratza ere landu egiten zuten, etxean behar zituzten barazkiak lortzeko. Baina denborarekin baratzak garrantzi haundiago hartu zuen, batez ere artoa eta garia. Baina hala ere Lezoko lurrek ematen zutenarekin ez zen bertako kontsumoa betetzen, eta honela 1787an herrian 3.500 anega gari kontsumitzen ziren bitartean, Lezoko uzta ez zen 980 anegatik pasatzen.

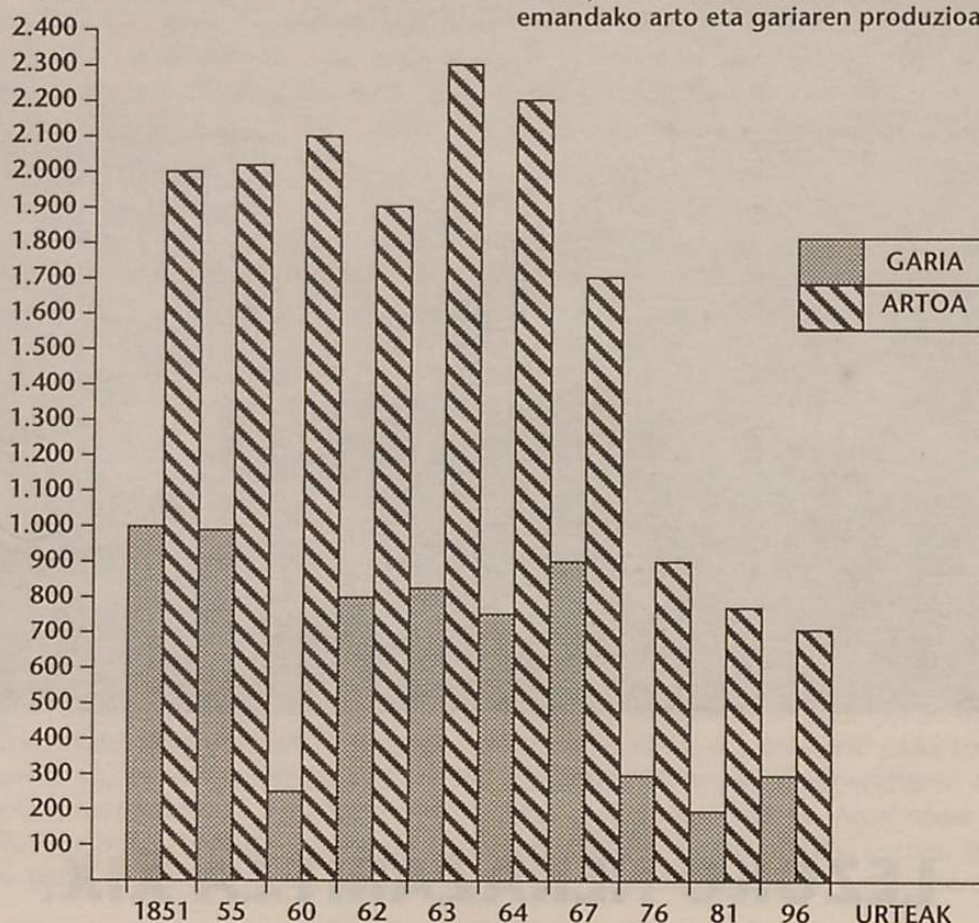
Beranduago, eta gipuzkoar laborantzaren aurrerapen orokorrarekin batera, produzioa zabaldu eta ugaritu egin zen. Landare berriak sortu ziren, eta barazki, lekazi eta zuhainen erabilkera nonnahi azaldu zen. Honekin batera hegalandoei ere zabalkunde haundia izan zuten, batez ere sagarrondoek.

Bestalderetik eta ganaderitza osatuz, artaldeak ondoan behi eta zaldi taldeak azaldu ziren.

Hasiera batetan, etxe inguruko lurak lantzen ziren, lur hauek gehienetan, etxeko propietatea bait ziren. Gehien erabiltzen ziren produktuak: garia, artatxikia, oloa eta garagarra. Babarruna eta artoa beranduago sartuko ziren, eta patata edo lursagarra askoz beranduago oraindik.

ANEGAK

Lezon, 1856 - 1896 urtetan zehar emandako arto eta gariaren produzioa.

Gariak eta artoak oso garrantzi handia eduki dute Lezoarren elikaduran. Hala ere, Lezoko lurretatik ateratzen zena ez zen nahikoa herriaren beharrak asetzeko, eta normalki kontsumoa betetzeko falta zena Nafarroa aldetik ekarri egiten zen.

PRODUZIOA, KONTSUMOA ETA INPORTAKETA LEZON, 1862, 1863 eta 1864 URTEETAN.

Arto eta gariaren prezioak	Produzioa Gaztelako neurrietan		KONTSUMOA (Gaztelako neurrietan)				Beste probintzietatik inportatutakoa	
	ARTOA	GARIA	garia	artoa	ardoa	olioa	ardoa	olioa
1862 artoaren prezioa - 6 erreal garia - 9 erreal	800 anega	2.000 a.	1.080 anega	5.175 anega	3.350 arroa	120 arroa	3.300 arroa	120 arroa
1863 artoa - 8 erreal garia - 9 erreal	800 anega	2.300 a.	1.070 anega	5.175 anega	4.136 arroa	120 arroa	4.136 arroa	120 arroa
1864 artoa - 8 erreal garia - 9 erreal	760 anega	2.200 a.	1.070 anega	5.175 anega	4.430 arroa	120 arroa	4.460 arroa	120 arroa

Baratzaz aparte, Lezon zeuden beste lur guztiak komunalak izanik, zelai eta basoetako zuraren probetxamendua lezoar guztien eskuan zegoen.

Abelgorrizaintza oso garrantzitsua zen, eta ganaduek egun osoa larretan pasatzen zuten, bai komunaletan eta baita ere ahozko kontratuen bidez lortutako lur partikularretan.

Ematen duenez, hasiera batetan, ahuntz asko zeuden lur komunaletan, baina hesiak puskatuz, aldameneko lur pribatuetara errez sartzen zirela, eta zuhaitz eta kimu berriei oso kalte handia egiten zietela eta, legeak beren aurka jarri ziren, nahiz eta beraiei jabeek protestatu ahuntzaren hazierak oso lan gutxi behar zuela argudiatuz.

Zerri azienda oso handia izanez, laister ardi azienda haundiagoa oraindik egingo zen, Lezoko irabazbide nagusia bihurtuz. Lezon zeuden eremu zabalak oso onak eta egokiak ziren ardien hazkuntzarako.

1857, 1877 eta 1891 URTEETAN LEZON EGINDAKO AZIENDA ZENTSUAK

AZIENDA MOTA	URTEA:	1857	1877	1891
zaldiak		—	2	11
astoak		30	38	64
behi aziendak		270	128	432
ardi aziendak		800	292	562
ahuntz aziendak		—	12	7
hegaztiak		—	—	—
zerri aziendak		70	40	107
uztarriko behiak		—	40	80
idiak		20	5	—

1855, 1887 eta 1981 urteetan Lezon egindako azienda zentsuak Kuriositate bat bezala hemen dugu Lezon, 1877an egindako lanabesen (lan tresnen) inbentarioa:

LANABESA MOTA	LANABESEN KOPURUA
igitaiak.....	126
laiak.....	80
aitzurak	378
segak.....	63
gurdiak.....	63
goldeak	126
orgarri gurdikadak	630

Bestaldetik, Jaizkibelen zeuden lurralde komunalek izugarrizko eta etengabeko istiluak sortu zituzten Lezo eta Hondarribiko herrien artean. Lurralde komunal horietan, garaiko elikaduraren barruan pisu haundia zuten hegaldondoak landatzen ziren, batez ere gaztainondoak eta sagarrondoak. Hauekin batera, intxaurrondoak, urritzak, lizarrak, pagoak eta haritzak ere, oso zabalduta zeuden.

Garaiko elikadura artoa, gaztainak, salda eta sagar egosietan oinarritzen zen. Ogiari dagokionez, normalki zabalduena, etxeetako labeetan artoz edo oloz egindako artogia zen. Bestaldetik sagardoa ia kontsumitzen zen edari bakarra zela aipatu beharra dago.

Aurrerakoan, gariak nahiko garrantzia hartu zuen, hala ere gehienetan, kanpotik ekarri behar izaten zuten, bertako uztak oso defizitarioak izaten zirelako.

Piskanaka piskanaka landare batzuen erabilkera urritzen zihoan bitartean, beste batzuek gora joaten zen. Hauxe izan da patata, erremolatxa, arbia,... eta orokorki barazki gehien kasua.

LEZON, 1857, 1859 eta 1860 URTEETAN, PRODUZIO EZBERDINEN ZEHAZKIZUNAK

URTEA	GARIA	ARTOA	BABARRUNA	BABA	PATATA	GAZTAINA	SAGARRA
1857	200 anega	2.000 anega	50 anega	40 anega	60 kintale	4 anega	300 sagar karga
1859	260 anega 36 erreal	2.100 anega 32 erreal	80 anega 80 erreal	50 anega 60 erreal	60 kintale 18 erreal	40 anega 40 erreal	280 karga 64 erreal
1860	260 anega 40 erreal	2.100 anega 30 erreal	320 arroa 20 erreal	50 anega 50 erreal	400 arroa 40 erreal	40 anega 40 erreal	400 karga 7 erreal

Nahiz eta aintzinako denboraldietan belarra ez bildu, ganaduak larretan egoten bait ziren, XVIII. mendetik aurrera, nekazariak holako lanetan aritzen hasiko ziren. Garai hortatik aurrera baita ere, zelai eta zuhainen zaintzak oso garrantzi handia eudukiko du.

Sagar lanak ere aspaldikoak direla Lezoko lurretan adierazteko hor dugu .

SAGASTI" izeneko baserria, oso gutxi izango bait ziren garai batetan, sagastirik gabeko baserriak. Baserri gehienetan bere tolarea zeukaten sagardoa egiteko. Honen beherakada XX. mendearen hasieran izan zen,... eta gaur egun sagarra Lezoko lurraldeetan ia desagerturik dagoela esan daiteke.

a) ETZELURRAK.- Dirudienez, aintzinatean Lezoko lur gehienak etzelurrak ziren, eta barrik herriaren ondoan edo lehenbiziko baserrietako lurrak erabiltzen ziren baratza moduan. Denborarekin, bai ganaderitzak eta bai baratzak gero eta indar gehiago hartu zuten, lur berrien beharrez ikusi ziren, eta etzelurrak aprobetxatzen hasiko ziren. Honela piskanaka piskanaka etzelurrak desagertzen joan ziren. Dirudienez, eta idazki zaharretatik ateratzen denez, XIX. mendearen hasieran etzelurrak horrela eskatzen zuten nekazarien artean banatu egin ziren. Honen lekuko badugu Aldarrakuntza baserriko Bernarda Etxebestek aurkeztutako eskaera:

LEZO UNIBERTSITATEKO UDALETXE KOSTITUZIONALAREN LAGUN JAUNAK:

Unibertsitate honen barruan dagoen Aldarrakuntza baserriko biztanle den Bernarda Etxebestek, oso errespetu haundiz, haxe azaldu nahi dizue:

"Herrietara bidali den Errege Jaun Agurgarriak sinaturiko agindu batetan irakur daitekeen, herrietan zeuden etzelurak nekazaritzan aritu nahi duten nekazari edo bestela azkeneko gudatean elbarriturik gelditu zirenen artean banatu behar direlarik, eta hau jadanik, eta nekazaritzan aritzeko dituen asmo biziak agertuz, eta bereak baino eskubide gehiago daukate-nei inolako kalterik egin nahi gabe, Aldarrakuntza baserriaren ondoan dauden haietako zazpi edo zortzi goldelur eman diezazkiozuela eskatzen dizue".

Zuen baietza lortuko duelakoan.

LEZO, 1821ko urtarrilak 7

Eskatzailearen izenez:

MARTIN JOXE ARANBURU

- b) OTI IZURRITEA AGIAN?.- Aintzinatean mota guztietako izurriteak oso ugariak izango ziren, bai pertsonen eta bai azienden artean, hala ere ez zaigu datu askorik gure egunetara iritsi. Lagunen artean egon ziren izurriteak Sanitatearen arloan nahiko zabaldua dagoenez, eta azienden artean egondakoei buruz nahiko esaten dugula beste ataletan kontuan izanik, hemen bakarrik oti izurriteei buruz mintzatuko gara, zehazkiago zenbait testuetatik ateratzen denez, 1826an gertatutakoaz.

Lezoko artxibategian eta 1826ko otsailaren 23 datarekin dagoen agiri batek dioenez, garai hortan, Gipuzkoako korrejidorea zen Anizeto Larrea jaunak, Gizpukoa osoan zegoen oti izurritearen kontrako neurri azkarrak eskatu zizkion Madrileko Gobernuari.

Madrileko erantzuna iritsi bezain laister, Gipuzkoako herri guztietara bidali zen. Lezon gorderik dagoena Junta eta Diputazioetako idazkari nahusia zen Tomas Joakin Añorga Olazabal eta bere Gipuzkoako ordezkaria zen Joan Batista Arrizabalagak sinaturik dago.

Bainan agiri honen aurrean ez dugu oso argi ikusten Lezon oti izurritea zabaldurik ote zegoen edo agian Gipuzkoako zenbait herritan izurritea zegoela ikusirik, agiria mekanikoki bidali egin zen gipuzkoar herri guztietara, oti izurritea zeukaten edo ez ongi jakin gabe. Dena dela datu hau hemen dugu.

- d) ARDI AZIENDAK.- Dirudienez, eta leku gehienetan bezala, ardi azienda izan zen Lezoko lurraldeetan sartu eta zaindu egin zen lehenengoa.

Herrian zeuden eremu komunal ugariak ardiaren hazkuntzarako oso egokiak zirenez, laister gure lurraldeetan lehenengo artaldeak azaldu ziren. Zorigaitzez ez dugu honi buruzko datu zehatzik, lehenengoak 1865an egindako zentsuan agertzen direlarik.

Zentsu honetan esaten denez, Jaizkibeleko lurrak hondar lurrak ziren eta lur haue-tan otak, garoak, txilarrak eta ametz landare gazteak nonnahi ikus zitezkeen.

Lezoko ardiak Jaizkibeleko eremu komunaletara larretzera eramaten ziren. Udar- an Eskuria izeneko lekura eta neguan Gaiztarrotz deitutakora. Maiatza - otsailaren arte- an Jaizkibelen egoten ziren eta martxoan eta apirilean Gaintxurizketako ibarretara jeisten ziren. Osoan hirurogei ta hamar inguruko artalde zeuden.

Ardiaren artila produzioa urtean zehar bi moztealdietan banaturik eta osoan ba- koitzak urteko hiru libra ematen zuen.

Esnerari dagokionez, ardi bakoitzarengatik kutxut ardi bat esne ateratzen zuten, eta bestaldetik urtean zehar artalde bakoitzatik hirurogei ta hamar arkume inguru lortu egiten ziren. (Kutxut = aintzinako esne neurria. Erdaldunek "cuartillo" deitzen zioten).

Eta garaian zeuden prezioen ideia bat emateko nahian hona hemen orduko salneurriez osatutako koadroa.

AZIENDA MOTA	PREZIOA
aharia	120 erreal
arkume zikiratua	70 erreal
ardikia	70 erreal
ardi zaharra (bizirik)	24 erreal
ardi zaharra (hilik)	20 erreal
aurrerako bildotsa	30 erreal
arkumea	20 erreal

Gazta produzioaren aldetik eskuz egiten zirela esan beharra dago. Garaiko idazkiek diotenez, ogia egiteko jarraitzen zen prozeduraren antzekoa erabiltzen zen gazta ondua egiteko. Gazta freskuaren librak bi erreal t'erdi balio zuen bitartean, gazta onduarenak hiru erreal.

Dirudienez, ardi gaitzak oso zabaldurik zeuden, eta hemen, Lezon, hiru gaitz eta izurrite baten zehazkizunen berri izan dugu. Testu zaharrek digutenez, "*erbieta*" izeneko gaitza sendatzeko, ardiari ipurditik odola bota eraztea egiten zitzaion. "*Lolda*" deitutakoa kentzeko, belar ondoko dieta zen egokiena, eta bazegoen baita ere "*zibela*" izeneko beste hirugarren bat.

Bestaldetik, "*Pikota*" izenez ezagutzen zen izurritea udaberri aldean agertu egiten zen eta oso kalte haundiak zekarzkien. Erremedio bakarra, mindurik zeuden ardiak artaldetik kentzea zen.

- e) HERLAUNTZAK.- Lehen aipatu dugun 1864ko zentsu beran, herrian zeuden lau herlauntzen berria jaso dugu. Zaintzeko eta argizai eta eztia jasotzeko arduran, lau jorنالari berezi aritzen ziren.

Lau herlauntza hauetatik ateratzen zen argizai kopurua hamaika librakoa izaten zen, eta libra bakoitzak bost erreal balio zuen.

Bestaldetik, ateratzen ziren zazpi bat arroa eztiaren salmentaz osoan, larehun ta bost erreal irabazi egiten zituzten.

- f) LEZOKO SAGASTIAK.- Guztion ezaguna da sagardoak Euskal Herrian izan dituen pisu eta indarra, eta nahiz eta edari honen eta sagardotegien kondairaz datu zehatzik ez izan, argi eta garbi ikusten dugu gure iraganean izan duen aparteko garrantzia.

Garai batean, Lezoko sagastia oso famatuak ziren, eta Jaizkibeleko magaletan hasitako sagarrek ematen zuten sagardo goxoa famatuagoa oraindik. Zoritzarrez ez dugu datu askorik aurkitu eta esbozo orokor honekin konformatu behar izango dugu.

Sagardoari buruz Euskal Herrian dauden albiste zaharrenak XI. mendekoak ditugu, Nafarroako Antso Haundia izeneko erregeak sinatutako agiri batetan azaldutakoak hain zuzen.

Lezon XV. mendeko zenbait testutan azaltzen dira lehenengo berriak. 1827an Joxe Iñazio, Joxe Luix eta Manuel Maria Isasa anaiek beren aita zenaren testamenduaren bidez Martiskoeneako sagastia jasotzen dute. 1831an, Manuel Iñazio Sarasolak Olauringo sagastia ematen dio bere laguna den Martin Aranbururi, aurretik zituzten tratu batzuk betetzeko nahian.

Bi hauek ez dira bi kasu bakarrak, lezoko kondairan ez!, baizik eta normalean, "*millareak*" ordaintzeko orduan, askotan erakusten dira sagastia beste ondasunen arte-

an. (Azkeneko bi mendetan batez ere, lanpostu publikoak hartu nahi zituenak edo bestela hauteskunde ezberdinetan parte hartu nahi zuenak bere odolaren garbitasuna azaldu behar zuen epaimahai baten aurrean, eta honekin batera legeak momentu hortan exijitzen zituen ondasunak, hauen artean dirua, etxeak, sagastiak,... zirelarik. Hauek dira aurrean aipatu ditugun millarista famatuak, eta millareak azaldutako ondasunak).

Oso datu gutxi, baina hala ere badakigu 1860 urte arte Lezon ematen zen sagardo produzioa seirehun bat kargakoa zela. (Kontuan izan karga bakoitzak sei sagar zaku zituela).

1867an eta Lezon ezagutzen den nekazal krisiaren ondorioz, sagardo produzioa 265 kargetara jeisten da.

1913an, Lezoko sagardo produzioak bere puntu gorena eduki zuen 1800 kargetekin. Hortik aurrera sagardo produzioa gutxiagora joango zen, eta gaur egun ia ez du inolako garrantzirik. (Ikus 1. koadroa)

Lezon sagastiei dedikatu diren eremuen zabalerari begiratzen badiogu, oraindik hobeto ikusiko dugu sagardoak Lezon izan duen beherakada haundia. (Ikus bigarren koadroa)

LEZON IZANDAKO SAGARDO PRODUZIOAK	
URTEAK	KARGAK
1860 arte	600
1867an	265
1913an	1.800
1984an	ia deus ez

LEZON SAGASTIEI URTEZ URTE DEDIKATU ZAIZKIE LUA EREMUA	
1889an	20 Ha
1926an	45 Ha
1980an	4-5Ha

- g) 1870 - 1880ko NEKAZAL KRISIA.- XIX. mendeko hirurogei ta hamarreko hamarkadan, Lezoko nekazaritzak beherakada haundi bat jasan zuen. Beherakada honen aurrean, 1877an, Gipuzkoako Foru Aldundiak komisio ikerle bat eratu zuen krisiaren zergaitiak bilatu nahiean.

Komisioaren iritziz, hegaliak eta barazkiek zeuzkaten prezio bajaran ziren Lezon gertatzen ari zen nekazal krisiaren kausa nahusienak. Prezio bajaran hauek ikusirik, nekazariak Erreterria eta Pasaia lantegietara abiatu bait ziren, baratza utzita.

Honela, aurreko hamarkadarekin konparatuz, produzioa %48 batean, jeitsi egin zen, eta lehen baratza ziren lurretan, orain alpala eta beste belarrak jartzen hasiak ziren, azienden janaria bezala erabiltzeko asmoz.

Nekazal krisia hobeto ulertzeko hona hemen, 1877 eta 1887 urteen artean, garaiak eta artoak, hektolitroetan neurturik, izan duten balore medioa.

URTEAK	1877	78	79	80	81	82	83	84	85	87
GARIA	22	22	21	21	21	21	21,8	21	21,2	22
ARTOA	20	20	18	20	20	20	20	18	16	18

GARIAK ETA ARTOAK, HEKTROLITROETAN NEURTURIK, URTEZ URTE IZAN ZUEN BALORE MEDIOA.

*Karlos Etxezurieta "GAINTZA
Lezo herriaren ikuspegi sozio-ekonomiko-historikoa" (1983)*

"Laiatzaileak". Elias Salaberriaren koadroa

OROITZENE, LEZOKO SORGINA

Lezon, bailarako beste herrietan bezala, ez dira inoiz sorginak falta izan. Kronika zaharrek diote-nez, garai zaharretan, Lezo Hondarribiko auzo tti-kitto bat, besterik ez zenean, ba omen zegoen Lezon sona haundiko sorgina, Oroitzene zeritzana. Lezo ez zen gauza haundirik, sei bat etxe plaza inguruan, arrantzale txabola batzu portu aldean, eta Jaizkibeleko magaletan zabaltzen ziren baserri eta artzai bordak. Eraikuntza guzti hauen artean nagusitu egiten zen Lezo izeneko jauregitxo, lezoar leinu zaharrenaren egoitza.

Jaizkibeleko magalean, Olatzartik gora, Oroitzene izeneko borda zaharrean bizi zen Lezoko sorgina. Gaxuxa izena zuen baina herriak Oroitzene etxeko izenez deitzen zuen. Oroitzene ondo ezagutzen zuen belarren indarra eta beraien bitartez sendatzen zituen bertako jendeen gaitzak. Bere konjuruek eragin haundia zuten lezoar biztanleriarengan, eta asko eta asko joaten ziren berarengana eskaeraren bat eramanez. Baserritarrek euria eskatzen zioten legorte gorrietan, artzaiek larre onak beren artaldeentzat, arrantzaleek itsaso ona eta arrantza ugaria, neska gazteek senargaiaren faborea, atso eta agure zaharrek zahartzaro eroso, ... Lezon danok zeukaten beraren berri, eta danok errespetatu eta maitatu egiten zuten. Danok Lezo Zaharrekoek ezik, bildur bait zeuden beren agintaritza galtzeko.

Behin, Lezo Zaharreko Jaunaren etxean, mahai inguruan afaltzen ari zirela, gai honi buruzko elkar-hizketa mingotsa eta zitala piztu zen.

- Gauzak ari dira dagoeneko izugarri nahasten, eta danak daude sorgin horri begira. Ez dago inor herri hontan berareta hitzegiten ez duena -esan zuen Lezo osoan juredizioa zuen etxeko kapilauak-.
- Zer diozu On Mañuel -erantzun zion biziki kezkatutik Joanotek, Lezo Zaharreko Jaunak-. Berriro sorgin horrekin bueltaka. Gauza asko iritsi dira nire belarrietara, eta egia esan, ez zaizkit deus ere gustatu. Badirudi bera dela herri hontako agintaria, eta ez ni. Edozein gauza dela Oroitzenerekin mintzatu behar, arazoren bat dagoela Oroitzeneri mintzatu behar, arazoren bat dagoela Oroitzeneri aholku eskatu behar, ... Danetarako Oroitzene. Beti Oroitzene. Laister zergak neri ordaindu beharrean, Oroitzeneri ordaintzen hasiko zaizkio.

- Ez badira dagoeneko hasi aitta "moztu zuen Anttoniok, Joanoten seme `premuak, maiorazkoak".
- Egia da aitta, xoxa guztiak berari ematen dizkiote bere "faboreen" `ordainaz, eta honela segitzeerakoan ezer gutxi edukiko dute zuri ordaintzeko. Eta zuk berriz, urtero urtero ordaindu behar diozu Hondarribiko Kabildoari ohizko zerga. Eta ez baduzu zure patrikatik ordaintzen,... ez dakit nola bete ahal izango duzun urteroko zuloa. "jarraitu zuen Piarrotek, Lezo Zaharreko Jaunaren bigarren semeak".
- Eta ez hori bakarrik jauna, "kapilauak berriro" esan beharra dago lezoarren fedea galtzorian dagoela, atso horrek bestelako siniskeriak erakusten bait dizkie. Eta nik askotan nire buruari galdetzen diot ea Jesukristoren izen bera ez ote duten lezoarrek ahaztuko, beraien arimak inpernuko gar gorietara betirako kondenatuz.
- Arras kezkarria diozutena "Lezo Zaharreko Jaunak, bai fedearena, bai inpernuko garrena eta bai lezoarren arimaren kondenatzearena,... baina benetan kezkatzen nauena, zera da... nire zergak ezin kobratzearena. Bilaba alenak danak!... ez ote didate ordainduko? Gauza izango dira holako zitalkeria erortzeko?
- Noski baietz aitta!, patrika behin hustutzen da bakarrik, eta gero hor barruan ez dago deus gehiago, ainerik ez bada. Oroitzeneri ematen badizkiote beren xoxa guztiak, gero ezin izango dute zuretzako ezer ekarri. Garbi dago!
- Arraiua! Deabru txarrek jan bezate Jaizkibeleko sorgin hori! Nik emango dizkiot xoxak atso lapur horri, nik emango diot merezi duena! Anttonio, Pierrot, har itzazue lau gizon eta abiatu lehenbaitlehen sorgin horren txabola alderantz, eta ekar ezazue bizerik honera! Bizkor!

Baina Lezo Zaharreko Jaunaren agindua ez zen inoiz bete izan. Soldaduak Oroitzeneren bordara iritsi ahal izan aurretik, honek bere txabol bideko baserritarren irrintziek oharturik, hanka egiteari ekin bait zion. Eta bere bordatik urrunegi ez zegoen muino bateko landaretza artean ezkuturik, ikus ahal izan zuen nola Joanoten soldaduek behin eta berriro mihatzen zituzten alperrik borda eta bere inguruak. Gaua ere han igaro zuten sorginaren zain. Baina alperrik, Oroitzene ez bait zen gau hartan bere bizitokira hurbildu.

Etsiturik, jaunarengana abiatu behar izan zuten. Joanoten jauregirantz, beren porrotaren berri ematera. Lezo Zaharreko Jaunak gertatutakoaren berri eduki zuenean, eta batez ere baserritarrek Oroitzene soldaduen hurbiltzeaz ohartzeko jaurtitutako irrintziak, bere ihesaren arrazoa zirela jakitean, eroaren gisa ipini zen, amorruez eta ezin egonez gainezka.

Lezo Zaharretik atereaz eta bere zaldi gainean jausi batez jarritz, atzetik segitzeko agindua eman zion bere goardiari. Lasterketa azkar batez Oroitzene bidean ipini ziren. Orduan, ustekabea, Lezo Zaharreko Jaunak agindu ankerra eman zuen:

- Erre itzazue bideko borda eta baserriak, soroak eta zelaiak, iratzeak eta gariak. Dendena. Honela jakin dezaten traidore hauek zein den Lezo Zaharreko Joanoten aginduen aurka jartzearen ordaina. Erre, erre dana! Ez barkatu ezer, ez barkatu inor!

Alperrik aditzen ziren bertako gizarajoen karraxi eta erreguak. Alperrik, Joanotek ez bait zuen barkatzen. Zenbait gizonen aurre egin zuten beren hondasunak defendatzeko. Baina oraindik okerrago izan zen, Joanoten gertakarien geziek berehalaxe amaitu bait zuten be-

raiekin. Honela itzuli zen Lezo Zaharreko Jauna bere jauregira, bere bizkarrean sua eta heriotza utziz.

Igaro ziren urteak, hamalau zegoneko, eta inork ez zuen deus gehiago jakin Oroitzenez. Batzuek ziotenez, Baztango lurraldeetara abiatua zen, beste batzuren esanetara berriz, zenbait marinela eta itsasgizonek ikusia omen zeukaten Lapurdiko portuetan. Baina ezer seguru ez. Danak zurrumurrak bait ziren.

Joanot, Lezo Zaharreko Jauna, larogaitabost urtetako aitona zen. Kaxka zuria eta hankak arrastaka zeramatzien aitona. Baina hala eta guztiz ere, bera zen oraindik etxeko jauna. Eta edozein gauzarako, berari aditu eta obeditu behar zitzaion. Anttonio eta Pierrot, bere semeak, ez ziren garai bateko gazteak, baina zoritxarrez biak ezkongabe zeuden, eta Lezo Zaharra ez zuen premu gazterik.

Joanotek ez zuen hil nahi bere segida ziurtaturik ikusi gabe, eta horregatik behin Donostiara joan izan zela aprobetxatuz, bertako aitonseme aberats batekin hitz aspertua egin ondoren, erabaki eta agindu egin zuen bere bi semeak gizon argi horren bi alabekin ezkontzea.

Egun seinalatua iritsi zen. Lezon dana prest zegoen. Lezo Zaharra eta herri osoa ikurrez horniturik zeukaten. Bapatean hodei ertzean bi neskak zekarzkien itsasontzia ikus ahal izan zen. Une berean, Lezo Zahar aurreko lizar liraineko ardaxka batean bele beltz ikaragarri haundia gelditu zen kroak kroaka. Bere oihuak ikaragarriak ziren, eta laister, izuturik, jende asko bildu zen bere aurrean. Bapatean bele beltza honela mintzo zen:

– Kroak, kroak, kroak,...

Adi esaidazue esan behar dudana. Oroitzene nauzue, Jaizkibeleko sorgina. 14 urte hauetan kanpoan egon arren ez dut inoiz ahaztu hemen, zorigaitzoko egun hartan gertatu zena. Kroak, kroak, ... Ezta errudun zeintzu izan ziren ere!

Joanot zaharra, gogoratzen al zara nitaz? –Lezo Zaharreko Jauna zorrozki begiratzuz– Traizioz erasotu zenidan –jarraitu zuen– traizioz hil zenituen beren lurrak defendatzen zituzten baserritar gizarajo haiek. Bederatzi dira zure kulpagatik egun trixte hartan alargundu ziren emakumeak, eta han usei aitarik gabe gelditu ziren haurrak. Hamalau urte hauetan urruti bizi izan naiz, urruti, baina hurbil denbora berean, egunez egun, orduz ordu egon bait naiz mendekua laister beteko bait da.

– Kroak, kroak, kroak, ...
arrio eta belio
Erronkariko eta Baztango,
Lezo Zaharreko Jaunak
ez du inoiz segidarik izango!

– Arrio eta belio
Jaizkibeleko eta Larrungo,
Lezo Zaharreko sehaskan
ez da inoiz haurrik egongo!

Hau aditurik, Joanotek, bere baitatik aterea, bere gizon baten azkona harturik, beleari bota zion petxuan josiz. Belea lizarretik lurrera zerraldo erori zen, eta lurra ikuitu bezain

laister, lumaje beltza desagertuz joan zen, bere tokian adineko andre baten gorpua agertzeko.

– Oroitzene duk, Oroitzene duk!!! –errepikatzen zuten bertara hurbildu zirenek–

– Bera duk, Jaizkibeleko sorgina!!! –aditzen zen begira ari zirenen ahotsetatik–

Joanotek, Oroitzene hortik kentzeko eta nonbait luperatzeko agindua eman zuen, eta dana ahaztu nahiean, bere bi seme eta On Mañuel kapilau zaharrarekin batera, kaira abiatu zen, zegoeneko legorreratzen ari ziren bi dama eta beren sekitoari merezimenduzko ongi etorri beroa emateko.

Egun hura festa haundia izan zen Lezon. Nafarroatik ekarritako ardo gorria gainezka ibili zen ontziz ontzi, eztarriz eztarri. Zezenak eta dantzariak ez ziren falta izan. Jai haundia zen eta legezko ohorea egin behar zitzaion. Ondoren gaua, iluntasuna, festaren amaiera. Kaleak hustu ziren eta danak maindireen goxotasunera erretiratu ziren. Lezo Zaharrean gauza bera gertatu zen. Baina lehendabiziko aldiz, senar-emazte berriak oheratu ziren elkarrekin. Joanot poz-pozik zegoen. Laister edukiko bait zuen bere leinuak eskatzen zion segida. Hala ere, Oroitzenen hitzak behin eta berriro errepikatzen ziren bere belarrietan.

– Arrio eta belio
Erronkariko eta Baztango,
Lezo Zaharreko Jaunak
ez du inoiz segidarik izango!

Txorakeriak!, –pentsatu zuen bere barnetik– Sorgin horrek ezin du ezer egin, eta lurpean dagoenez gero gutxiago oraindik! Atso alena, azkenean iritsi zaizu ordua! –Amets eta ardoaren nekearen artean loak hartu zuen–.

Lo zerraldo gau hartan Joanotek egin zuena, lo sakona, lo astuna maindireen artean laja zuena. Goizalde zen, oilarrak bere lehenengo kukurruka kantatu zuen eta eguzkiaren izpi goiztiarrenak leihotik sartzen hasita zeuden. Bapatean karraxi eme legor batek goizaldearen pakea urratu zuen. Joanot ez zen bere ohetik oraindik jeiki aurrekoaren antzeko beste karraxia aditu zuenean. Bere erreinak ziren. Beren geletara hurbildu zenerako bazeuden han etxeko zenbait mirabe. Danak ikaraturik, nigar zotinka, aurrean ikusten zutena ezin sinetsiz.

Anttonio eta Pierroten oheak arras adoldurik zeuden, maindire zuriak odolez gorriturik. Eta beraien gainean bere semeen gorpuk, lepoa mozturik. Hura ikaragarria zen. Alarguntsa berriak eroturik zebiltzan, aiheka batetik bestera, nigar eta karraxien artean ezin geldituz. Odol putzu bietatik odolezko bidexka abiatzen zela ikusirik, Joanot eta etxeko zenbait mirabek jarraitu zuten, kanpora ateratzen zela ikusiz. Kanpoan, atari aurreko lizarrean, bele beltzak bere madarikazioa bota zuen ardaxka berean zeuden Anttonio eta Pierroten buruak, zintzilik, hile adatsetatik loturik.

Aho zabalik, odola zainetan hozturik, gelditu ziren danak hura ikusterakoan. Eta Lezon zenbait agurek oraindik kontatzen dutenez, bele beltza gelditu zen berriro ardaxka hartan, bi buruen artean, bere leloa berriro jaurtikiz:

– Kroak, kroak, kroak,...
arrio eta belio
Erronkariko eta Baztango,
Lezo Zaharreko Jaunak
ez du inoiz segidarik izango!

– Arrio eta belio
aizkibeleko eta Larrungo,
Lezo Zaharreko sehaskan
ez da inoiz haurrik egongo!

Hemen, lerro hauetan kontatu dugunetik hiru urte exkas ez ziren igaro, Joanot, Lezo Zaharreko Jauna hil zenerako. Diotenez, ordutik eroturik, burua galdurik, ibili zen alde batetik bestera bere bi semeei deika. Anttonio, Pierrot,...! Anttonio, Pierrot...! Inork ez zion erantzuten, haizearen uhulak eta otsoen oihuek ezik. Behin, Gabon Zaharreko gauean aurkitu omen zuten etxe aurreko lizarraren aurrean, hormaturik, izozturik, bere begirada galdua elur arteko zuhaitz alderantz zuzendurik. Eta kontatzen denez, Joanoten gorpua aurkitu zutenek berriro ikus ahal izan zuten bele beltza ohizko ardaxkan, bere betiko leloa lau haizetara kantatzen zuelarik:

- Kroak, kroak, kroak,...
arrio eta belio
Erronkariko eta Baztango
Lezo Zaharreko Jaunak
ez du inoiz segidarik izango!
- Arrio eta belio
Jaizkibeleko eta Larrungo
Lezo Zaharreko sehaskan
ez da inoiz haurrik egongo!

KARLOX BARRENTSORO

GURUTZE BAT, GALDERA BAT

1988ko "Errenteria Hiria" ipuin lehiaketaren lehen saria 25 urtez beherakoen mailan.

El servicio militar es una obra de arte que simboliza ingenuamente la impotencia de políticos y militares modernos, incapaces de asumir que YA NO SON ni políticos ni militares, sino gerentes y ecónomos, sin la menor necesidad de tener ideas, pero con la esclavitud de un ideal.

(Felix de Azua, "Historia de un idiota contada por él mismo".)

Egunen iraganarekin patua fusil madarikatu hura maitasun ero gisa eskuetan laztantzea nuela uste nuen; iraganean zorigaitzezko zitzaidan amodio-gorroto erlazioa gero laket somatu bait nuen, eta eguzkialdi bitxi hura osoki ilunduko zuen eguna erdeinatu. Eskuak, esku hutsik gelditzearen beldur, azken amodio gauean bezala jokatzaren zuten, laztanarekin bat egin nahiean, altzairua atzapartuz. Egun, gaua desagertu den arren ilunpean mugitzen naiz amodio sutsuaren atzetik, baina bazter guztietan estropozo eginez, hilotzen hasperen kiskalgarria dastatuz.

Apiril bateko egunsenti euritsuan, sukaldeko beroan xugatzen nituen azken malkoak.ADIOAREN atarian, matxinada irrintzia lau haizeetara oihukatu nahiean zainak estutzen nituen, hala ere, egun hits harrek zerakuskien tristeziari hats gabe igartzen nintzen. Nirea tragedia pertsonala omen, nirea...; amildegi luzean behera umezurtz utzi ninduten, jendez inguratutik, beraien begi izutiez neri begira, soilik begira, zentzurik gabeko begirada antzua besterik ez bait zidaten eskeintzen, menpekotasunaren adierazgarri; bihotz errukitsu haietatik, soilik errukia... Eta egunsenti hartan, zer axola euritsua zen ala ez, sarrerako zurezko atea emeki ireki zen eskaileretan gora zetozen soldadu boten zurrunbiloaren aurrean. Burumakur nengoen amaren magalean. Haietako espektro batek aurrera egin zuen; burumakur jarraitu nuen. Ozenki hitzegin zidan baina ez nion ulertu. Aberria aipatu zidan, ohorea, errepublika, eta ni burumakur...; bandera koloretzuz beteriko hiribide ederretaz oroitu nintzen, balkoi gorenetik haizeari eskeinitako irrifarre zuriez, estatu sakrosantuz. Eskua lepondoan jarri zidan bortizki, eta nik, burumakur jarraitu nuen. Amak bere esku ahulak luzatu zizkidan baina ez ninduen heldu, eta bion artean zulo beltz iragangaitza nagusitu zen, aberriak, ohoreak, estatuak sekula beteko ez zutena.

Sarrerako zurezko atea itxi zen. Klean amaren begi erneak somatu nituen leiho atzean dionsalarik egin gabe, eta aurpegiko zimurduretan behera malko bakarti bat isuri zitzaion. Lepotik heldu eta gerrara bidali ninduten, baina beste askoren zurezko atea ere emeki ireki ziren altzairuaren dei bihozkabearen aurrean, eta milaka ilusio gazte, milaka beldur elkartu ginen guda frontearen oroitzapen xarmangarriak gozatuz superbizitzearren, baina beti burumakur, burumakur...

Trintxeretako bakardadean balak buru gainean ziztuka somatzen nituen. Une haietan hoza sentitzen nuen, baina amaren eskuak ni laztantzeko urruti zeudenez, eta ezinegon baretzearren nere amorantearen suan horditu nintzen. Fusila eskuetan laztantzen nuen

desio biziz amodioaren beroak itxutu nindukean prest. Altzairuaren bidez barren guztia kiskaldurik, ondoren, odol jario bortitzak, karraisi zorrotzak, eta kanpai hotsak dilin-dalan:

Mâschinengew 42 (MG 42)
7'92 mmtako kalibrea.
10 balako kargadorea.

Berriro kanpai hotsak, eta ni, pausoka botak gogorki lurreratuz hilotzak eta odol putzuak azpian utziz; urrutiratzen. Uniforme kakiak hondamendi haren gainetik ibiltzeko adina kategori eman zidan. Fusila bizkarrean, suntsiketa ororen gainetik mugi ohi nintzen fantasma gisa, baina atzean mugigaitz zeuden hilotzei eta negarrei ikusgor, entzungor, eginez.

Bapatean ordea, nere begiak suntsiketarik at nabari ditut, desertore naiz, amets gaiztoaren erdian esnaturik, leihoak zabaltzean sekulako hutsunea besterik ez dut antzeman. Kupidarik gabe amaierarik ez daukan amildegitik behera jaurti naute. Leihotik at ezerezean murgilduta beldur dut. Uniforme kakiz pasiatzen naiz, baina dagoeneko urratua da dominen dizdira, ene aurpegiko irrifarrea. Armadan uniforme aberria eta ohorea zela esaten zidaten; egun, uniforme odolez eta lokatzez zikindua dago, begirada negartiez zulatua, uniforme aberria eta ohorea bait da.

Zulo amaigabeen heriotz intziriek suntsituko nauten beldur naiz. Eskual altzairuaren beroa bilatu nahian darraikite, baina hutsaren zuloan galtzen dira destinu gabe.

– Itzuli zara Beñat. –diot nere buruari.

Lau urte motxila eta fusil batez horniturik igaro ondoren berriro etxera bidean denbora pasa ez balitz bezela. Baina ez, lau urte hauek ez dira fikziozkoak izan; hainbat eta hainbat umezurtzen malkoak bezain errealak, alargunen karraisi zorrotzak bezain nagartiak. Lau urte... kanpai hotsak dilin-dalan. Malkoentzat ez dago etenik eta munduko zelai guztiak gorrotoz landatuko dira; haizeak harat eta honerat darabilzki karraisiak, bazterrak mende-ku deiaz bustirik.

Fusila bizkar gainean, atzera doan espektroa nauzue, itsaso gorri mugagabeen hilotz beltzak bazterreratuz. Koadro gorri beltzeko antzezle nagusia, soldadu ezezaguna. Bidean, oroitzapenak xugatzen ditut, gogoeta hilak enbor ustelduen gisa. Apirileko egun euritsu hark tristura zeukan sustraiturik, tren geltokian erlojuaren abiada kupidagabea kontenplaten genuen gazteak bezala. Eguzkia euri estalkiaren atzean ezkutatatu zen ikuskizun dramatiko hura ahanzi nahiean. Tren hartako gazteok aberria defendatzera gindoazen ordainez odola eta negarra besterik jaso ez dugularik. Une hartan berriz beren senideenganako sentimendua baizik ulertzen ez zuten haiek, alde batera eta bestera mugitzen zituzten eskuak, dilin-dalan, agurka balada funebrean. Denek zuten zerbait galdua geltoki hartan, eta gogameneko bazter batetan indarka altxatu zitzairen heriotzaren sega ez sentiberaren ideia.

Non daude gaur lau urte bagoi haiek jutzen zituzten gazteak? Hori pentsatzerakoan fusil hotsak datorzkit burura; negarra dantzut. Kanoien danbatekoen musika funebrean begi gazte izutuak luperatzen. Oihuak isilduz doaze eta hilotzez estalitako zelaiak besterik ez du irauten. Egun, zelaiak gorrituta daude; malkoak lurrera erortzean zingira itogarria eratzen dute, eta karraisi negartiez osatutako haize boldadek ekaitza. Ekaitza nere bihotzeko kantoi guztietan!

Gaur berriz bizirik diraut eta amets gorrian galdurik zorigaitz hori madarikatzen dut. Ene bizitzako lehen arnas hartzea eskeini zidan giroa bilaka dihardut; identitate galdua be-

rreskuratzen noa. Lau urte dirala begietan argi pozgarria zerion gaztea bilatu nahiean nabil. Baina nigan dana iragana da; itsaso gorrian galdurik salba nezakeen argirik ez dago eguzkia fusil danbatekoen atzean galdu delarik. Kontzientziari entzun diot kiskalia nagoela eta surtatik gora doan ke beltza besterik ez naizela, fantasma alegia. Egia esan, lau urte pasa ditut sutan erretzen; poltsikoetan dauzkaten esku odolduak salatzen naute, esku hiltzaileak, beren ohorea tiroka irabazi dutenak, orain barkamena eske. Alferrik ordea, desertuan ari denak baino entzule gutxiago dauzkat. Hilotzek mugigaitz jarraitzen dute beren aurpegiatiko zeinua aldatu gabe eta nire erreguak mendekua eskatzen duten karraisen azpian galtzen dira.

Kanpai hotsak bizirik diraute mendien gonapean ezkututzen diren herrietan. Norbait ibiliko da bere maitenoaren bila eta ble beltzen azpian hilotz bat aurkitzen duenean ahalezinez ukabila gogorki itxiko du, zerura altxa, eta maitenoaren odolaz, bere odol berberaz blaitutako zelai hartan negarrez hasiko da. Mila bider madarikatuko nau; eguerdiko eguzkiaren bidez odol horrek su hartzean mendeku irrintzia eskainiko dit.

Apiril euritsu hartan kaleak oihuz bete ziren: *"Aberriak behar zaitu gazte; Errepublikaren defentsan. Ohorea..."*. Nik ordea, amaren laztantze goxoaren gomuta daukat, baina ez dut eskurik nabaritzen eta beldur naiz, burumakur...

"Aberriak behar zaitu gazte". Baina milaka bihotz amildegira bultzaturik, milaka ilusio zapuzturik. Ezinezkoa da bulego apainduetan gordetzen direnek horrelakorik egitea. Geureak egin du milaka zauriz josirik! Denek izango dute nori errezatua, inor madarikatzeko. Nire gisako fantasmaz beteta dago mundua; kanposantuetako pakea.

Fusila eskuetan laztantzen dut baina ez du tirorik egiten. Altzairua behatz dardaratiez ikutzen dut eta lantegi ilunetako etengabeko lana besterik ez dut antzematen; izerdi garrazteaz landutako altzairua. Izerdi horrek ordea jabea dauka, metala lantzen duten esku zimurtuek bezala, esku berbera hoiek laztantzen dituzten haurren goseak bezala, esku berbera hoiek dardaizarazten dituen beldurrak bezala. Baina hori zilegi omen, aberriarengatik borrokatzen bait dute. Aberia eta haurren gosea, ohorea eta izua.

Langile sofrituak armak produzitzen; armak gosetiak langileak akabatzen. Tartean, bulegoetako dokumento pilatuak lokatz zingiretan itotzen ziren soldaduen destinoa maneiatzen. Beso altxatuak zerura begira euri tanta moduan tinko tinko, lurreratzen ziren lehergailuak beren begi zabal eta harrituez, etsipenez eta ahozabalik, kontenplatzen. Ondoren ziprintin gorriak, ziprintin itogarriak, ziprintin okaztagarriak. Gorputzik gabeko buruak begi izutiez urrunean desagertzen zihozten abioien arrastoa jarraituz. Baina azken finean etsaiak ziren, indartuenaren justizia merezi zuten.

Etixerat itzultzerakoan, buruan labainkada zorrotzak bezala sentitzen nituen negarrak amaituko zirela uste nuen, baina berriro ikuskizun berbera. Deuseztutako etxeen harri tartetik beso altxatuak nire begirada errukitsuaren eske, oihu amaigabeak nire belarrien atentzioaren eske; ke artetik derrepentean sortzen ziren irudi nazkagarriak... Eta hauek ez ziren etsaiak, irabazleak baizik, baina tiroen garaipenak dakarren mendekua besterik ez zuten jaso. Orduan jabetu nintzen nere ohorearen balio penagarriaz, mementu hartantxeitsu sentitzea desiratzen nuelarik. Lau urte herioari ihes egiten. Zenbat lagun gelditu ote dira nire atzetik!

Nork gogoratu beren izenak, orain ke hutsa besterik ez badira? Zenbat gurutze zerura begira agintzen diguten horiek dominez betetzeko! Gurutze bat, galdera bat...

Hoiei denei bizkarra eman eta burumakur itzuli naiz gorritasunik gabeko aire garbia arnastera.

Itzulerako bidea hartu dut, baina atzean utzitako lurraldea handitzen doan eran nere sentimenduak ere apurka bidean geratzen doaz, etsipenaren ondoan, ahalezinaren alboan, lur azpia arakatzen... Eguerdiko eguzki bidez gizon bat doa zelai zabaleko bidean, in-

guruko beltzune sakonean galtzen den puntotxo, fantasma alegia; neu naiz, porturik gabeko itsaso zabalean. Aurreratzen naizen eran bihotzak gero eta azkarrago dagit, giro itogarrian balego bezela. Burumakur noa; txorinoen kanturik ez da entzuten haizearen magalean dantzan, eta amaren begirada leiho atzean ikusi nahiean burua altxa dut, tente jarri dut, errealtatearen aurrez aurre, baina berandu da. Ortzean karraisi bat dantzut inguruko isiltasun antzua zartatuz; burumakur nengoen eta burua altxa dut, ortzeruntz bideratu begiak, bai ortzeruntz, amaren bila, sutondoaren bila, herriaren bila... Eta ortzean sarraskia eta suntsiketa besterik ez dakust; burua altxa dut, begiek nere izatearen funtsa birrindurik dakusaten. Kaleak huts, leihorik ez, amarik ez... Arbasoen herria, adiskideena, nerea!, irabazleena..., egun, abiapunturik eta helpunturik gabeko karraisi antzu bat ortzean galdurik. Segituan, lau urte hauetan lagun izan ditudan deuseztapen irudiekin nahastu dut paisai hori. Hildakoek nigan bere mendekua bete dute; herri birrinduak heriotz karraisiak dakarzkut burura, eta isiltasun huts horretan banan bana hilotzen begirada mutuak dastatzen ditut.

Prakak etsaien odolaz bustita nituelarik kanpamendura itzultzean konten sentitzen nintzen; fusilaz etsaiak akatzeagatik heroia izendatu ninduten. Horregatik bihotz parean domina zintzilikatu zidatenean arbasoetaz, adiskideetaz, herriaz, nitaz... harro nengoen:

Beñat Garaiart. HEROIA ABERRIAREN DEFENTSAN

Baina egia esan domina hark betirako zulatu zidan bihotza, odol jario xume batez kontsumitzen ari naizen fantasma bihurtu nauelarik. Lau urte hauetako herioa aztertzen ari natzaizue, baina pasatako orrialde bakoitzak zauri bat dagit bihotzean; piskanaka, bihotza husten ari zait, eta dena hustu eta legortuko zaidan unea azkar da etorriko.

Fusila eskuetan mantentzen dut baina ez nago burumakur. Altzairuaren goritasunak barrera kiskaltzen dit eta ez daukat malkorik, nere begiradak ez duelako ama topatzen, begiak dagoeneko harri beltzen gainetik ortzean galdu direlarik, askatasunean murgilduta dantzan dagiten txoriekin bat egin nahiean. Armaren muturra ahoan sartu dut; eztanda miresgarria entzun nahiean nago baina eskuek dardar dagidate. Kateak hautsi nahi ditut; dagoeneko herdoildu dira ordea, eta ni herdoildu naute. Kateak birrinduez gero ni akabo naiz; sarraskia amaituz gero, amaiatua naiz.

Hilotzen tartetik gora doan ke beltza nauzue. Ilunabar honetan gaueko iluntasunak bakarrik eskeintzen didan atsedenean, ilunpean ezkutaturik, desagertuko naiz, karraisi eta malko guztiak nerekin uxatuz. Ondoren, ilargiaren argi xuri garbiak izarretako haizearen goxoa dakarrenean, txoriek bere kantuz kale huts hauek jantziko dituzte, bele beltz gosetiak espe-roan diharduten bitartean.

Eztanda ondoren balaren beruna nere bularraren kontra epelduko da, eta bular azpian gorderik taupaka egongo da askatasuna. Piztiek nere haragi ustela jatean askatasun grina zabalduko ote dute munduan? Aberriak bere soineko gorria gurutze beltzez apainduko ote du? Estatuak balkoi gorenetik odola, izerdia eta negarra eskatuko ote dio herriari? Eztand... AA-AHHHH. Gurutze bat, galdera bat.

Aitor Sarasola

TERNUAKO IZOTZ ARTEAN

Ximon Salaberria naukazue, Gipuzkoako ekialdear izkinean kokaturik dagoen Lezo ize-neko herrixkan jaioa, baserritarra jaiotzez eta izatez, eta marinel eta bale-arrantzale diru beharrez. Diru beharrez bai, horregatik, horregatik bakarrik itsasoratu bait naiz bostpasei bat aldiz bale arrantzak ematen dituen txanponen atzetik abiatutik, eta Ternuako lur eremu zabal eta izoztu hauetara etorri.

Ezer gutxirako balio izan ziek, diru pixar bat egin, etxera itzuli, eta baserrian berehala gastatu, ehia dela edo azienda erosi beharra, edo zorrak, edo... Senide asko gaituk etxean, eta danok ezin bizi euskal lur maiteak ematen duenetatik. Honela konformatu beharko. Honela izan bait da beti, bai Lezon, eta bai bailarako herri guztietan. Etxean tokirik ez daukanak kanpora joan beharko, eta askoz gehiago oraindik, premu edo maiorazko ez diren ni bezalako mutilzaharrak.

Hogeitamazazpi urte dizkit dagoeneko, ez nak beraz, oso gaztea. Ezta zaharra ere. Nire aurpegiko larrua ximurturik izan arren, ez dut zahartzaroaren fruitu, izotz eta hotz haundien artean, urte luzeetan egindako lan nekesuaren arrastoa baizik. Danak dik bere prezioa, esan zin noizbait eta nonbait, bere izena oroitzen ez dudan pentsalari ospetsu batek, eta are gehiago oraindik, balearen atzetik Ternuara etortzeak.

Ez bait da erraza patrika bale arrantzak ematen duen diruarekin betetzea. Behin jaso ez-kero, segituan betetzen duk, baina jaso arte ehundako penak eta nekeak igaro behar. Dirua ateratzen duk, bai!, ez dizuet ukatuko, baina ederki kostata!, makina izerdi, odol eta malko ixuririk!

Nire kontuek ez badidate hutsik egiten, badira lau hilabete luze Lezoko portutik atera ginela. Lau hilabete luze eta gogor. Lezoko Gurutze Doneari eskatu nioken abiatu aurretik, eskatu eta erregetu, oraingo hau nire Ternuarako azken bidaia izatea. Nire pamilia ez zioken ondo, ez diruz eta ez ondasunez, baina pixkanaka pixkanaka, eta neronek Ternuatik ekarritako diruari eskerrak, zulotik ateratzen hasita zioken. Behin berriro bakarrik Ternua aldera, eta ordaindu ahal izango genin gure guraso zaharrengandik jasotako enprestitoa.

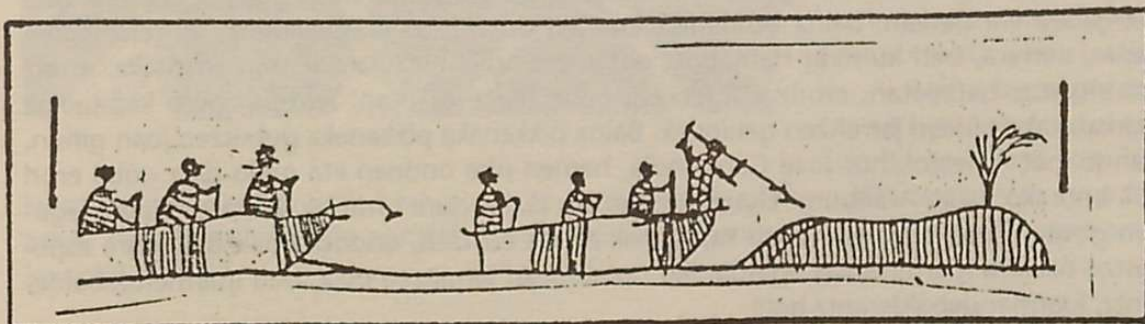
Abiatze lanetan ginenean, han ikusi ahal izan nizkin, kaian zutik, niri agurka, nire bost anai-arrebak, anaia zaharrenaren emazte eta bi seme-alaba ttikiak, eta amatxo zaharra. Haren malkoak! Agur amatxo! –esan nin nire barruz–, agian ni etortzerako ezin izango zaitut berriro bizirik ikusi, agur ama laztana!, –errepikatu nin nire barne alde malkoak ezin konturik–.

Han zioken ere Joxepi, aldameneko baserriko alaba. Urte luzeetan nire neska laguna izandakoa. Ez iun garai bateko neskaxa gazte, polit eta liraina, baina bere musuak oraindik isladatzen zin aurreneko urteetan izandako edertasuna. Bera ere nigarrez ari iun. Nigarrez eta ixilka, inori deus esan gabe. Gurutze Doneak nahi badin laster ikusiko iñau elkar, nire bihotzeko Joxepi, elkar ikusi eta ezkondu, Ternuatik ekarritako diruak hortarako ere ematen bait dit, –pentsatu nin orduan–.

Pentsamenduak, ametsak agian..., bortizki igarotzen zituk nire gogotik, Lezoko kaian agurka ari zirenen irudiak gero eta ttikiagoak egiten ziren bitartean. Bagindoazen, bagindoazen izotz, eta baleen lurralde eta itsaso urrunetarantz, hainbeste amets bete zezazkeen Ternua hotz hartarantz! Laster utzi genin urruti Pasai Donibaneko barra, eta ama-itsasoaren haunditasunean murgiltzen ginen neurrian, olatuek eragindako kulunka zialdotsuari jarraituz dantzatzen hasten ginen neurrian, hurbilagoak, errealagoak, betekorragoak egiten zitzaizkidaken nire barne gogoeta guztiak.

Amets eroak, errorik gabekoak,... egun itxaropentsu hartan egin nituenak. Zein errealtatetik urrun! Ordutik zenbat elur ekaitz jasan ditugun!, zenbat neke eta zenbat nigar! Badirudi balearrantzalearen patua behin eta berriro errepikatzen dela. Itsaso zabaletik, aiheka batetik bestera ibiliz, lehorrean inoiz finkatu gabe..., betetzen bait da anitzetan behin balearen atzetik joateko bidea hartu zutenen bizitza.

Eta neri gauza bera gertatu zaiek. Gaztaroan laja ni lehendabiziko aldiz lehorra, geroxeago erosago, burua altxata bizitzeko grinez..., eta gaur, hogeitamabi urte beranduago, hemen niok, itsasoan oraindik, edo hobeto esanda, lur izoztu honetan..., nire herria eta nire senideak berriz ikusteko esperantzarik gabe. Baina atso nigarrak bazterrean utzirik,

nire kapitainaren atzetik, izotz artean, egiten ari garen bide hau erratu gabe, konta diezaizuedan nire ixtorioa.

Lehen kontatzen hasi natzaizuen bezala, 1732.eko otsailaren bian atera giñun Lezoko portutik, Perutxo Isasti kapitain famatuaren agindupeko "Izarra" izeneko itsasontzian, eta hasiera batetan, pozik eta itxaropentsu bagindoazen ere, laster trukatu iun gure umorea gaitz misteriotsu batek eraso egiten zigula ikustean.

Tripulazioa ia erdira jeitsia iun, baina Isasti kapitainak ez zin atzera itzuli nahi eta aurrera segitzeko agindu zin irmoki. Ternuako lehenengo izotzak ikusi genituenerako, bizirik irauten genuenok ia ez giñun itsasontzia nabigazioan mantentzeko gai. Hauxe ikusirik, oraindik urruti zegoen lehenengo euskal porturaino eraman nahi gintuen kapitainak ertze hurbiletan lehorreratze-ko agindu zin. Bere asmoa ez iun han denbora luze gelditzekoa, indarrak hartuta, lehenengo portura abiatzekoa baizik. Baina gure patuak, hasiera hasieratik okerturik zioken, eta oso bestelakoa nahi zin.

Gau hartan lehorrean, horrela dei badakioke hemengo lur izoztuari, su bero baten inguruan afaldu genin. Gutxi giñun bizirik jarraitzen genuenok, gutxi eta gaitzak jota gainera. Baita Perutxo Isasti kapitaina ere. Sukarra haundik jota, beherako haundiagoak erasoturik, ez giñun gauza inolako lanetan hasteko. Gure itxaropenak hango euskal faktorieta-ko medikuengan jarrita ziozteken. Baina hortarako, haraino iritsi behar.

Gau hartan hotz ikaragarria egin zin, eta pattarra edanez konbatitu genioken, pattarra edanez eta kantatuz, gure Euskal Herriko kanta eta bertso zaharrak gure eztarri bero mortzortietatik hango giro hotz eta lurruntsuetara jaurtikiz. Hala eta guztiz ere, bost lagun gelditu zituk han, gaur hartan, seko, hotzak eta gaitzak erahilik, bizi izpirik gabe. Beren irudi hormatuek, bertako eskimal izeneko biztanleei hamaika aldiz aditutako elurretako mamu zurien oroitmena ekartzen ziguteken gogora. Ez zioken adur onik guretzako, gure ontziaren inguruko urak ere zeharo hormaturik bait zeuden. Makina aldiz ur izoztuetatik ateratzen saiatu arren, ezinezkotzat jo behar izan genin azkenez, eta gure esperantzetako barkua, han, mundu izoztu hartan utzirik, eta barruan generamatzkien lerez baliaturik, laino eta elurraren artean marrazturik ez zegoen bide ezezagun bati jarraituz, abiatu behar izan genin.

Kapitainak bazuen iparrorratz bat, Jaungoikoaren borondatez oraindik hormatu gabe zegoena, eta bere orratzak adierazitakoari jarraikiz, aurrerantz segitzen genin, aurrerantz beti aurrerantz, hurbilago zegoen lehenengo faktoriara iritsi nahiean.

Egia esan, berehala ulertu genin zein latza zen gure egoera, latza, goibela eta itxaropenik gabea era berean. Baina bizinahiak ematen duen indarraz baliaturik, aurrera jotzen genin, aurrera, beti aurrera! Hamabost giñun oraindik, giza kate hartan arrastaka, eroriz eta altxatuz batzuetan, eroriz eta altxatu gabe beste askotan, aurrera, gure kapitainak markatutako bideari jarraitzen genionak. Baina pixkanaka pixkanaka gutxitzen joan giñun. Han Joanot Ameztoi, hor Joxe Garmendia, hemen nire ondoan eta orain dela gutxi erori duk betirako Julian Aranburu. Elurak ezabatzen dizkik gure urratsak, baita eroritako lagun-gorpuak ere. Hala ere, Isasti kapitainak ez dik etsitzen, ondotxo bait daki gure esperantza bakarri iparrorratzak agindutako norabideari jarraitzea dela, beti iparmendebalderantz, iparmendebalderantz beti!

Gaur, badira hamabi egun itsontzia ziri izoztuen artean utzi behar izan genuela, eta lau hilabete exkas Lezotik aterea ginela. Jakin izan banu orduan! Nire pentsamenduak, nire ametsak, nire oroimenak,... nahastu eta korapilatu egiten zaizkiek gogoan, ene bizitza osoa une bakar batez berriz bizi izan nahiko banu bezala, nire senide eta lagun guztiak, bide erratu hartan nire ondoan baleude bezala.

Baina ez, ez zioztek nirekin. Nirekin bakar bakarrik Perutxo Isasti kapitaina, eta atzetik pausu batzu urrunago arrastaka, indarrik gabe, datorren beste laguna bait daude. Antton Etxeberria ote?, edo agian Josetxo Iriarte? Ez Josetxo atzo erori iun hormaturik, bere hankak ezin gehiago mugiturik, bere arnasa ezin pizturik..., beraz ez duk Josetxo nire atzetik, neke haundiz, dabilena. Joxepi, ez kezkatu!, laister egongo bait naiz hirekin, laister egongo bait gara biok gure etxeko su bazterrean! Gure elkarrekiko bizitzak beste bide berria hartuko din! Zin daginak Joxepi!

Nire atzean ez dizkit atzetik heldu den lagunaren pausuak aditzen!, ez bere arnas neket-sua sumatzen! Ez dator...!, eroriko iun besteak bezala, edo agian erratu bidean, lainoek itsuturik! Bi gaituk bakarrik dagoeneko, kapitaina eta biok..., baina kapitaina non zaude?, non sartu zara? Nik nak erratu den bakarra!, madarikatua mila aldiz nire zortea!, madarikatua Lezotik atera nintzen eguna! Zorigaiztokoak nire pausuak!, zorigaiztokoak nire bizitza osoa!

Ez dizkit kapitainaren urrats arrastoak aurkitzen, alperrik elurrak berehala estaltzen bait du dana bere mantala zuriz. Dagoeneko, nire belarriak gorturik zioztek haizearen uhulaz, eta nire begiak itsuturik elur maluten etengabeko erortzeaz. Nire arnasa aspeturik suma-tzen dit, baita ene bihotza mindurik ere, ezinaren minak jota. Agur ama eta anai-arreba maiteak, ez zaituztet gehiago ikusiko! Agur nire Joxepi laztana!, hietzat ditun nire azken oroimenak! Agur Lezo kuttuna!, agur... nire Euskal Herri goxoa!, agur!

–Urruntasunean, lainoa eta elurrarekin nahasturik, zenbait txabolen irudiak ikus daitezke, eta beraien artean argi ilun horixka batek beren bazterrak argitarazten ditu. Txabolen sakontasunetik eta haizearen uhularekin bat eginik, zenbait euskarazko hitz iragartzen dira–.

Etxeak, euskaldunak...!, salbo niok!, itzuliko nan berriro hire ondora Joxepi! Berriro hirekin paseatuko nan Jaizkibeleko bideetatik!

– Baina bere gorputzak ez dio bere nahiari segitzen, bere hankak ez dute pausurik ematen, bere belak tolesten dira, gorputza lurreraino makurtuz. Ximon lurrean, elur artean, etzanda dago. Bere eskuak euskal balearrantzaleen etxeetarantz seinalatzen du..., baina bere gorputzak ez dio erantzuten. Ezin du zutik jarri, ezta be-

launikoz ere..., eta elurrak bere gorputza eroria estaltzen duen bitartean, bere eztarritik azken hitza ateratzen zaio xumeki, erdi hormaturik, Ternuako aire ilun, lainotsu hartara... Joxepi!!!

Karlox Barrentsoro

METROAN SUTAN

Metroan direnak, bizi, esistitzen direnak, baina hartan joateko diru gabeak, han ziren goiz hartan; 6'30ak dagoeneko dorre nagusiko erloju erraldoian. Txindurri gisa jende andana abiatzen da eskailaretatik behera, begiak ezerezean galdurik, aurpegia memeldurik, orrazkera baldarra. Zangalatraba, elkarri *sakatzen*, bultzaka. Ganadu *bilketa* dirudi, ez besterik. Marruak, han tunelean, urrutirago, tren artikulatuaren gurpil burnizkoek eransten dizkiote goizeko giroari. Metroaren ahoan, kalera begira dagoen lehen eskilarean ia, zarpaila dago hezurak mindurik, bart kristoren hotza egin bait zuen.

– Lismona bat, limosna bat txiro goseti honentzat.

– Limosna bat jauna, zuk ahal duzu, utz iezadazu erregali bat arren, faborez.... kabroi alena, kiskaliko al haiz infernuan!!!

Tunela argi borobilez argiztatua, lasaiago dago, duela ordu erdi langile sortak utzitako zigarro ke eta bestelako arrastoz horniturik.

Aurrerago, eskubian bi gaztek kitarra eta txirula jotzen, hasi berria dute bere kontzertua, oraindik nota disonanteak jaurtikiaz, delako tresnak hezeak eta haien ezarriak lehorrak bait daude.

Duro bat erortzen da larru beltzeko esku pulkrotik. Klonk!! Bakanak oraindik. Diruaren txin-txinak buelta arazten dio motxailari, umea magalean.

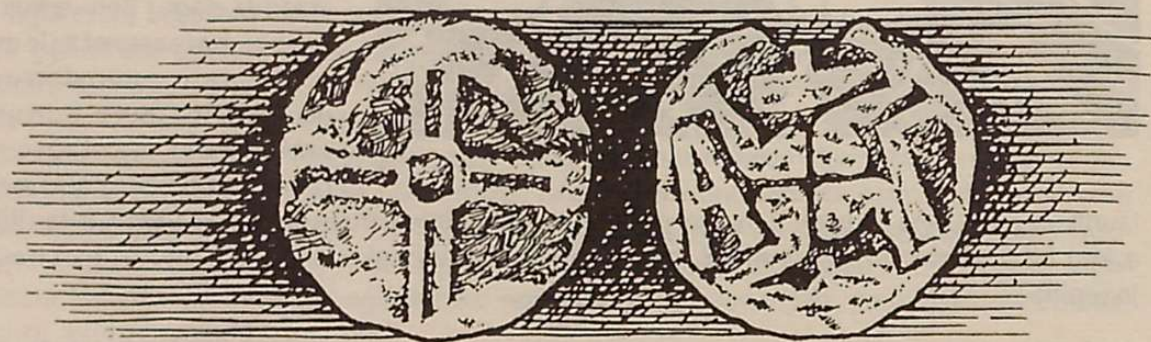
– Una limosna, por caridá. Caballero, señorito, usté vale, usté tiene, la Virgen santa se lo agradecerá, la buena suerte lo acompañe.

Horrenbesteko letaniak merezi izan du beste hogەرleko bat; pausoa arinago, horrenbesteko geldiunekin atzeratuko da gure gizona eta.

7rak eta 5. Leihatilan txanda iristean, hartzen du bere txartela, eskularruak kendu gabe ordaintzen hura eta metro batzuk haruntzago, letreroaren azpian dagoen aldizkari-dendan, egunkaria.

7'15. Iristear dago bere trena. Metroko erdigune-terminal honetan, orain, elkartuko dira lau tren, eta bakoitzak jaurtikiko du bere barrunbetako jende piloa, atea irekitzerakotan darioten txirrioarekin batera.

Ehundaka pertsona jeisten eta igotzen da batera, sakatzen, tropelka. Hura mila esku eta buruen herensuge bat dirudi. Atsedean labur bat dago, geltokian, batzuk kanpoko irtenbiderantz abiatu eta besteak tren barnean moldatzen dihoazen bitartean. Hartan, irterako kabina batetik sortzen da sute bat eta instant berean indar-kordoiak polborineko metxa bat lez, sutan jartzen, takila ondoan dagoen aldizkari dendari, era berean garra bizia dario, irtetzea ezinezkoa da, trenak ezin dira mugitu indarrrik ez bait dago, argitasun bakarra, garrena da, bere mingain luzeak igotzen direlarik hormetan eskegita dauden anuntzioetan gora. Tuneleko zapaia igortzen ditu su-garrak geltokiko beste aihekarantz.

Artean, berotasuna gero ta jasanezinagoa zen zulo hartan Trena tranpa bat bilakatu eta bertan sarturikoak ostikoka ateak apurtu, ireki nahiean; azkarrenak leihoetatik salto egin, ahal zen bitartean, besteak orru bizian erdi erotuak, kea leiho ireki berrietatik barneratzen deneko.

Askotan, gaurko hizimoduaren eramenean murgildurik bizi garenez gero, ez dakigu zein ederra den hizitza.

Bizitza zoriontsuaren sekretua ez da diruan finkatzen, eguneroko gauza txikietan baizik.

Iluntasunean, erdi totelduak buruak, biriak leherzorian, tunela badirudi heriotz atarirako bidea. Oihu ozenek, karraxiek berpizten dute bai eta lokartuena ere.

Geltokiko erdialde bat eta hango bi trenak sutan daude, beste erdia haren gorritasunez argiturik. Su gabeko azken bagoiek utziriko zirrikituetatik ahal dutenek salto egiten dute tuneleltzarantz abiatuz, ke atmosfera batetan igerika, beste andena eskuratu nahiean ihesbide bakarra infernu gorri hartan.

Beste zenbaiten artean sutan dagoen gorputz baten eskularruak garra urdinxkak jaurtikitzen ditu giroko gorritasunarekin kontrastatuz.

EDU ZABALA

GUREAK GURE

Ortzi: Non hago Euskal Herri)
Ez ote haiz erdal ur
etorkinetan gesaldu?

Euskal Herria: Hemen naiz, ito nahi
naute baina
bizi naiz.

Ortzi: Non zeuden "Mari"ren
sei aginduak?

Euskal Herria: Beste hamar dira
orain nagusi.

Eki: Baztertu al gaitun?
Isildu al zituan
Eate hotsak?

Euskal Herria: Bizi naiz,
bizi nahi dut!

Aitor: Ahantzi al ditun
euskal ele zahar
bezain goxoak?

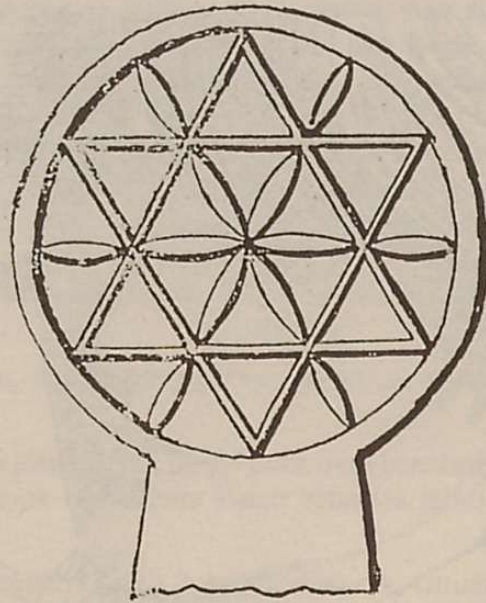
Euskal Herria: Ez, bizirik
dira, badiraute.

Eki: Non zeuden hire mendietako
lizar, gaztain, pago eta haritzak?
Zer ditun zuhaitz beltz horiek?

Ortzi: Non zeuden "Aker"en
akelarreak? Non sorginak?

Aitor: Ez da txalapartaren
oihartzunik entzuten, ez eta
adar deirik hautematen...

Euskal Herria: Oraindik barreiatzen
da beren soinua
euskal bazterretan...

Ortzi: Zer dion baserri zuriez?
eta zer kai bazterrez?
Non zebiltzan neska-mutil
gazte sasoikoak, herriaren
maitaleak?

Ortzi, Eki, Aitor: Bizi bedi Euskal Herria!
Altza bitez euskal jendeak,
Zahar eta gazte, gizon eta
emakume!

Eraiki bezate Euskal Herri
berri zaharra!
Izan bitez bat euskeraren
magal beroan!
Halá izan bedi sekulako!!!

JOXE LUIX AGIRRETXE

AZKEN SORGINA

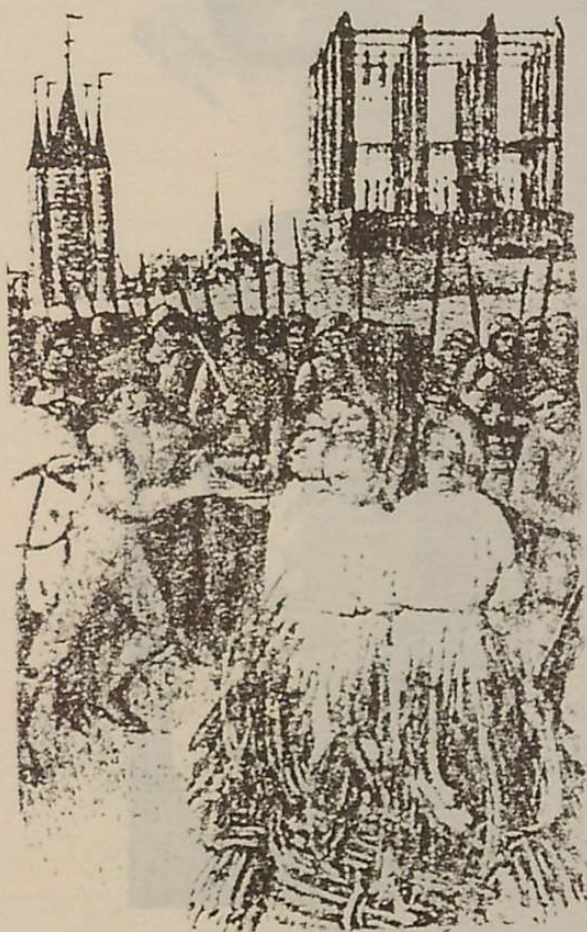
Inkisitzailearen atzapar odolegarriak
iraizitako garrasi etsia

Anbototik Jaizkibela
Aitzkorritik Orira

dantzuke oraindik ere,
gaur, oraintxe ere,
sasi-gain eta lainopetan.

Odol gorriegia oraindik ere
gogoeta krudelak blaituz;
odol beroegia kale kantoitan
iragan amaigabea orainean irakinez.
Eta... malko gaziz ernetutako zirrarak.

Lehengoak eta oraingoak dira
negar eta hasperenok;
oraingoak eta inoiz gehiagokoak
begi izutuen mintzo zaurituak.
Garrasiaren oihartzuna etengabea da
bihotz urduri geldiezinetaraino.

Mendietan, otsoak uluka;
ortzean, ilargia lantuka;
bazterretan, txalapartak ttakunka,
eztarri amorratuak irrintzika.

Inkiszio Saindua,
inkiszio zaindua,
inkiszio bedeinkatua.

Odol-borborraren durundia
hagitz da bortitza

Anbototik Jaizkibela
Aitzkorritik Orira.

Azken sorgina erretzen dira ari,
Jainkoaren izenean.
Erresinularen kantua ito nahi.

JOXE JUAN UGALDE ORDOKI
"MUNTAR"

... sois viento de libertad.

Egunsetiko kanpai hotsak
goibeldu gintuen
altzairuaren suak
ortzean genekusan irria itzaltzean.
Baina ... ikusiko dek
lur hartan
gure malkoak xukatu zituen lur hartan
zerraldo erori hintzenean bere besoetan jaso hintuen lur hartan
loratuko dela
erraietatik datorren sustraia.

...ikusiko dek

haziko dela, lurretik askatasunaren haize garaietara
ortzean tinko dirauen ukabil sendo gisa;
bera inguruan dantzatuko du haizeak
bere inguruan borobilduko du
askatasunaren irudi irristakorra,
eta haizea
dantza isilean
mila kurba, hertz kiribil,
eta txoko ilunetan galduko da.

...ikusiko dek

haizea limurkerietan sakontasun izkutuenetan
bateginik
haizea eta enborra,
haizea zainetan behera, irristakor gora behera
enborra lurretik gora, labainkor
bateginik
kantu isilean bihurtuz,
plazer karraisi mutu batez
ardaska bat sortuko den arte.

...ikusiko dek

hire ezpainetako haizeaz
hire eskuek ereindako lurraz
sorturiko ardaska
itsaso zabalean pausatuko dela,
heriotzari uko egiten dion bihotz handi bat
katerik gabe
soilik haizearenganako obedientzia onartuz.
Hitz hauek arrano bihurtu nahi nizkiake,
hire hortzetan loraturiko
askatasun haizean hegala pausatuz
bide ilunak zeharkatzeko
eta

hire irriaren pozaz
hire odolaren suaz
ortzean marrazturiko urratsa
gau ilunetan gure izar bihur dadin.

AITOR SARASOLA

KATE GOGORRAK

Kate gogorrek darraite
arrotz gartzeletako gela ilunetan,
eta zakur beltzak dabiltza
gure etxeetan gu guztion kaltetan.

Zakurren zaunkek ez dute
txalapartaren ttakuna ezabatuko,
ezta arrotzen hizkerak
gure euskararen lepoa makurtuko.

Euskal semeak dabiltza
erbeste urruneko herri galduetan,
eta otso beltz basatiak
gure mendietan gu guztion kaltetan.

Arrano beltzak ordea
ez gaitu etsaiaren esku lagatuko
zazpi euskal herrietan
askatasun osoa ez bada lortuko.

Kostaburu

Kanpoan elurra dugu
barruan izotzak jo du
barruan dauden guztiak
kanpoan behar ditugu.

Kartzelan nago, naute

Hona ekarri nau
nire askatasun egarriak.
Ez da nire ametsa
lau horma hauen artean
hormatua goiz batez
azken hatsa botatzea, ez.
Nire nahia,
nahi kuttunena
nire Herrian dago
nire Herrikide askeen artean.
Artean, hemen ere borrokan
kolokan nahi diagu jarri
paretetako hormigoi armatua.

Pitzatu arte ezin etsi.
Haiek ala gu,
zapalduak ala aske,
makurtuak ala zutik
ixilik ala oihuka.

Garbi dago:
Etsitzea hiltzea litzateke.

Kemena ahultzen da, bai,
baina txakurren gu makur-arazte nahia
indarra bihurtzen gudan.

Jipoiak ez ba du zerbait kraskatzen,
ez ba du gutariko norbait erahiltzen,
larrua, asmoak, askatasun egarria indartzen digu.

Gu erotu nahiean dabilta
zakur amorratuak...
sakabanatuz,
presaka elkarrengandik aldenduz...

Ez al dakite sagar ustelak garela?
eta gudan, elkarrekin edo banaka,
askatasun-pozoina,
bihotzean errotua dugula
mandaeulia mandoaren odolari
atxikitzen den lez?

Eta guk inoiz baino gehiago
zuek, anai-arrebok
behar zaituztegu
gure zilbor-eztea zarete
arnas-bolada indartsua.

Hori bai kate polita
elkar lotzen gaituena!

Zuen, gure, borrokan
ez etsi, eutsi!

Edu Zabala

ZURETZAT

zure eskuetan
eraikiko nuke nere kabia,
zure begietan
argituko nuke nere bizia,
zure bihotzean
sustraituko nuke nere amodioa,
baina badakit, noizbait,
ahaztu behar zaitudala...
zuretzat malko bat,
zuretzat irrifar bat,
zuretzat nire kantua...
irudiak igaro bitez
eskutartetik ihes egin diezadatela,
airearekin bat
desagertu ditezela,
_auskalo!
nora dihoazen
eta nere ondolik pasatzean
haize bolada amultsu gisa
ez dut atzera begiratuko
ez ditut nere begiak urratuko,
eta nere ondolik pasatzean
haize bolada amultsu gisa
ez dizut begiradarik
ez dizut agurrik
ukatuko.
Eta gaueko bakardadetik
itzultzean
badakit ahaztu behar zaitudala...
Orduan,
ez ditut egunetik loreak
zimeldu nahi,
ez ditut egunsentiko kantuak
isildu nahi
eta bakardadearen ontzian
gauaren itsaso beltzetik itzultzean
lurreratu nahi dut
zure irudia ikusi nahi dut
musikaren doinuan dantzan
zure begiak topatu nahi ditut
azalean iheskor...
imajinatzen ditut
nere eskuak
ezerezen ferekan galduta,
imajinatzen dut
nere arnasa
isiltasunaren txokoetan lotsati
eta horregatik,

Aitor Sarasola lezoar
olerkari gaztea

amets batean loratzen zaitzatenean
bularrean daramazun
larrosa gorria, ohostuko dizut
nere eskuetan estutu
nere arnasaren magalean dantzatu
eta ez dut atzera begiratuko
eta ez dut zergatik galdetuko,
eta bioleta den
esperantzaren ontzian
itsasoratuko naiz
olatuek nire irudipenak
irentsi ditzaten.
Nere zainetan behera
kresalaren oihua entzutean,
ileetan behera
olatuen ur labainkorra sentitzean,
larrosa
setazko oihal xuriaz
estaliko dut,
eta aurrera begira
olatu kulunkarietan pausatuko dut,
lau haizeetara zabalduko da,
eta ni,
bioleta den ontzian
ortzean barna desagertuko naiz,
zuretzat diren bertsoetan jolaskari...
"... imagine que somos nosotros
tu y yo para siempre
que no eres de otro..."

AITOR SARASOLA
* Silvio Rodriguez

JAIZKIBEL

Zelai heze berdeak
goroldioz jantzirik
haitzak eta leizeak.
Itsasoak moldatzen ditu
zure forma leunak
kolpeka, laztanduz
zure sabela.
Baina, maitea,
zure gorputz leunean
nork suntsidura erein,
nork erre zituen
zure bular joriak?

Garai bateko pinu lerden garaiak
kapelaz zerua igurtzi nahiean,
zure bularretik edaten zuten
bihotzeko seme kuttunak
zure errain antzuetan orain
datzate ehortziak.

Udaberriz eztiki, zure lorategian
galtzen ginen jolasean,
haur algara goxoen oihartzunak
nonahi
alaitasunez mozkorturik
zure bazter guztiak;
pinudi garaien itzalpetan babestuak
bero egunetan,
arnasten sakoneraino
zerizun lurrin fresko berdea.

Gaur, Jaizkibel,
begira goibel, lainotsuz
itsasoari so
oroitzapenak moltsotuz,
non ote da galdu
zure iraganeko lilura hura?

Zugana nator agur esatera,
zure magaletan etzanik,
zure taupada geldoen lasaitasunean,
arratseko bakardadean.

Errukirik gabe iraindua
hor zaude, zure ezintasunean
dama miresgarria,
Udaberri berri baten zai,
agian inoiz helduko ez den
Egunsentia.

Arantzazu Etxeburua
"V. Gazteen Literatur Olerkia" (1990)

ILARGIA ETA GIZONA

Doinua: Amurizaren, Euskal Herritik Aparte...

*Xanti Zabala "Lezo"
gaintxurizketa baserriko semea
bertsolarria.*

1

Nonbait dut irakurria,
oso zahar den berria.
Gizonak hoge urte edo da,
jorik ilargia.
Alperrik ez al da ia,
aurrerapenen gurdia.
Zuzendu ezin baldin badugu,
mundu bihurria.

2

Irakurtzean tristura,
nire barruan piztu da.
Ardiak askoz hobeki dabiltz,
artzaïen txistura.
Ezpazioa eskura,
gizonak lehengo estura.
Inundik ere ez dator haize,
berrien freskura.

3

Aurrera doa zientzia,
atzera pazientzia.
Trastoen kutxan gorde den zerbait,
da kontzientzia.
Justiziaren ontzia,
jaso ez den herentzia.
Hitz potoloen bulegoetan,
hor nonbait ahantzia.

4

Gizonak zer du ordea,
bere barruan gordea.
Non du abere arruntak falta,
omen dun kordea?
Berekoikeriz sobrea,
asko badu, nahi doblea.
Haundi nahiaren morroi bizi ta,
hilko den pobrea.

5

Lan gabezia gogorra,
eta bat daiteke zora.
Azken urtetan, baratz goxoan,
mantentzen den lora.
Teknika berriak gora,
hori ongi egongo da.
Baina zergatik ez da banatzen,
lana ta denbora?

6

Eta noski ondorioz,
ozenki badatoz bi hots.
Batzuek erdi goseak eta,
besteak "como dios".
Ez arima ta ez bihotz,
diruaren amodioz.
Lagun hurkoa hor konpon bedi,
ahal duen medioz.

7

Gosearen erasoak,
jota lurralde osoak.
Jaio izana beste errurik,
gabeko gaixoak.
Lurrak eta itsasoak,
dituzten jaki goxoak,
ongi zatitzen ez duelako,
gure "progresoak".

8

Herriak herrien kontra,
galduaz duintasun ondrea.
Nor gehiagoka antzu batean,
burutuaz obra.
Gorrotoa dago sobra,
pakea nolatan logra?
Heriotzeko txanpon berdinez,
pagatu ta kobra.

9

Aberria ezin maita,
pekatu astuna baita.
Besteren mende bizi nahi ezak,
joa du hamaika.
Gabiltz negarrez ta ai!-ka,
ezin bestez behar aipa.
Indarrez kendu ziguten dena,
berreskura nahi ta.

10

Euskal Herria bi puska,
eginik etsaiak gauzka.
Hiru probintzi Frantzian mende,
Españak lau dauzka.
Nahiz ez guzieri gusta,
herri burrukaren uzta.
Historiak ta Jainkoak on den,
dezatela juzka.

XANTI ZABALA "Lexo"

